

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN
TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Çiğdem KAYA

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ



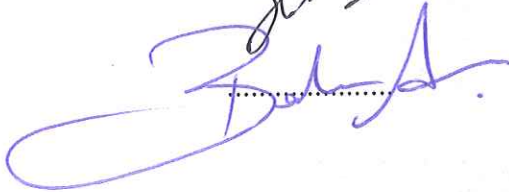
KARABÜK

Temmuz - 2017

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Çiğdem KAYA 'ya ait "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından İktisat Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı ve Danışman	:Yrd. Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ	
Üye	:Doç. Dr. Serkan DİLEK	
Üye	:Yrd. Doç. Dr. H. Bahar AŞCI	

Tez Sınav Tarihi: 21/07/2017

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanımında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

21/07/ 2017

Çiğdem Kaya

ÖNSÖZ

Türkiye kuruluş tarihinden bu güne kadar globalleşme ve bütünleşme hareketlerine büyük önem vermektedir. Şüphesiz ki bütünleşme hareketlerinin en önemlisi Avrupa Birliği bütünleşme hareketidir. Bu nedenle Türkiye için Avrupa Birliği sürecine dahil olmak çok önemlidir. Peki Avrupa Birliği'ne dahil olmak ülkemizi ne denli etkileyecektir? Çalışmanın amacı; Avrupa Birliği üyeliği sürecindeki Gümrük Birliği Antlaşması'nın Türkiye ekonomisine olumlu-olumsuz katkılarını inceleyerek günümüzde Avrupa Birliği ülkelerine bağımlı bir ülke miyiz? sorusunu tahlil edebilmektir.

Tez çalışmam sırasında her türlü destek ve katkılarını benden esirgemeyen çok değerli danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ'e, çalışmam için kıymetli fikirlerini benimle paylaşan kıymetli hocalarım Sayın Yrd. Doç. Dr. Bahar AŞCI ve Sayın Doç. Dr. Serkan DİLEK'e, özellikle tez sürecinde yardımlarını esirgemeyen değerli dostlarıma, gösterdikleri sabır, anlayış ve destekleri için çok kıymetli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
TABLOLAR LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER VE GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. EKONOMİK BÜTÜNLEŞME	4
1.1.1. Ekonomik Bütünleşme Aşamaları.....	6
1.1.1.1. Tercihli Ticaret Anlaşması	7
1.1.1.2. Serbest Ticaret Bölgesi	7
1.1.1.3. Ortak Pazar	7
1.1.1.4. Ekonomik Birlik.....	7
1.1.1.5. Gümrük Birliği.....	8
1.2. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	8
1.2.1. Gümrük Birliği'nin Ekonomik Etkileri.....	10
1.2.1.1. Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri	11
1.2.1.1.1. Üretim Etkileri	11
1.2.1.1.2. Tüketim Etkileri	12
1.2.1.1.3. Ticaret Hadlerindeki Etki	13

1.2.1.2. Gümrük Birliği'nin Dinamik Etkileri	14
1.2.1.2.1. Rekabet Etkisi	14
1.2.1.2.2. Ölçek Ekonomileri Etkisi	15
1.2.1.2.3. Teknolojik Gelişme Etkisi	16
1.2.1.2.4. Yatırım Etkisi	16
1.2.1.2.5. Dışsal Ekonomiler Etkisi	17
1.2.1.2.6. Döviz Rezervlerinin Artması.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'NİN GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE ÜYELİĞİ

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ	20
2.2. GÜMRÜK BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	22
2.2.1. Ankara Antlaşması	23
2.2.1.1. Hazırlık Dönemi	24
2.2.1.2. Geçiş Dönemi	24
2.2.1.3. Ortaklığın Son Dönemi	24
2.2.2. Katma Protokol.....	25
2.2.3. Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu	26
2.2.4. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı	27
2.2.5. Türkiye İle AB İlişkilerinde Son Dönem Gelişmeleri.....	28
2.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİNİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE'NİN
DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ

3.1. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ	36
3.1.1. Gümrük Birliği Öncesi Dış Ticaret Gelişimi	37
3.1.2. Gümrük Birliği Sonrası Dış Ticaret Gelişimi.....	48
3.2. ENDEKSLER.....	69

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRK DIŞ TİCARETİNE ETKİSİNİN ÇEKİM
MODELİ YARDIMIYLA ANALİZ EDİLMESİ

4.1. MODEL VE VERİ SETİ.....	74
SONUÇ	85
KAYNAKÇA.....	88
ÖZET	97
ABSTRACT.....	99
ÖZGEÇMİŞ	101

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKÜ	: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler
ARGE	: Araştırma Geliştirme
AT	: Avrupa Topluluğu
EFTA	: Avrupa Ticaret Bölgesi
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ISIC	: Uluslararası Standart Sanayii Sınıflaması
İKK	: İhracatın İthalatı Karşılması
MÇB	: Müzakere Çerçeve Belgesi
NAFTA	: Nort American Free Trade Agreement- Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NACE	: Avrupa Topluluğu Ekonomik Faaliyet Sınıflandırması
TUIK	: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Türkiye-AB ilişkileri Özeti.....	30
Tablo 2. Türkiye'nin 1923-1979 Arası Toplam İhracat, İthalat ve Toplam İhracat ve Toplam İthalatın Büyüme Oranları.....	39
Tablo 3. Gümrük Birliği Öncesi Toplam İhracat, İthalat ve Toplam İhracat ve Toplam İthalatın Büyüme Oranları.....	40
Tablo 4. Gümrük Birliği Öncesi Dış Ticaret Hacmi, Dış Ticaret Dengesi ve İİK Oranı	44
Tablo 5. Gümrük Birliği Öncesi İhracat- İthalatın Birim Değer Endeksi ve Miktar Endeksi.....	46
Tablo 6. Gümrük Birliği Sonrası Toplam İhracat, İthalat ve Toplam İhracat ve Toplam İthalatın Büyüme Oranları.....	50
Tablo 7. Gümrük Birliği Sonrası Dış Ticaret Hacmi, Dış Ticaret Dengesi ve İİK Oranı	53
Tablo 8. Gümrük Birliği Sonrası İhracat- İthalatın Birim Değer Endeksi ve Miktar Endeksi.....	55
Tablo 9. Uluslararası Standart Sanayi (ISIC, Rev.3) Sınıflamasına Göre İhracat ve İthalat (Milyon \$).....	58
Tablo 10. Geniş Ekonomik Grupların (BEC) Sınıflandırılmasına Göre İhracat ve İthalat (Milyon \$).....	59

Tablo 11. Gümrük Birliğine Göre İhracat-İthalat ve Birlik Dışı Ülkelere Yapılan İhracat- İthalat (Milyon \$)	60
Tablo 12. Seçilmiş Ülkelere Göre İhracat Değerleri (ABD Doları)	63
Tablo 13. Seçilmiş Ülkelere Göre İthalat Değerleri (ABD Doları)	65
Tablo 14. Seçilmiş Ülkelere Yapılan Toplam İhracat İçindeki Pay (%)	67
Tablo 15. Seçilmiş Ülkelere Yapılan Toplam İthalat İçindeki Pay (%)	67
Tablo 16. Gümrük Vergileri	68
Tablo 17. İhracat - İthalat Endeksi ve İhracatın İthalatı Karşılama Endeksi	70
Tablo 18. Gümrüklere Göre İhracat- İthalat Endeksi ve Gümrüklere Göre İhracatın İthalatı Karşılama Endeksi	71
Tablo 19. AB Dışı İhracat- İthalat Endeksi ve AB Dışı İhracatın İthalatı Karşılama Endeksi.....	72
Tablo 20. Gümrüklere Göre ve AB Dışı İhracat Sapma Endeksi	73
Tablo 21. Değişkenlerin Birim Kök Testi Sonuçları Düzey Değerler	77
Tablo 22. Değişkenlerin Birim Kök Testi Sonuçları Birinci Fark Değerleri.....	79
Tablo 23. Model 1 İçin Hausman Testi Sonucu	80
Tablo 24. Model 1 İçin Sabit Etkili Panel Veri Regresyon Sonuçları	81
Tablo 25. Model 2 İçin Hausman Testi Sonucu	82
Tablo 26. Model 2 İçin Sabit Etkili Panel Veri Regresyon Sonuçları	82
Tablo 27. Ülkelerin Katsayıları	83

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Grafik 1. Gümrük Birliği Öncesi Toplam İhracat ve Toplam İthalat	42
Grafik 2. Gümrük Birliği Öncesi Toplam İhracat ve İthalatın Büyüme Oranları.....	43
Grafik 3. Gümrük Birliği Öncesi Dış Ticaret Hacmi Ve Dış Ticaret Dengesi	45
Grafik 4. Gümrük Birliği Öncesi Toplam İhracatın, Ortalama İhracat İçindeki Dağılımı	47
Grafik 5. Gümrük Birliği Öncesi Toplam İthalatın, Ortalama İthalat İçindeki Dağılımı	47
Grafik 6. Gümrük Birliği Öncesi Dış Ticaret Dengesinin, Ortalama Dış Ticaret Dengesi İçindeki Dağılımı	48
Grafik 7. Gümrük Birliği Sonrası Toplam İhracat ve Toplam İthalat	51
Grafik 8. Gümrük Birliği Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın Büyüme Oranları.....	52
Grafik 9. Gümrük Birliği Sonrası Dış Ticaret Hacmi Ve Dış Ticaret Dengesi	54
Grafik 10. Gümrük Birliği Sonrası Toplam İhracatın, Ortalama İhracat İçindeki Dağılımı	56
Grafik 11. Gümrük Birliği Sonrası Toplam İthalatın, Ortalama İthalat İçindeki Dağılımı	56
Grafik 12. Gümrük Birliği Sonrası Dış Ticaret Dengesinin, Ortalama Dış Ticaret Dengesi İçindeki Dağılımı	57
Grafik 13. Gümrüklere Göre İhracat ve İthalat (Milyon \$)	61
Grafik 14. Gümrük Birliği Dışı Ülkelere Yapılan İhracat ve İthalat (Milyon \$).....	62

GİRİŞ

Küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte ülkeler dış ticaretlerini piyasaya açarak serbestleştirmeye başlamışlardır. Çünkü uluslararası ticaretin serbestleşmesiyle birlikte ülke ekonomisine canlılık kazandırarak kazançlarında artış olmasını hedeflemişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ekonomide yaşanan buhranlı dönemin de etkisiyle ülkeler kendilerine siyasal açıdan yakın gördükleri veya coğrafi yakınlığı olan diğer ülkelerle birleşerek ekonomilerini güçlendirmek istemişler ve bu amaçla ekonomik bütünleşmeler oluşturmuşlardır. Şüphesiz ki bu birleşmelerin en iyi örneğini Avrupa Birliği oluşturmaktadır.

Ekonomik bütünleşmeyle birlikte anlaşma dâhilindeki ülkeler kendi aralarındaki ticari ilişkilerde tarife ve kotaları kaldırıp ortak bir pazar oluşturarak finansal birlik sağlamak istemişlerdir. Tarifelerin kaldırılmasıyla oluşan yapıyı Gümrük Birliği oluşturmaktadır.

Türkiye de kalkınma seviyesini hızlandırmak, toplumun refahını artırmak, oluşan ortak pazardan payını almak amacıyla bu bütünleşme sürecine dahil olmak istemiştir. Bu bağlamda 1963 yılında Ankara Antlaşması'nı imzalamıştır. 22 yıllık bir sürecin akabinde Gümrük Birliği için gerekli koşulların sağlanmasının ardından 1 Ocak 1996 tarihinde AB ile Türkiye arasında Gümrük Birliği Antlaşması imzalanmıştır. Avrupa Birliği'ne tam üyelik müzakereleri ise günümüzde hâlâ devam etmektedir.

Çalışma Türkiye ile Avrupa Birliği arasında imzalanan Gümrük Birliği Antlaşmasıyla birlikte Türk dış ticaretinin Türkiye ekonomisini nasıl etkilediğini incelemek ve Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkelerine bağımlı olup olmadığı analiz etmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci

bölümde; ekonomik bütünleşme kavramının tanımlanması ve aşamalarının incelenmesiyle birlikte Gümrük Birliği'nin tanımlanması ve birliğin ekonomik etkileri arasında yer alan statik ve dinamik etkilere değinilmiştir. Statik etkilerin anlık ve dinamik etkilerinde uzun dönemli ve daha çok ülke kalkınmasına dönük etkiler olduğu görülmüştür.

İkinci bölümde ise; Avrupa Birliği'nin tarihsel gelişim sürecinin anlatılmasının ardından Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinin tarihsel gelişimi incelenmiştir. Ayrıca Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine etkilerini inceleyen literatür çalışması da bu bölümde aktarılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise; Türkiye'nin dış ticaret değişimi ele alınmıştır. 1980 yılına kadar olan süreç 1923 yılından başlayarak analiz edilmiştir. 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'nden 1929 yılına kadar Türkiye'nin dışa açık bir politika izlediği ele alınırken, Dünya'da yaşanan ekonomik buhranla birlikte Türkiye ekonomisinin dışa kapanmaya başladığı görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle dış ticarete azalma yaşanmıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde ise Türkiye ithal ikameci korumacı bir dış ticaret politikası uygulamaya başlamıştır. Bu politikanın uygulanmasıyla birlikte Türkiye ekonomisinin dışa bağımlılığının azalması beklenirken, dış ticaret verileri incelendiğinde bu beklentinin gerçekleşmediği gözlemlenmiştir. Türkiye ekonomisi kendi yapısal sorunlarıyla birlikte Dünya ekonomisinde yaşanan ekonomik kriz ve petrol şoklarından olumsuz etkilenmiştir. İhracatta duraklama meydana gelirken, azalan ihracat artan ithalatı beraberinde getirerek Türkiye'yi ekonomik istikrarsızlığa sürüklemiştir. Yaşanan bu olumsuzluklar Türkiye'nin yeni bir ekonomik ve siyasi yapıya ihtiyacını gözler önüne sermiştir. 1980 yılında ise 24 Ocak kararları ile Türkiye'nin ekonomisi açısından dönüm noktalarından birisi kabul edilen; ticarete dışa açılım ve bu açılımın etkisiyle ortaya çıkan dış ticaret dengesindeki değişim incelenmiştir.

Dördüncü bölüm ise; Türkiye'nin Gümrük Birliği üyeliği sonucunda Türk dış ticaret etkileri ekonomekrik modellerden biri olan panel çekim modeli yardımıyla analiz edilmeye çalışılmıştır. Ülkeler arasındaki ticari ilişkileri en doğru şekilde analiz edilmesini sağlayan çekim modeli; ülkeler arasında gerçekleşen ticari ilişkilerde ülkelerin ekonomik büyüklükleriyle pozitif ilişkilendirilirken, ülkeler

arasında ki mesafe artıkça ülkeler ticari ilişkilere girmekten kaçındıkları için negatif ilişkilendirilmiştir. Ekonometrik modelimizi gerçekleştirebilmek için verilerimizin durağanlık testinin yapılması gerekmektedir. Durağanlığın sağlanması içinde verilerimize birim kök testi uygulanmış daha sonra da Hausman testi uygulanarak ihracat-ithalat değerlerinin Türkiye'nin dış ticaretini nasıl etkileyeceği analiz edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin ithalat ve ihracatında söz sahibi olan ülkeleri belirleyebilmek için analizde elde edilen modellere ülke katsayıları ilave edilmiştir. Burada ki temel amaç; Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkelerine bağımlı olup olmadığını tespit edebilmektir. Türkiye'nin hangi ülke gruplarıyla ve hangi ürün fasıllarıyla pozitif ya da negatif bir etkileşim içerisinde olduğu incelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER VE GÜMRÜK BİRLİĞİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. EKONOMİK BÜTÜNLEŞME

İkinci Dünya Savaşı ve daha da öncesinde ülkeler arasında dış ticaret yaklaşımları yaşanmaktadır. Bu yaklaşımların altında yatan temel faktörü imparatorluklar oluşturmaktadır. Ne zamanki imparatorluklar parçalanma sürecine girmiş, o zaman ülkeler arası ticarete iktisadi bütünleşmeler etkili olmaya başlamıştır (Aşcı, 2011).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ticarete; “Evrensel Yaklaşım” ve “İktisadi Birleşmeler” şeklinde adlandırılan iki farklı yöntem geliştirilmiştir. Evrensel yaklaşımla; Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve Gümrük Tarifeleri çerçevesinde dış ticaretin, üye ülkelere karşılıklı olarak indirilmesini amaçlanırken; İktisadi birleşmeler yani ekonomik bütünlemelerle; ülkeler arasındaki ticaret serbestleştirilme çabaları şeklinde tanımlanmaktadır (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu,2008:7).

Ekonomik bütünleşme kavramı, uluslararası iktisatta ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için birbirleri ile yakınlaşmaları olarak tanımlanmaktadır ve Türkiye, 1 Ocak 1996 yılında Gümrük Birliği antlaşmasıyla birlikte ekonomik bütünleşme kavramıyla ilk kez tanışmıştır (Bakkalcı,2002:39).

Ülkeler yoğun rekabetten korunabilmek için ekonomik bütünleşme sürecine girerek dış ticaret politikalarını yeniden düzenlemişlerdir. Ülkeler arası tarife ve

kotalar azaltılarak dış ticaretteki kısıtlamalar giderilmeye çalışılmış ve uluslararası ticarete serbest ticaret anlayışı hakim olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında sanayileşmiş ülkelerin ekonomik bütünleşme sürecine girmelerinin amacı; dış ticaretlerinin hareketlendirebilmektir (Gündüz ve Esengül, 2007:43). Ülkeler başta ticaret olmak üzere uluslararası ticaretlerini serbestleştirmeleriyle birlikte dış ticaret hacimlerini genişletmiş olacaklardır (Aktaş ve Yılmaz, 2008:90).

Şimdi ekonomik bütünleşmelerin gerçekleşmesi için gerekli olan bazı sebeplerin neler olduğunu inceleyelim (Şanlı, 2004:163):

1. Ülkeler toplumsal refahlarını artırmak doğrultusunda, üretim kapasitelerini genişletir ve verimliliklerini artırmayı hedefledikleri için ekonomik bütünleşmelere girerler.
2. Ülkeler ekonomik rekabetteki güçlerini artırarak siyasal alanda daha etkili olacakları düşüncesiyle ekonomik bütünleşmelere girerler.
3. Bir arada yaşayan komşu ülkeler birbirleriyle çatışmak yerine güçlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak amacıyla ekonomik bütünleşmelere girerler.

Bu sebepler doğrultusunda ülkeler ekonomik bütünleşme sürecine dahil olmak istemektedirler. Bu sayede ülkeler zorlaşan rekabet şartlarına el birliğiyle karşı koymayı amaçlayarak ve artan piyasa koşullarının verimliliklerini yükselterek kullanmaya çalışırlar.

Ekonomik bütünleşme kavramı çeşitli iktisatçılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Adam Smith, David Ricardo gibi klasik iktisatçılar, serbest ticaretin rekabeti özendirerek kaynak dağılımına katkıda bulunacağından dolayı ekonomik bütünleşmenin gerekliliğini vurgulamışlardır (Aynacı, 2015:5).

İktisatçılar; Ekonomik bütünleşme kavramının şu noktaları üzerinde fikir birliğine gitmektedirler (Aktaş ve Güven, 2003:90):

1. Ekonomik bütünleşmenin temelinde işbölümü yatmaktadır.
2. Ekonomik bütünleşmenin ilerleyen zamanlarında üretilen mal, hizmet ve üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı söz konusudur.

3. Ekonomik bütünleşme, mal ve hizmetlerin kaynağının ve gideceği bölgenin ayrımı yapılmaksızın uygulanmasını içermektedir.

Ekonomik bütünleşmenin başarılı bir şekilde oluşturulması için bazı koşullar gerekmektedir. Şimdi bu koşulların sıralanışını inceleyelim (Şençalar, 2013:4):

1. Üye ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasi yapı benzerliği,
2. Coğrafi olarak yakın olmak, transfer maliyetlerini azaltacağı için başarı şansını artıracaktır.
3. Ortak tarih, kültür, din ve sosyal değerlere sahip olmak,
4. Üye ülkelerin uzmanlaştıkları alanlarda üretim yapmaları,
5. Gelişmişlik farklarının az olması.

Eğer ülkeler arasında yukarıda sıralamış olduğumuz koşullar mevcut ise ekonomik bütünleşmeler başarılı bir şekilde gerçekleşmiş olacaktır. Bu koşullar doğrultusunda başarı için sadece, ülkelerin ekonomik uyuşmalarının yeterli olmadığı aynı zamanda siyasi, kültürel ve gelişmişlik düzeylerinin de benzerlik göstermesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Şimdi ekonomik bütünleşmenin hangi aşamalardan oluştuğunu inceleyelim ve kavramsal açıklamalarına göz atalım.

1.1.1. Ekonomik Bütünleşme Aşamaları

Ekonomik bütünleşmelerin oluşum süreci ve aşamaları genel olarak 5 grup altında incelenmektedir. Bunlar:

1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları
2. Serbest Ticaret Bölgeleri
3. Ortak Pazar
4. Ekonomik Birlik
5. Gümrük Birliği

Bu beş grubun kavramsal tanımları ise şu şekildedir.

1.1.1.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları

Tercihli ticaret anlaşmaları, ekonomik bütünleşmelerin ilk aşaması ve en kapsamlı olanıdır. Aralarında tercihli ticaret anlaşması yapan ülkeler tüm mallara tarife tercihleriyle indirim yaparken, diğer ülkelere kendi özel tarifeleriyle indirim uygularlar (Yüceol, 1999:139).

1.1.1.2. Serbest Ticaret Bölgeleri

Bu ekonomik birleşmede, üye ülkeler arası mal değişiminde tarife ve kotaların kaldırılma ve serbest dolaşım prensibi esastır. Yani; serbest değişim bölgesinde üyelerin, dışa karşı bir ortak gümrük tarifesi uygulama zorunluluğu yoktur (Topoğlu ve Kaya, 2011:4).

Serbest Ticaret Anlaşmalarında ülkelerin, üye dışı ülkelere karşı uyguladıkları gümrük tarifelerinin farklı olması, ticareti saptırıcı bir etkiye yol açabilir ve bölgesel bir yapıda olduğu için de küreselleşme etkisi yaratma yerine bloklaşma yaratabilir. En başarılı serbest ticaret bölgesi örneklerinden ikisi, EFTA ve NAFTA'dır (Demir, 2011:7).

1.1.1.3.Ortak Pazar

Ekonomik bütünleşmeye üye olan ülkeler üretim faktörlerinin, emek ve sermayenin serbest dolaşımını sağlamak amacıyla dış ticaretlerini serbestleştirirler. Böylelikle kendi aralarında dış ülkelere karşı bir ortak pazar kurmuş olurlar (Yüceol, 1999:140).

1.1.1.4. Ekonomik Birlik

Ekonomik birlik; üye ülkeler arasında ekonomik, mali ve sosyal politika alanlarındaki tüm farklılıkların giderildiği bir kuruluşu ifade etmektedir ve üye ülkelerin ulusal makroekonomik politikalarını uygulamaya yönelik serbestilerini kısıtlanarak bazı yetkiler birlik düzeyinde bir kuruluşa devredilmektedir (Cengiz, 2013:13).

Ekonomik birliğin bir diğerk şekli olan parasal birlik, üye ÷lkelerin ulusal paralarıyla sabit kur ilişkisi kurulmasının gerekliliğini sağlar, bunun içinde maliye politikalarıyla, ulusal paranın uyumlaştırılması gerekmektedir. Parasal birlikte tek para ve tek merkez bankası vardır. Bu aşamanın en güzel örneği AB'dir (Polat, 2010:14).

1.1.1.5. Gümrük Birliği

Ekonomik bütünleşmenin en önemli adımlarından birisini gümrük birliği oluşturmaktadır. Gümrük birliğinde iki veya daha fazla ÷lke arasında karşılıklı mal ithalatında gümrük tarifelerini kaldırırklar, birlik dışındaki ÷lkelere karşı ise ortak bir dış gümrük tarifesi uygularlar (Yüceol, 1999:139).

Gümrük birliği, serbest ticaret bölgesindeki gibi üyelerin aralarındaki ticarete her türlü miktar kısıtlamalarının kaldırıldığı bir anlaşmayken, serbest ticaret bölgesinden farklı olarak üçüncü ÷lkelerden ithalatta ortak bir gümrük vergisinin uygulanacağı ekonomik alan olarak tanımlanmaktadır (Koyuncu Efendioğlu, 2011:7).

Ekonomik bütünleşmenin beş aşamasını ve kavramsal ifadelerine değindik. Şimdi ise ekonomik bütünleşme aşamalarının en önemlisi olan Gümrük Birliği aşamasının kavramsal çerçeve açısından analizini inceleyelim.

1.2. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Gümrük birliğiyle ilgili ilk çalışma Jacop Viner'e aittir. Ancak Viner öncesi Gümrük Birliği ile ilgili ilk görüşler, Smith, Taussing ve Torrens'e aittir. Smith, Ulusların Zenginliği adlı eserinde ÷lkeler arasındaki ticari engellerin kaldırılıp ortak gümrük tarifesi uygulanmasının iktisadi birimlerin yararına olacağına değinmiştir. Taussing ise; gümrük tarife indirimlerinden fayda elde edeceğine, Torrens ise; tarifelerin ticaret hadleri üzerinde olumsuz etki yaratacağına değinmiştir (Yılmaz, 2012:15).

Viner, 1950 yılında yayınlanan "Gümrük Birliği Sorunu" adlı eserinde gümrük birliğini her açıdan incelemiştir (Aysun, 2011:12). Viner çalışmasında ekonomik

bölgeselleşme hareketleriyle ticaret artırıcı ve ticaret saptırıcı etkilere değinmiştir (Topoğlu ve Kaya, 2011:3). Viner; ticaret yaratıcı etki ile maliyetlerin düşeceğini ve bunun da refah düzeyini arttıracığını, ayrıca diğer ÷lke ekonomilerinin uyguladığı gümrük birliğinin ticaret yaratıcı etkiyi daha da canlandıracağını savunmaktadır (Haykır Hobikoğlu, 2007:71). Gümrük birliğine üye olmayan bir ÷lkede üretilen maliyeti az olan ürünün tercih edilmesi yerine, Gümrük birliğine üye olan fakat maliyeti daha fazla olan ürünün ithal edilmesi ile oluşan etkiye ticaret saptırıcı etki denilmektedir (Yılmaz, 2012:14).

Viner gümrük birliğinin daha sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için üç koşulun sağlanması gerektiğine değinmiştir. Bu koşullar (Bakkalçı, 2002:40);

1. Birliğe üye olan ÷lkelerin gümrüklerindeki ve üretilen ürünlerin miktarlarındaki kısıtlamaların kaldırılmasa,
2. Birliğe üye olan ÷lkeler aralarında anlaşarak üçüncü ÷lkelere karşı ortak bir gümrük tarife belirlemesi,
3. Birliğe üye olan ÷lkeler gümrüklerden sağlayacakları gelirlerin kendi aralarında nasıl ve hangi oranda paylaşacaklarının saptanması.

Yukarıda sıralanan koşulların sağlanması halinde etkili bir Gümrük Birliği gerçekleştirilecektir.

Viner, malların talep esnekliklerini sıfır, arz esnekliklerini ise sonsuz kabul ederek tam uzmanlaşma varsayımları altında çalışmıştır. Viner'in analizindeki boşluklar J.E.Meade, F.Gehrels, R.G.Lipsey ve Lanchester, H.G.Johnson, C.A.Cooper ve Massel gibi bazı iktisatçılar tarafından tamamlanmıştır (Güllü, 2015:162).

Viner'in çalışmasını J. E. Meade'nin 1955 yılında yaptığı "Gümrük Birlikleri Teorisi" adlı çalışması izlemiştir (Aysun, 2011:12). Meade "ikinci en iyi teorisi" ile gümrük vergilerinin refahı arttırabileceği gibi azaltabileceğini de öne sürmüştür. Birinci en iyi teori Pareto Optimumunun sağladığı durum; ikinci en iyi teori ise, dış ticarete koruyuculuğa destek veren düşünce şeklidir (Aynacı, 2015:39).

Meade gümrük birliği teorisinin bazı ön şartlarının sağlanmasıyla gümrük birliğinin refah artırıcı bir etki yaratacağını savunmaktadır. İlk şart, üretilen malın üreticisinin en etkin olanının gümrük birliği dışında bırakılmaması; ikincisi ise, birlik öncesi uygulanan tarife oranları yüksekse, birliğin oluşturulması sonrasında ticaret yaratma etkisinin artmasıyla birlikte refah düzeyinin yükselmesi sağlanır (Yıldırım ve Dura, 2007:143).

Gehrels, Meade'in tüketim üzerine olan analizini geliştirmiştir. Gümrük birliklerinin, tüketim aracıyla kaynak kullanımına etkisi üzerinde durmuş, tüketim etkisinin üretim etkisini aşması halinde ticaret saptırıcı etkinin hem ülke hem de dünya refahını artırabileceğine değinmiştir. (Güllü, 2015:162).

Lipsey ve Lanchester'e göre, refah artışı her ülke için geçerli değildir. Birlik içindeki ülkelerde refah artışı olurken birlik dışındaki ülkelerde ticaretin birlik içi ülkelere kayması sebebiyle refah azalışının görülebilir olduğunu savunmaktadırlar (Demir, 2011:11).

Johnson'a göre, birlik üyesi ülkede yüksek maliyetle üretilen bir malın birlik dışında daha ucuz bir malla ikame edilmesinin, birlik üyesi ülkedeki mala olan talebini azaltıp ithalata olan talebini, dolayısıyla ithalat harcamalarının artacağını belirtmiştir (Güllü, 2015:162).

Cooper ve Massel ise, gümrük birliğinin niçin oluşturulduğu sorusuna odaklanmışlar ve gümrük birliğinin oluşturulmasının nedeninin ekonomik fayda elde etmekten ziyade siyasi bir fayda elde etmek olduğunu belirtmişlerdir (Cengiz, 2013:20).

Çalışmanın bu kısmında Viner'in Gümrük Birliği üzerine etkilerinden ve Viner sonrası bazı iktisatçıların da Viner'in çalışmasını geliştirmiş olduklarına değindik. şimdi ise, Gümrük Birliği'nin ekonomik etkilerine değinelim.

1.2.1. Gümrük Birliğinin Ekonomik Etkileri

Gümrük birliğinin ekonomik etkileri statik ve dinamik etkiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Statik etkiler, faktör donanımı, talep yapısı ve teknolojik

seviyenin yeniden dağılımı sonucu ortaya çıkan etkilerdir. Statik etkiler tek seferlik etkilerken, dinamik etkiler süreklilik gösteren ve ülke kalkınmasını hızlandıran etkiler olarak görülmektedir (Yaşar, 2011:45).

Öncelikle Gümrük Birliği'nin ekonomik etkilerinden Statik etkilerin neler olduğunu inceleyeceğiz.

1.2.1.1. Gümrük Birliğinin Statik Etkileri

Statik etkiler Viner'in ele aldığı ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkileri kapsamaktadır. Daha sonra Meade statik etkilerde ortaya çıkan ve tüketimi ilgilendiren ticaret genişletici etkiyi ele almıştır ve ticaret genişletici etki ticaret yaratıcı etkinin içerisinde değerlendirilmektedir (Kızıltan, Ersungur ve Polat, 2008:84).

Ekonomik bütünleşme hareketleriyle bir ülkenin ticaret yapısı, refah seviyesi, ödemeler dengesi ve ekonomik büyümesi etkilenmektedir. Ticaret etkileri yani statik etkileri, ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler oluşturmaktadır (Çolpan Nart, 2010:2874). Ticaret yaratıcı etki; ekonomik bütünleşmeye dahil olan ülkenin bütünleşme içindeki diğer ülkeden daha ucuza ithalat yapması sonucu ortaya çıkmaktadır; ticaret saptırıcı etki ise, bütünleşme dışında olan ülkeden daha düşük maliyetle ithalat yapmak yerine birliğe üye olan ve daha fazla maliyetli ürünün ithal edilmesiyle ortaya çıkmaktadır (Şanlı, 2004:164).

Bu çalışmada Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri; Üretim Etkileri, Tüketim Etkileri ve Ticaret Hadlerindeki Etkileri üç başlık altında incelenecektir. İlk olarak Üretim Etkilerinden söz edilecektir.

1.2.1.1.1. Üretim Etkileri

Lipsev tarafından oluşturulan üretim etkisi, bir mal ticareti yapılan ülkenin üretiminin yapıldığı yerde oluşan değişikliği ifade eder ve üretimin birlik içinde en iyi maliyetle üretim yapan ülkeye kaymasını sağlar. Bu durum birlik içerisinde refah düzeyinin artmasına neden olur. Buna olumlu üretim etkisi ya da gümrük birliğinin ticaret yaratıcı etkisi denilir (Bakkalcı, 2002:41).

Üretim etkisinin ikincisi olan ticaret saptırıcı etki ise, birliğe üye bir ülkenin birlik dışından daha düşük bir maliyetle yapılan ithalatının yerine birlik üyesi daha yüksek maliyetle yapılan ithalatın geçmesidir. Bu durumun, kaynak dağılımındaki verimliliği azaltarak, dünya refahını olumsuz etkilemesi beklenmektedir (Aynacı, 2015:46).

Üretim etkisi, ülkeler arasında gümrük birliği sağlandıktan sonra ticareti yapılan malın üretim yerinde meydana gelen değişikliğini ifade etmektedir. Gümrük birliklerinin üretim etkileri bazı varsayımlar çerçevesinde incelenir ve bu varsayımlar şunlardır (Koyuncu Efendioğlu, 2011:18);

1. Üretim maliyetleri sabittir.
2. Talep esnekliği sıfır, arz esnekliği sonsuzdur.
3. Dış ticaret hadleri veridir.
4. İki ürün üretilmektedir.

1.2.1.1.2. Tüketim Etkileri

Ekonomik birleşme sonrasında ülkeler, aralarında uyguladıkları ticari ilişkilerde gümrük vergilerini kaldırır ya da düşürürler. Bu da birleşme anında ithal mal fiyatlarında ucuzlamaya neden olacaktır ve böylece yabancı mallara olan talepte yükselme yaşanacaktır. Buna da ekonomik bütünleşmenin tüketim etkisi denilmektedir (Kuşat, 2015:629).

Tüketim etkileri olumlu tüketim etkisi ve olumsuz tüketim etkisi olmak üzere ikiye ayrılır. Olumlu tüketim etkisi yani ticaret yaratılması sonucu oluşur. Üye ülkelere daha ucuz ve daha fazla tüketim yapılmasına imkan verdiği için refah seviyesinin artmasına neden olacaktır. Olumsuz tüketim etkisi yani ticaret saptırıcı sonucu meydana gelir. Buradan da anlaşılacağı gibi tüketim etkileri ile üretim etkileri arasında bir paralellik söz konusudur (Dura ve Atik, 2014:20).

Net etki; tüketim etkisi ile üretim etkisinin birleşmesi sonucu oluşur. Gümrük birliğinin gerçekleşmesinin ardından ülkede refah seviyesi artıyorsa net ticaret yaratıcı etki ortaya çıkarken, refah seviyesinde azalma meydana geliyorsa net ticaret

saptırıcı etki ortaya çıkmaktadır. Net ticaret yaratıcı etkinin oluşması için bazı koşulların oluşması gerekmektedir. Bu koşullar (Bakkalcı, 2002:42);

1. Gümrük birliğine dahil olan ülke sayısının fazla olması gerekmektedir.
2. Gümrük birliğinden sonra ortak gümrük tarifeleri daha önceki gümrük vergilerine oranla daha düşük olması gerektiği saptanmalıdır.
3. Gümrük birliğine üye olacak ülkelerin üretim yapıları birbirine rakip olabilecek düzeyde olmalıdır.
4. Yüksek maliyetli üretim yapılarının piyasadan geri çekilmesinin sağlanması amacıyla rakip üretim yapılarının birim maliyet farklılıklarının belirlenmesidir.
5. Gümrük birliğine üye olan ülkelerin, birbirlerine ulaştırma masraflarından kaynaklanan ticari engellerin yaratılmaması gerekmektedir.
6. Gümrük birliğinin oluşturulmasından önce ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler ne kadar fazlaysa, ticaret yaratıcı etkininde o kadar fazla olması beklenir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi gümrük birliğine üye ülkelerin net ticaret yaratıcı etki yaratması refah seviyesinin artmasına neden olmaktadır. Üçüncü ülkeler ise refahın düşmesine neden olacaktır.

Gümrük birliğinde ticaret yaratıcı etki oluşuyorsa; tüketim etkisi artacak demektir, şayet ticaret saptırıcı bir etki oluşuyorsa tüketim etkisi ithalatın yapısına göre şekil alacak demektir. Bu şekillenme ise; ülke içindeki ithalatın ucuz olan kaynaklardan pahalı olan kaynaklara kayması nedeniyle oluşuyorsa tüketim etkisi azalır, ithalatı ucuz olan kaynaklardan, pahalı olan kaynaklara kaymıyorsa tüketim etkisi artar (Kuşat, 2015:629).

1.2.1.1.3. Ticaret Hadlerindeki Etkiler

Gümrük birlikleri üye olan ülkelerin ticaret hacmini ve ticaretini yaptıkları ürünleri etkilemektedir. Ticaret hadleri de bu iş bölümünün doğuracağı refah artışının ülkelere dağıtılacak miktarını belirler (Polat, 2010:23).

Birlik büyüdükçe ticaret hadleri iyileşir, bu birliğin büyüklük derecesinin hangi koşullar sonucu belirlenip ölçeklendirileceği net bir şekilde belli değildir. Ancak genel bir değerlendirme yapıldığı düşünülürse; piyasanın büyüklüğü, nüfus ve gayri safi milli hasıla üzerinden ölçeklendirme yapılabilmektedir (Bakkalcı, 2002:43).

Gümrük birliğinin dış ticaret hadleri üzerindeki etkilerini; pazarlık gücünde meydana gelen değişme, birliğin ekonomik büyüklüğü, birlik içinde verimliliğin artışı, birliğin kurulması ile ticaretin birlik dışı ülkeden birlik içine kayması şeklinde sıralayabiliriz (Saçkan, 2013:35).

Gümrük birliğinin statik etkilerine değindik. Çalışmamız Gümrük Birliği'nin Dinamik Etkilerinin incelenmesiyle devam etmektedir.

1.2.1.2. Gümrük Birliğinin Dinamik Etkileri

Dinamik etkiler bir ülkenin milli gelirini, kalkınma hızını ve ekonomik refahını ilgilendiren etkilerdir ve gümrük birliğinin oluşturulmasının ardından üçüncü dünya ülkelerinin ve dünya ekonomisinin refah seviyelerinin yükselmesine sebep olacaktır. Bu etkiler de gümrük birliğinin dinamik etkilerini oluşturmaktadır (Özçalık, 2013:208).

Gümrük birliğinin oluşturulması ile kısa dönemde ülkeler arasında ticaret ilişkilerinin artacağı beklenilmektedir. Uzun dönemde ise rekabet artmakta ve yeniden yapılanma etkileri söz konusudur. Uzun dönemde meydana gelen bu etkiler dinamik analizleri gerektirir ve dışsal koşullar değişebilir olduğu için tam manasıyla hesaplanamamaktadır (Kızıltan, Ersungur ve Polat, 2008:84).

Dinamik etkiler rekabet etkisi, ölçek ekonomileri etkisi, teknolojik gelişme etkisi, yatırım etkisi, dışsal ekonomiler etkisi ve döviz rezervlerinin artması şeklinde altı başlık altında incelenmektedir ve bizde her birini teker teker sırasıyla inceleyeceğiz. İlk olarak Rekabet Etkisini inceleyelim.

1.2.1.2.1. Rekabet Etkisi

Gümrük birliğine üye ülkeler, birliğe üye diğer ülkelere karşı dış ticaret kısıtlamalarını ortadan kaldırır. Böylece pazar genişler ve yerli firmalar diğer üye

lkelerdeki benzer işletmelerle rekabet etmek durumunda kalırlar. Verimsiz firmalar piyasayı daha verimli olan işletmelere bırakır ya da daha verimli şekilde çalışmaya başlarlar (Aynacı, 2015:54).

Gümrük birliğinin rekabet etkisi e ayrılmaktadır ve bunlar (Yıldırım ve Dura, 2007:146);

1. Gümrük birliğinde üretime giriş engelleri olmadığı için, ülkeler arasındaki rekabet piyasası iyileşir.
2. Rekabet ortamındaki değişimler ekonomiyi değiştirerek etkin üretim yöntemlerine yol açar.
3. Rekabetteki değişimler sonucunda ise ye ülkeler uluslararası ekonomide rekabet güçlerini artırmaktadır.

Bu ayrışımlar doğrultusunda rekabet etkisi gümrük birliği içerisinde olumlu sonuçlar doğuracaktır.

Sırada dinamik etkilerinin ölçek ekonomilerine etkileri var.

1.2.1.2.2. Ölçek Ekonomilerine Etkisi

Gümrük birliğinde engellerin kaldırılması sonrasında rekabet piyasasının iyileşmesine üretim artışına neden olduğuna bir önceki bölümde değinmiştik. Rekabet piyasasının artması ise, sermaye birikimlerinin ve teknolojik gelişmelerin birlikte gerçekleştirilmesini gerekli kılar. Böylece lek ekonomilerinde iki temel sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlarda; ürün maliyetlerinin azalması ve kar oranlarının artması şeklinde-dir (Yüceol, 1999:139).

Ölçek ekonomileri içsel ölçek ekonomileri ve dışsal ölçek ekonomileri olmak üzere ikiye ayrılır. Firmaların sanayi dalında meydana gelen ölçek ekonomilerine içsel ölçek ekonomileri denilmektedir ve firmalar üretim düzeylerini artırmak, emek ve sermaye değerlerini daha verimli bir şekilde kullanmak, piyasa pazarlama masraflarını azaltmak için içsel ölçek ekonomilerini kullanırlar (Koyuncu Efendioğlu, 2011:39).

Dışsal ölçek ekonomileri ise, faaliyette bulunan endüstri dalının genişlemesi sonunda işletme dışından kaynaklanan tasarruflardır ve genişletilmiş teknoloji ve yönetim becerileri, ekonomik uzmanlaşma, ARGE'nin daha iyi kullanımı ve inovasyonların endüstri-içi geçişini içermektedir (Yaşar, 2011:54).

Şimdide teknolojik gelişme etkilerini inceleyelim.

1.2.1.2.3. Teknolojik Gelişme Etkisi

Gümrük birliği teknolojik ilerlemeyi üç kanalla artırabilir. Bu kanallar (Yıldırım ve Dura, 2007:147);

1. Rekabetin artması firmaları daha etkin bir şekilde çalışmaya zorlanmakta ve bu doğrultuda firmaların ARGE yatırımlarını artırma eğilimine gitmektedirler.
2. Firmaların daha büyük bir pazarla karşılaşması sonucunda üretim ölçekleri büyümekte ve ARGE yatırımlarına daha fazla pay ayırması teknolojik ilerlemeye neden olur.
3. Gümrük birliğine üye olan teknolojik düzeyleri düşük olan ülkeler, gümrük birliğine üye olmayan yüksek teknolojili ülkelerle ticaret ilişkisi kurmalarının sonucu oluşan yatırımlar teknolojik ilerlemeye neden olur.

Bu üç kanaldan da anlaşılacağı gibi rekabetin artması doğrultusunda firmalar gelişmişliği kaçırmamak için ARGE yatırımlarına daha fazla önem vermekteler. Bu sayede de üretimin büyümesine fayda sağlayacaklarına inanmaktadırlar.

Sırada Rekabet Etkilerinin Yatırım Etkisinin incelenmesine bakacağız.

1.2.1.2.4. Yatırım Etkisi

Gümrük Birliğinin oluşması sonrasında ülkeye girmesi beklenen yabancı sermaye ile yatırımların artması beklenmektedir. Piyasa düzeyindeki dalgalanmalar nedeniyle güvenli bir ortam arayan yabancı sermaye, ucuz işgücü olmasına rağmen ülkede gümrük birliği sonrasında da yatırımlarını sınırlı tutmasına neden olacaktır (Yüceol, 1999:142).

Gümrük birliğine giden ekonomilerde yatırımların artması ise şu nedenlere bağlanmaktadır (Dura ve Atik, 2014:24);

1. Gümrük birliği sonucu milli gelirde artış meydana gelmesi tasarrufları ve yatırımları artıracaktır.
2. Birlik üyeleri arasında gümrük tarifelerinin kaldırılarak diğer ülkelere karşı ortak bir tarife uygulanması yatırımların karlılığını artırırken, riskini azaltacaktır.
3. Birlik içinde canlanma kazanan yabancı sermaye sayesinde yatırımlar artacaktır.

Bu nedenler doğrultusunda Gümrük birliğinin yatırımlara olumlu etki kazandırdığı gözlemlenmektedir.

Şimdi ise dinamik etkilerin beşincisi olan dışsal ekonomik etkileri inceleyelim.

1.2.1.2.5. Dışsal Ekonomiler Etkisi

Marshall tarafından ortaya konan dışsal ekonomiler üreticinin kendi faaliyetlerinden kaynaklanan maliyetler dışında herhangi bir maliyete katlanmadan diğer ekonomik faaliyetler sonucunda elde etmiş olduğu/katlandığı bir takım yararlar/zararlar olarak tanımlanabilir (Cengiz, 2013:35).

Dışsal ekonomiler bazı şekillerde ortaya çıkarlar. Bunlar (Haykır Hobikoğlu, 2007:69);

1. Devletin finanse ettiği araştırma faaliyetleri sayesinde malların kullanıcılara daha ucuza ulaştırılmasıyla,
2. Üretim faktörlerinin piyasada serbest dolaşımı sayesinde dışsal ekonomilerin faktör tıkanıklıklarını gidermesiyle,
3. Ekonomik bütünleşme sayesinde piyasa belirsizlikleri ve risklerinin azalmasıyla yatırımların daha karlı hale gelmesiyle,
4. Ekonomik bütünleşme üyesi olan ülkeler arasında meydana gelen bilgi ve teknoloji akımıyla gelişimin engellenmesinin önlenmesiyle,

5. Faktör talebinde meydana gelen genişleme sayesinde üretimin daha da karlı hale gelmesiyle,
6. Daha ileri teknolojiler ile daha büyük ölçeklerde üretim yapma fırsatı doğması kalitenin yükselmesine ve fiyatların ucuzlamasına neden olmasıyla,
7. Ekonomik bütünleşme, yabancı yatırımların artmasına sebep olmakla birlikte, az gelişen ülkelerin de piyasa bilgilerini artırmasıyla dışsal ekonomiler sağlanacaktır.

Bu maddelerden de anlaşıldığı üzere ekonomik bütünleşme ile dışsal ekonomilerde daha ucuza mallara ulaşım, faktör serbestisi, piyasa belirsizliklerinin azalması ile yatırım artışları, bilgi transferiyle geri kalmışlığın azalması gibi birçok olumlu etki yaratmaktadır.

Son olarak dinamik etkilerin döviz rezervleri üzerindeki etkiden söz edeceğiz.

1.2.1.2.6. Döviz Rezervlerinin Artması

Döviz rezervlerinin sağlanması için iki yol bulunmaktadır. Öncelikle gümrük birliğine giden ülkelerin pazarlık güçleri artmaktadır. Bu durum, üye ülkelerin lehine değişen ticaret hadleri demektir (Yaşar, 2011:55). Ticaret hadleri ile aynı miktarda ki ürün için daha fazla döviz geliri sağlanmaktadır. Gümrük birliğine üye olan ülkelerde üretim artmaktadır. Bu da ihracatın artmasına neden olurken, ithalatta azalma meydana getirmektedir. Artan ihracat sayesinde döviz gelirlerinde artma, azalan ithalat sayesinde ise döviz giderlerinde azalma meydana gelecektir (Haykır Hobikoğlu, 2007:70). Döviz rezervlerinin sağlanmasında ki ikinci yol ise, gümrük birliğine üye ülkelerde üretimi artırarak ithalatı azaltmaktır. Böylece üye ülkeler üretimlerini artırarak geniş piyasada işletmelerin ölçek ekonomilerden daha çok yararlanmalarına yol açmaktadır (Yaşar, 2011:55).

Gümrük birliğine üye olan ülkelerin ekonomileri üzerine etkileri olan statik etkiler ve dinamik etkilerden bahsettik. Statik etkilerin; üretim ve tüketimin değişkenlik göstermesi ve teknolojinin sürekli yenilenmesinden dolayı bir defalık etkiler olduğunu, dinamik etkilerin ise süreklilik gösterdiğini ve de kalkınmayı

hızlandırarak refah seviyesinde artış saylayan etkiler olduğunu analiz ettik. Buradan da anlaşılacağı üzere ekonomik bütünleşme doğrultusunda ülkeler uzun soluklu fayda saylama arzusuyla dinamik etkileri daha yararlı bulacakları anlaşılmaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Avrupa Birliğinin tarihsel gelişimi ve Türkiye'nin Gümrük Birliğine nasıl ve ne zaman dahil olduğu incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’NİN GÜMRÜK BİRLİĞİNE ÜYELİĞİ

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

İkinci Dünya Savaşının ardından sanayileşmiş ülkeler, ticarete çok yönlü denkleşme sağlamışlar ve dış ticareti canlandırmak amacıyla ekonomik bütünleşmeye gitmişlerdir. Ekonomik bütünleşmelerinde en önemlisi olan Avrupa birliğidir ve üyeler arasında gümrük Birliği uygulanmaktadır (Fisünoğlu ve Yücel, 2008:2).

Birleşik bir Avrupa’nın temeli 9 Mayıs 1950’de Schuman Planı ile atılmıştır. Bu plana göre Avrupa’da barışın sağlanması Fransız-Alman dostluğuna bağlıydı. Yani Avrupa ancak Fransız-Alman dostluğu etrafında kurulan yüksek bir otoritenin yönetimine girerek bütünleşebilirdi (Dura ve Atik, 2014:41).

İkinci Dünya Savaşı’nın Avrupa’da yarattığı yıkım sonucu ülkeler işbirliğine gitmek amacıyla Fransa, İtalya, Hollanda, Batı Almanya, Belçika ve Lüksemburg’un 1951 yılında Paris Antlaşması’nı imzalayarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu (AKTÇ) kurmuşlardır (Uysal, 2001:141). Paris Antlaşmasına göre kömür ve demir üretimi Yüksek Otorite’ye (High Authority) bırakılmıştır (Kaya, 2013:23). Paris Antlaşması, 23 Temmuz 1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu ülkeler çelik için ortak pazar kurma faaliyetlerine 10 Şubat 1953 tarihinde başlamıştır (Altıok, 2007:29).

AKÇT ile; üye ülkelerde ortak bir kömür-çelik pazarı kurulması, ekonominin ve istihdamın geliştirilmesi, refah seviyesinin yükseltilmesi amaçlanmaktadır. Anlaşma, kömür ve çelik sektöründe işsiz kalan işçileri yeniden işe alımlarını kolaylaştıran özel yatırımların krediyle desteklenmesini içerir (TC Başbakanlık Dış

Ticaret Müsteşarlığı, 2007:8). Paris Antlaşması'nın uygulanmasıyla umut verici ilk sonuçlar Avrupa Bütünleşmesinin kapsamını genişletme düşüncesinde olanları harekete geçirmiştir. Bu hareket sonucu 25 Mart 1957'de Roma'da iki antlaşma daha imzalanmıştır (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu, 2008:36). 1957 yılında Roma Antlaşması'yla birlikte bahsi geçen bu ülkeler Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu kurmuşlardır (Uysal, 2001:141).

25 Mart 1957'de ilk olarak "Ortak Pazar" kurulmuştur. Daha sonraları ise Avrupa Topluluğu diye anılan Avrupa Ekonomik Topluluğu(AET) kurulmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu; Avrupa'nın siyasal bütünlüğe ulaşması hedefi ile kurulmuş bir birliktir (Kakıcı, 2006:20).

Roma'da imzalanan anlaşma kurulan ikinci topluluk, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM)'dur. Bu yeni topluluğun amacı; atom enerjisinin dostane amaçlar çerçevesinde kullanımını sağlamaktır (TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007:10).

Antlaşma, 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiş ve Avrupa'da bütünleşme hareketi en geniş kapsamda dinamizm kazanmıştır (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu,2008:37). Kurucu ülkelerin 1965 yılında imzalamış oldukları "Birleşme Antlaşması" (füzyon antlaşması) sonucunda AKÇT, AET ve EURATOM için tek bir konsey, tek bir komisyon ve parlamento oluşturulmuş, bütçeleri birleştirilmiş ve bunların tamamına "Avrupa Toplulukları (AT) " adı verilmiştir (Dura ve Atik, 2014:41).

1969 yılında düzenlenen Zirve Toplantısı sonrasında Topluluğa İngiltere, Norveç, Danimarka ve İrlanda katılma talebinde bulunmuşlardır ve 22 Ocak 1972'de İngiltere, Danimarka ve İrlanda Topluluğa katılmışlardır. Norveç ise ülke referandumu sonucu katılamamıştır. 1981'de Yunanistan'ın da katılımıyla üye sayısı 10'a çıkmıştır (TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007:12). Daha sonra 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in katılmasıyla üye sayısı on iki olmuştur. 24 Haziran 1994'de Korfu Doruğu'nda, Avusturya, İsveç, Finlandiya ve Norveç'le Birliğe katılma anlaşmaları imzalanmıştır. Daha sonra yapılan halk oylamasıyla Norveç AB'ye katılmaktan vazgeçmiştir. Böylece 1995 başlarında topluluk üye sayısı on beşe yükselmiştir (Dura ve Atik, 2014:42). En büyük genişleme dalgası 1 Mayıs

2004'de Malta ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile birliğe 10 yeni ülke (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Estonya, Polonya, Litvanya, Letonya, Slovenya, Slovakya) katılmış ve üye sayısı 25'e ulaşmıştır (TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007:12). 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın da birliğe katılmasıyla üye sayısı 27'ye ulaşmıştır. Son olarak 2013 yılında Hırvatistan'ın AB'ye katılması ile üye sayısı 28 olmuştur (Aynacı, 2015:58).

Avrupa Birliği'nin tarihsel gelişim sürecini inceledik. Şimdi ise Gümrük birliği doğrultusunda Türkiye ile Avrupa Birliği'nin tarihçesini inceleyelim.

2.2. GÜMRÜK BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN TARİHÇESİ

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana global ve bölgesel bütünleşme hareketlerine büyük önem vermiş ve bu hareketlere katılmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye'nin en çok önem verdiği bölgesel bütünleşme hareketi Avrupa Bütünleşmesidir (TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007:288). Bu nedenle Türkiye, Roma Anlaşması'nın 1958'de yürürlüğe girmesinin ardından Yunanistan'ın da başvurusunu takiben 31 Temmuz 1959 tarihinde Avrupa topluluğuna katılmak için müracaat etmiştir (Aktaş ve Güven, 2003:92).

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne dahil olma çabalarının nedeni, Türkiye'nin muhasır medeniyetler seviyesine ulaşmasının en rasyonel yolunun birliğe tam üyelikle gerçekleşmiş olmasıdır. Bir diğer neden ise Yunanistan'ın başvurusu üzerine siyasi anlamda Yunanistan'a karşı mevki kaybetmek istememesidir (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu,2008:34).

Tam üyelik başvurumuza AET, Türkiye'nin kalkınmasının yeteri seviyede olmadığı ve tam üyelik başvurusu kabul edilinceye kadar sürecek olan bir ortaklık anlaşması imzalamayı önermiştir ve taraflar arasında "ortaklık" kuran Ankara Antlaşması 12 Eylül 1963 yılında imzalanarak 1 Aralık 1964 tarihiyle yürürlüğe girmiştir (TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007:288).

2.2.1. Ankara Antlaşması

Kalkınma sürecine hız kazandırmak isteyen Türkiye 31 Temmuz 1959'da AET'ye ortaklık başvurusunda bulunmuştur ve 11 Eylül 1959'da Türkiye ile görüşülme yetkisi verilmesi üzerine görüşmeler başlamış ve imzalanma sürecinin netleşmesi 4 yıl sürmüştür (Uysal, 2001:141).

Ankara'da, 12 Eylül 1963'te Ankara Antlaşması imzalanmış ve Avrupa Topluluğu'nun parlamentoları tarafından onaylanmasının ardından 1 Aralık 1964 tarihinde Ankara Antlaşması yürürlüğe girmiştir. (Aktaş ve Güven, 2003:92).

Ankara Antlaşması, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluş antlaşması olan Roma Antlaşması'nın şekil ve koşul şartları dikkate alınarak hazırlanmıştır (Seymen, 2009:200).

Ankara Antlaşması'nın amacı; Türkiye ekonomisine hızlı bir biçimde kalkınma sağlamak, toplumun refah seviyesini yükselterek taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiyi güçlendirmeyi teşvik etmektir (Kalaycı ve Artan, 2009:2).

Türkiye açısından ortaklık ilişkisinin kurulmasının nedenleri şu şekilde açıklanabilir (Aynacı, 2015:62);

1. Uzun zamandır süre gelen batılılaşma çabaları,
2. Soğuk savaş döneminde izolasyondan kurtulma ve NATO üyesi konumuyla Batı Bloğundaki yerini ekonomik bütünleşmeyle destekleme,
3. Topluluğun ABD karşısında denge faktörü olması,
4. Topluluk yardımlarından yararlanma düşüncesi ve Avrupa Topluluğu'na üye olan ülkelerdeki pazar payını kaybetmemek,
5. Yunanistan faktörü

Bu maddelerden de anlaşıldığı üzere ortaklık sürecine dahil olmamızda ekonomik nedenlerinde yanında siyasi nedenlerinde yer aldığı görülüyor.

Ankara Antlaşmasına göre Türkiye Gümrük Birliği ortaklığının; Hazırlık Dönemi, Geçiş Dönemi ve Ortaklığın Son Dönemi olmak üzere üç dönemi bulunmaktadır. Şimdi bu dönemlere sırasıyla değineceğiz.

2.2.1.1. Hazırlık Dönemi

5 yıl olarak öngörülen bu aşamada Türkiye üstüne yönelik görevlerini yerine getirecek ve taraflar arası ekonomik farklılıkları azaltmaya yönelik olarak Topluluk mali yardımları Türkiye ekonomisini belirli bir düzeye ulaştırarak ve geçiş aşamasına hazırlıklı hale getirecektir (Tümen,2009:8).

Türkiye hazırlık dönemine, Avrupa Birliği'ne uyumlu hal alabilmemiz konusundaki hazırlık çalışmalarının başlamasıyla 1963 ve 1970 yılları arasında geçmiştir. Türkiye'nin hazırlık aşamasını tamamlayıp geçiş dönemine başlaması ise; 23 Kasım 1970'te imzalanan ve 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol ile gerçekleşir (Özer, 2009:92).

2.2.1.2. Geçiş Dönemi

31 Aralık 1972 tarihinde Katma Protokol'ün ortaya koyduğu Geçici Anlaşma'nın kalkması sonrasında 1 Ocak 1972'den itibaren Katma Protokol yürürlüğe girmiştir ve AET ile Türkiye arasında ki hazırlık dönemi son bularak geçiş dönemine girilmiştir (Karluk, 2013:61).

Taraflar arasında geçiş dönemiyle birlikte, sanayi ürünlerinin dışalım/dışsatım ilişkilerinde gümrük birliğinin kurulması hedeflenmiştir. Türkiye'de üretilen Türk-sanayi ürünlerine (Rafine petrol ürünleri, pamuklu dokuma ve pamuk ipliği ürünleri harici) uyarlanan gümrük vergileri ve kısıtlamaları derhal kaldırılmış ve bazı tarım ürünlerine de ithal kolaylıklar sağlanmıştır (Uysal, 2001:143).

Geçiş dönemi boyunca Türkiye, dışa açılmak yerine içe dönük politikalar ve ithal ikameci bir strateji uygulamış; siyasi stratejiler(darbeci zihniyet ve uygulanan darbe politikası) uygulanarak topluluk dışında kalmıştır. 1983 yılında darbe zihniyeti ortadan kalkarak dışa açılma süreci başlamıştır (Topoğlu ve Kaya, 2011:6).

2.2.1.3. Ortaklığın Son Dönemi

Ortaklığın karara bağlanması 6 Mart 1995 tarihinde gerçekleşmiş ve geçiş döneminin 22 yıllık sürecinin tamamlanması sonucunda Gümrük Birliği için gerekli koşullar sağlanmış ve 1 Ocak 1996'da Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği

tamamlanmıştır (Gündüz ve Esengül, 2007:43). Ortaklığın son döneminin tamamlanma süreci ancak tam üyelik sisteminin gerçekleşmesiyle mümkündür. Bu süreçte Türkiye GB ile diğer ülkelere nazaran daha avantajlı bir şekilde AB'ne girme şansı yakalamıştır, fakat Türkiye iç pazarını AB'nin güçlü rekabet piyasasına açmak zorunda kalmıştır (Kuşat, 2015:626).

Ankara Antlaşması ve Antlaşmanın dönemlerinin incelenmesinin ardından geçiş döneminin koşul, yöntem ve sürelerini belirleyen Katma Protokol'ün incelenmesine geçelim.

2.2.2. Katma Protokol

Ankara Antlaşması'yla birlikte Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna tam üyeliğinin yolu açılmaktadır. Katma Protokol ise; 22 yıllık bir süre içinde gerçekleştirilecek "Geçiş Dönemi"nin usul ve şartlarını belirlemektedir. Protokol'e göre, 22 yıl sonunda taraflar arasında Gümrük Birliği gerçekleştirilebilecektir (TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007:296).

23 Kasım 1970'de imzalanıp, 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol Anlaşması ile AB tek yönlü olarak Türkiye'den ithal ettiği mallarda ve tarım ürünlerinde Gümrük vergilerini sıfırlamış ve birkaç ürünün dışında kotalarını kaldırmıştır (Doğan, 2015:308).

Katma Protokolle Türkiye bazı yükümlülükler altına girmiştir. Bu yükümlülükler (Aynacı, 2015:66);

1. Türkiye kendi tarım politikasını topluluğun tarım politikası ile uyumlu hale getirmek ile yükümlüdür.
2. Ortak gümrük tarifelerine uyum sağlamalıdır.
3. Gümrük vergilerinin ve miktar kısıtlamalarının belirli bir zaman dahilinde kademe kademe kaldırılması öngörülmüştür.
4. Türkiye tarım ürünlerine karşı uygulamış olduğu politikayı AT'nin politikasına yaklaştırmakla sorumludur.
5. Türkiye, AB'nin ürünlerinde ithalata başladığı zaman Gümrük vergilerinin yanısıra resim ve harçları da kademeli bir şekilde sıfıra indirmeli ve yeni vergiler koymamakla yükümlüdür.

30 Haziran 1973 tarihinde Türkiye ile AET arasında Tamamlayıcı Protokol imzalanmış ve Türkiye’de yeni sanayi dallarının Avrupa Topluluğu’nun rekabetinden korunması için ek önlemler alınmıştır. Ticari hükümlerin bir an önce yürürlüğe girmesi için Tamamlayıcı Protokolle Geçici Anlaşma yapılmış ve 1 Ocak 1974’de yürürlüğe girmiştir (Karluk, 2013:55).

Türkiye 1 Ocak 1976’da gümrük vergilerini; 12 yılda kaldırılacak ürünlerde %10 oranında (toplam %20), 22 yıllık listedeki %5 oranında (toplam %10) gümrük vergisi indirimlerini uygulamaya koymuştur (TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007:299).

19 Eylül 1980’de Ortaklığın Geliştirilmesine ilişkin 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararıyla; 1987 yılına kadar Türkiye’ye uygulanan tarım ürünlerinin büyük bir kısmında gümrük vergilerinin sıfıra indirilmesi kararlaştırılmıştır. 22 Ocak 1982’de Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyonun isteğiyle Türkiye-AET antlaşmasının askıya alınmasını kararlaştırdı (Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kronolojisi (1959 - 2015), <http://www.ab.gov.tr/112.html>, 24 Haziran 2016).

2.2.3. Türkiye’nin Tam Üyelik Başvurusu

1986 yılında Türk Hükümetinin yoğun çabaları ve gümrük takvimine geri döneceğinin açıklanmasıyla Ortaklık Konseyi yeniden toplanmıştır ve Türkiye 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Topluluğuna tam üyelik başvurusunda bulunmuştur (Çolak, Öztürkler ve Tokathoğlu,2008:51). Avrupa Komisyonu tam üyelik konusundaki raporu Konsey’e 18 Aralık 1989’da sunmuştur. Bu rapor 5 Şubat 1990’da da Konsey tarafından kabul edilmiştir. Rapora göre; Türkiye’nin tam üyeliği önünde dört önemli güçlük bulunmaktadır. Bu güçlükler (Dura ve Atik, 2014:494);

1. Türkiye ile Topluluk ekonomileri arasındaki yapısal farklılıklar,
2. Sanayide yüksek koruma oranları,
3. 1989’dan beri artma eğilimi gösteren makroekonomik dengesizlikler,
4. Kalkınma düzeyi ile sosyal güvenlik farkı.

Buradan da anlaşıldığı gibi Türkiye’yi Avrupa Topluluğuna tam üyelik için henüz yeterli bulmamaktadırlar.

Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na girebilmesi için ekonomisini topluluk ekonomisine yaklaştırarak işbirliğini artırmalıdır. İlişkilerin gelişmesiyle 1990'lardan itibaren Ortaklık Konseyi politik diyaloglar düzenlemiş ve 8 Kasım 1983'de Konsey toplantısıyla 1995 yılı sonunda Gümrük Birliği'ne geçilmesi kararlaştırılmıştır (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu, 2008:51).

2.2.4. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı

Brüksel'de 6 Mart 1995 tarihinde düzenlenen toplantıyla Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Gümrük Birliği'ne gidilmesi konusu ele alınarak; Dışişleri Bakanlığı'nda Gümrük Birliği için ilk imzalar atılmıştır ve 1996 yılı başından itibaren Gümrük Birliği fiilen başlamıştır (Dura ve Atik, 2014:500).

Türkiye ve Avrupa Topluluğu arasında oluşturulan Ortaklık Konseyi Kararlarının 1/95 sayılı kararıyla Gümrük Birliği başlamıştır. Ancak Gümrük Birliği sadece ticari ürünlerden olan endüstriyel ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerinin ticari ilişkilerini kapsarken, karşılaştırmalı üstünlüğü olan tarım-hizmet sektörünü kapsam dışı bırakmıştır (Bilgili, 2007:240). Avrupa Birliği ülkelerinin farklı ülkelerle yapmış olduğu Serbest Ticaret Anlaşmalarına benzerlik gösteren anlaşmaları Türkiye, Ortaklık Konseyi Kararlarıyla birlikte yapmıştır. Anlaşmaların yapıldığı Avrupa Ticaret Bölgesi (EFTA) ülkeleri; Hırvatistan, Bosna Hersek, Filistin, Makedonya, İsrail, Fas, Tunus, Suriye, Karadağ, Arnavutluk, Sırbistan, Mısır, Gürcistan, Şili, Ürdün, Lübnan'dır (Güllü, 2015:172). Bu antlaşmayla birlikte Türkiye Avrupa Birliği ile uyum kazanabilmek adına yeni düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler Türkiye ekonomisini yakından ilgilendiren, dış ticaret ve piyasa rekabeti konularını kapsamaktadır (Kuşat, 2015:628).

Türkiye'nin ismi, aday ülke olarak 12-13 Aralık 1997 yılında Avrupa Konseyi Zirve toplantısında zikredildi. Avrupa Komisyonu tarafından 4 Kasım 1998 tarihinde hazırlanan ve Türkiye'nin Avrupa Birliği için üyelik şartlarını değerlendiren ilk İlerleme Raporunu yayımladı (Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kronolojisi (1959 - 2015), <http://www.ab.gov.tr/112.html>, 24 Haziran 2016). Türkiye'nin kaydettiği gelişmelere ilişkin hazırlanan İlerleme Raporlarında; Türkiye'nin siyasi ve ekonomik kriterler açısından durumu değerlendirilirken üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme

yeteneği gözden geçirilmektedir (TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007:445).

2.2.5. Türkiye-AB İlişkilerinde Son Dönem Gelişmeleri

10-11 Aralık 1999 tarihinde Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi'ni gerçekleştirmiştir. Burada; Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik adaylığı kabul edilmiş ve Türkiye için yeni bir sürecin başlamasına sebep olmuştur. Adaylığın ardından Türkiye'ye Avrupa Birliği'nden sağlanan mali yardımlarda değişimler olmuştur (Özer, 2009:94).

4 Temmuz 2000 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanan Kanun'la Başbakanlığa bağlı olarak Avrupa Birliği Genel Sekreterliği kurulmuştur. 13 Ekim 2000 yılında üçüncü ilerleme raporu yayımlanmış ve 13 Kasım 2001 tarihinde dördüncüsü yayımlanmıştır (Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kronolojisi (1959 - 2015), <http://www.ab.gov.tr/112.html>, 24 Haziran 2016).

AB Bakanlar Konseyi, 12-13 Aralık 2002 tarihlerinde Kopenhag Zirvesi'ni gerçekleştirmiş ve burada genişleme süreci, genişleme çerçevesinde Konsey'in işleyişi, Avrupa Güvenlik ve Savunma politikası, Orta Doğu/Irak Sorunu ve diğer konular olarak beş başlık altında topladıkları konuları incelemişlerdir (Dura ve Atik,2014:296).

Avrupa Birliği'ne Uyum Komisyonu, 19 Nisan 2003 tarihinde Türkiye'de kurulmuştur ve Türkiye'nin AB'ye katılımında oluşturulan ortaklık ilkelerini, uyulması gereken öncelikleri, ortaklık için belirlenen ara hedefleri/koşulları içeren belge Avrupa Birliği'nin Resmi Gazetesinde yayımlanmıştır. 5 Kasım 2003 yılında yenis bir İlerleme Raporu daha yayımlandı (Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kronolojisi (1959 - 2015), <http://www.ab.gov.tr/112.html>, 24 Haziran 2016).

AB Komisyon'u yedinci İlerleme Raporu'nu 6 Ekim 2004 tarihinde açıklamıştır. Rapor, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğini açıklamasıyla AB-Türkiye ilişkilerinde çok önemli bir aşama tamamlanmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin AB üyeliğinin etkilerini analiz eden Etki Raporu yayımlanmıştır (Karluk, 2013:501).

16-17 Aralık 2004'de Brüksel'de Avrupa Konseyi Zirvesi oluşturulmuştur. Türkiye'nin diğer ülke kriterlerinde değerlendirilebilecek aday ülke olduğunu ve Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmesi durumunda müzakerelere hemen başlayacağı hatırlatılmıştır (TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007450). Ayrıca Avrupa Konseyi Zirvesi'nde; Türkiye için oluşturulan her raporda, belirtilen konular ve tavsiye edilen noktalar hususunda Türkiye'nin, Konseye düzenli olarak rapor vermesi talep edilmiştir. Siyasi reform süreci için Avrupa Birliği, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirtilen hususların yakından izlenmesi gerektiğini belirtmiştir (Karluk, 2013:401). Zirve toplantısında bu kararlar alınmıştır. AB Konseyi üyelik müzakerelerine başlama tarihini 3 Ekim 2005 olarak belirlemişlerdir (Dura ve Atik, 2016:602).

Hükümetler arası Konferans, 3 Ekim 2005 tarihinde gerçekleştirilmiş ve Türkiye Müzakere Çerçeve Belgesi (MÇB) kabul edilmiştir ve Türkiye ile AB arasında müzakerelere başlamanın yolu açılmıştır (Karluk, 2013:427).

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğinin gerçekleşmesinde Kopenhag Ekonomik Kriterleri önem taşımaktadır. Esasen, 3 Ekim 2005 tarihinde başlayacak olan tam üyelik görüşmelerinde Kopenhag kriterlerinin iki temel ekonomik hususu vardır (Morgil, 2006:92);

1. Ülkenin bütün kurumlarına uygun olan ve aynı ekonomi piyasası kurallarına sahip olması,
2. Ülkenin Avrupa Birliği piyasalarında rekabet edebilme gücüne sahip olmasıdır.

8 Kasım 2006 yılına gelindiğinde yeni bir İlerleme Raporu yayımlandı ve Avrupa Komisyonu limanların ve havaalanlarının Kıbrıs Rum Kesimi'nin kullanımına açılmadığı belirlendi. Kullanıma açılması için, 15 Aralık'ta düzenlenecek olan liderler toplantısına kadar Türkiye'ye süre tanındı (Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kronolojisi (1959 - 2015), <http://www.ab.gov.tr/112.html>, 24 Haziran 2016).

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ve AB'ye üyelik için belirlenmiş kriterler için İlerleme Raporu ilk olarak 1998 yılında yayımlanmıştır ve günümüze kadar düzenli olarak her yıl yayımlanmaktadır.

Türkiye Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerinin kronolojisi aşağıdaki tablo ile özetlenmiştir.

Tablo 1. Türkiye-AB İlişkileri Özeti

YILLAR	ÖNEMLİ GELİŞMELER
1959	31 Temmuz 1959 tarihinde AET'ye katılmak için müracaat edilmiştir.
1963	12 Eylül 1963 tarihinde AET ile Ortaklık Antlaşması da denilen Ankara Antlaşması imzalanmıştır.
1964	1 Aralık 1964 tarihinde Ankara Antlaşması yürürlüğe girmiştir
1970	23 Kasım 1970'de Gümrük Birliğinin Geçiş Dönemi'nin usul ve şartlarını belirleyen Katma Protokol imzalanmıştır.
1973	1 Ocak 1973 tarihinde Katma Protokol Anlaşması yürürlüğe girmiştir. 30 Haziran 1973 tarihinde Türkiye ile AET arasında Tamamlayıcı Protokol imzalanmıştır.
1974	1 Ocak 1974'de Tamamlayıcı Protokolle Geçici Anlaşma yürürlüğe girmiştir.
1976	1 Ocak 1976'da Gümrük vergilerinde indirimler uygulanmaya konulmuştur.
1980	19 Eylül 1980'de 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararıyla; Türkiye'ye uygulanan gümrük vergilerinde, tarım ürünlerinin büyük bir çoğunluğunda 1987 yılına kadar sıfıra indirilmesini kararlaştırıldı.
1982	22 Ocak 1982'de Avrupa Parlamentosu, Türkiye-AET antlaşmasının askıya alınmasını kararlaştırdı.
1986	16 Eylül 1986'da Türkiye-AET Ortaklık Konseyi toplandı. Toplantı kararıyla 12 Eylül 1980 tarihinde dondurulan Türkiye-AET ilişkilerinin yeniden canlandırılması süreci başladı.
1987	14 Nisan 1987 tarihinde Türkiye, Avrupa Topluluğuna tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.
1989	18 Aralık 1989'da Avrupa Komisyonu tam üyelik konusundaki raporu Konsey'e sunmuştur.
1990	6 Haziran 1990 tarihinde Avrupa Komisyonu, Türkiye ile işbirliğinin başlatılması ve hatta hızlandırılması için hazırlamış olduğu İşbirliği Paketi'ni Avrupa Konsey'ine sundu.
1994	30 Temmuz 1994'te Avrupa Komisyonu, Ankara Antlaşması'nda Gümrük Birliği'nin belirlenen şekliyle gerçekleşmesi gerektiğini tespit etti.
1995	6 Mart 1995 tarihli 22 yıllık geçiş dönemi tamamlanmış, taraflar Gümrük Birliği için gereken bütün koşulların sağlandığına karar vermişlerdir.
1996	1 Ocak 1996'da Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliği tamamlanmıştır.

1997	12-13 Aralık 1997 yılında Türkiye'nin ismi aday ülke olarak Avrupa Konseyi Zirve toplantısında zikredildi.
1998	4 Kasım 1998 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan ve Türkiye'nin Avrupa Birliği için üyelik şartlarını değerlendiren ilk İlerleme Raporunu yayımlandı.
1999	13 Ekim 1999 yılı "İlerleme Raporu" yayımlandı. 10-11 Aralık 1999 yılında gerçekleşen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin Avrupa Birliği tam üye adaylığı kabul edilmiştir.
2000	4 Temmuz 2000 tarihinde Avrupa Birliği Genel Sekreterliği kurulmuştur. 13 Ekim 2000 yılında üçüncü "İlerleme Raporu" yayımlanmıştır.
2001	13 Kasım 2001 yılı "İlerleme Raporu" yayımlandı.
2002	20 Kasım "2002 yılı İlerleme Raporu" yayımlandı. 12-13 Aralık 2002 tarihlerinde Koppenhag Zirvesi gerçekleştirilmiştir
2003	19 Nisan 2003 tarihinde Türkiye'de Avrupa Birliği'ne Uyum Komisyonu kurulmuştur. 5 Kasım 2003 yılında yeni bir "İlerleme Raporu" yayımlandı.
2004	6 Ekim 2004 yılı "İlerleme Raporu" yayımlandı. 16-17 Aralık 2004'de Brüksel'de Avrupa Konseyi Zirvesi oluşturulmuştur.
2005	3 Ekim 2005'te Hükümetler arası Konferansla Türkiye ile AB arasında müzakerelere başlamanın yolu açılmıştır. 9 Kasım 2005 yılı İlerleme Raporu yayımlandı.
2006	12 Haziran 2006 25. Bilim ve Araştırma faslı, Lüksemburg'da düzenlenen Hükümetler arası Konferansında; Türkiye'nin belirli şartları yerine getirdiğine değinildi fakat bu fasıl aynı toplantıda geçici olarak kapatıldı. 8 Kasım 2006 yılına gelindiğinde yeni bir İlerleme Raporu yayımlandı ve Avrupa Komisyonu limanların ve havaalanlarının Kıbrıs Rum Kesimi'nin kullanımına açılmadığı belirlendi. Kullanıma açılması için, 15 Aralık'a kadar Türkiye'ye süre tanındı.
2007	17 Nisan 2007 Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programı açıklandı. 6 Kasım 2007 yılı İlerleme Raporu yayımlandı.
2007 2015	İlerleme Raporları her yıl düzenli olarak yayımlanmıştır ve müzakereler devam etmektedir.

Kaynak: Çalışma içerisindeki incelemelerden ve www.ab.gov.tr' den derlenmiştir.

2.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİNİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

Aktaş ve Güven (2003) çalışmalarında Türkiye'nin Gümrük Birliği sonrasında ithalat değerlerindeki değişimi incelemişlerdir. Sonuç olarak Türkiye'nin Gümrük Birliği'yle birlikte ithalatındaki katsayı değerlerinde anlamlı bir değişim olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaya (2006) çalışmasında Balassa endeksi kullanılarak 1991/1996–2003 yılları arasında Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkelerine imalat sanayi ürünlerinde yapılan ihracatta uzmanlaşma yapısını incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre; Türkiye'nin Avrupa Birliği pazarında imalat sanayi ürünlerindeki benzer ürünlerin dışsatımında uzmanlaşmış olduğu saptanmıştır.

Bilgili (2007) çalışmasında Gümrük Birliği sonrasında Türkiye'nin Batı Avrupa'ya olan ihracatının yapısında meydana gelen sektörel değişimi incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre, Türkiye'nin Gümrük Birliği sonrasında ihracat değerlerinde önemli bir farklılık belirlenmemiştir.

Gündüz ve Esengül (2007) çalışmalarında 1987-2003 yılları arası zaman serisi verileri kullanılarak Türkiye'nin AB ülkeleriyle gerçekleştirdiği dış ticaretine Gümrük Birliği'nin etkilerini analiz etmişlerdir. Uyguladıkları Kukla Regresyon analizinde, ithalat değerinin ihracat değerinden daha fazla bir büyüme gösterdiği sonuca ulaşırken, diğer analizleri olan Chow testi ile; Gümrük Birliği öncesinde ve sonrasında dış ticarete önemli yapısal değişimler olduğunu tespit etmişlerdir. Granger nedensellik testini uygulamaya dahil ettiklerinde; kullanılan her bir veri setinin diğer veri değişkeninin nedeni olduğunu tespit etmişlerdir.

Tonus (2007) çalışmasında 1996–2006 döneminde, Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki imalat sanayi ile dış ticaret ilişkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonucuna göre; Gümrük Birliği'yle birlikte ticaretin serbestleşmesi sonucunda ticaret hacminin artmasına neden olmasına rağmen imalat sanayiinde GSYİH içindeki büyüklüğünün artmasına yani sanayileşmesine neden olamamıştır.

Aktaş ve Yılmaz (2008) çalışmalarında zaman serisi verilerinde durağanlık nedeniyle ADF ve Phillips-Perron birim kök testi kullanarak Türkiye'nin 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girmesi ile 2005 yılına kadar olan süreçteki ihracat yapısını incelemişlerdir. Uyguladıkları birim kök testi sonucunda; tüm serilerin durağan olduğu görülmüştür. Eşbütünleşme testi sonucunda ise; ihracat fonksiyonunun uzun dönemli analiz tahminlerinde kullanıma elverişli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Fisunoğlu ve Yücel (2008) çalışmalarında Türkiye'nin seçilmiş 12 AB ülkesiyle dış ticarete, Gümrük Birliği Anlaşması'nın etkilerini incelemişlerdir. Panel veri yöntemini kullandıkları çalışmalarında 1988-2002 yılları arasındaki döneme ait ithalat ve ihracat verilerini test etmişlerdir. Analiz sonucunda ise en etkili sektör olarak Taşıma Araçları ve Ekipmanları sektörünü bulmuşlardır.

Kızıltan ve diğerleri (2008) çalışmalarında gölge değişkenli ekonomik modelle Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin 1985-2005 yılları arasındaki dış ticaretine etkilerini ekonomik koşulların sabit olduğunu varsayarak araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda GB'nin Türkiye'nin Avrupa Birliğiyle dış ticaretini arttırıcı bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur.

Kalaycı ve Artan (2009) çalışmalarında panel veri analizinden yararlanarak Gümrük Birliği sonrası Türkiye ile AB ülkeleriyle gerçekleşen ihracatın etkileri analiz edilmiştir. Sonucunda ise, Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin AB ülkelerine olan ihracatını ve AB ülkelerinin birlik içi ticaretini önemli ölçüde arttırdığı tespit edilmiştir.

Seymen (2009) çalışmasında Entropi Endeksi, Bilateral Ticaret Yoğunlaşma Endeksi ve Herfindahl-Hirshman Yoğunlaşma Endeksi gibi farklı endekslerden yararlanarak GB'nin AB ülkeleriyle ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkilerini gözlemleyebilmek için uzun dönemli bir analiz yapmıştır. Çalışmanın sonucunda, Avrupa Birliği ülkeleri ile yapılan ticari ilişkilerde, Avrupa Birliği ülkelerinin Türkiye'ye nazaran daha çok etkilendiği ve Gümrük Birliği etkilerinin sınırlı bir düzeyde kaldığı saptanmıştır.

Çolpan Nart (2010) çalışmasında panel veri analizi yöntemini kullanmıştır ve Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticareti üzerinde yaratmış olduğu etkilerle birlikte değişiklikleri de incelemiştir. Dış ticaret verilerini Türkiye'nin ihracat ve ithalat taleplerini 1990-2007 yılları arasında incelemiştir. Çalışmanın sonucunda ise, Avrupa Birliği ülkeleri ile yapılan ticaret ilişkilerinde, Gümrük Birliği'nin ticaret yaratıcı bir etkisinin olduğunu saptamış ve Gümrük Birliği'nin AB üyesi olmayan ülkelerden, AB üyesi ülkelere saptığı sonucuna ulaşmıştır.

Aysun (2011) çalışmasında Panel Veri Çekim Modelini kullanmıştır ve 1980-2009 yıllarını temel alarak Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği Anlaşması'nın Türkiye'nin ticaret akımları üzerine etkilerini incelemektedir. Çalışmanın sonucunda Gümrük Birliği'nden dolayı Türkiye'nin ihracatının yapısal olarak değiştiğini tespit etmiştir.

Doğan ve Soyuyiğit Kaya (2011) çalışmalarında Yoğunlaşma Oranı (CR) ve Herfindahl İndeksi (H-I) testlerini kullanarak Türkiye'nin; Gümrük Birliği sonrasında dış ticaret verilerini incelemiştir. Çalışma sonucunda ise; Yoğunlaşma Oranında değişiklik olmazken, Herfindahl İndeksi'yle; Avrupa Birliği'ne ithalatta bağımlılığın değişmediğini, ihracatın ise yapısal bir değişim gösterdiği tespit edilmiştir.

Terin ve diğerleri (2012) çalışmalarında Gümrük Birliği'nin Türkiye-AB dış ticaretine etkilerini 1982-2011 yılları arası değerlerini kullanarak regresyon analizinden yararlanarak analiz etmiştir. Çalışma sonucunda ise, Gümrük Birliği'nin, Türkiye ile Avrupa Birliği dış ticaretinde negatif bir etki yarattığını saptamışlardır.

Özçalık ve Okur (2013) çalışmalarında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) yaklaşımıyla Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden, tekstil üretiminde ve hazır giyim sektöründeki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünü analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda; teknolojik yoğun üretime geçilmesiyle değişen ve gelişen tekstil-hazır giyim sektörü dünya talebi karşısında ARGE'ye giderek daha da artan miktarlarda pay ayrılmasının uygun olacağını belirtmiştir.

Şençalar (2013) çalışmasında Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinde önüne getirilen GB şartı karşısında göstermiş olduğu, GB'ye girişi için hazırlık aşamaları ve GB'nin Türkiye ekonomisi üzerine etkilerini incelemiştir. Türkiye'nin GB'ye girişiyle birlikte ithalat artışı ve artan dış ticaret açığı, GB sürecine uyum için yapılan düzenlemelerin Türkiye ekonomisine olumsuz anlamda bir yük oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır.

Aynacı (2015) çalışmasında Gümrük Birliği'nin Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki dış ticaretini incelemektir. Çalışma sonucunda ise Gümrük Birliği sonrasında Avrupa Birliği 15 ülkenin, Türkiye'nin dış ticaretindeki payının azaldığı görülmektedir.

Kuşat (2015) çalışmasında Gümrük Birliği'nin etkileri arasında yer alan statik etkileri incelemiştir. Çalışma sonucunda, Türkiye'nin Gümrük Birliği sonrasında refah seviyesinde beklenen artışın gerçekleşmediği gözlemlenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ

3.1. TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Türkiye 1980 yılına kadar daha çok kendi kendine yetebilen dışa kapalı bir ekonomi yaratmayı amaçlarken, 1980’li yıllardan sonra dışa açık kalkınma politikaları çerçevesinde değişik dış ticaret politikaları uyguladığı gözlemlenmiştir (Aynacı, 2015:81).

1980 öncesinde Türkiye ekonomisi kendi yapısal sorunlarının yanında dünyadaki ekonomik kriz ve petrol şokundan da olumsuz etkilenmektedir. İhracatta duraklama görülürken, azalan ihracat geliri petrol şoku nedeniyle artan ithalatı beraberinde getirerek ekonomik istikrarsızlık oluşmuştur. Bu da; Türkiye’nin yeni bir ekonomik ve siyasi yapıya kavuşması gereğini ortaya koymuştur (Mızırak, 2004:90).

1980 yılı ise; uygulamış oldukları ekonomik politikalar ve siyasi rejim uygulamaları nedeniyle tam bir dönüm noktası olarak anılmaktadır. 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte ithal ikameci sanayileşme hareketiyle birlikte dış ticarete yönelik sanayileşme sürecine geçilmiştir. Bu süreç çerçevesinde de gelişmekte olan ülkeler sanayi ürünlerini dış pazara yönelmeleri tavsiye edilmektedir (Sezgin, 2009:179).

Dış ticaret dengesi tamamen ithalattaki değişimlere bağlıdır. İthalattaki parasal değerler ihracatın iki katı oranda olması, ihracatta belirgin bir yükselmenin olmaması ve ithalatın oranının ihracatın oranından yüksek olması nedeniyle ihracatın ithalâtı karşılama oranında artış olsa da dış ticaret açığında artma eğilimi gözlenmektedir (Aksoy ve Coşkun, 2004:398).

Çalışmamıza Gümrük Birliği öncesinde dış ticaretteki gelişmeleri inceleyerek devam edeceğiz.

3.1.1. G m r k Birliği  ncesi Dış Ticaret Gelişimi

Osmanlı döneminde artan kapitülasyonlar sonucunda ekonomimiz yarı bağımlı bir hal almıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte dış ticaretin ülke yararına gelişmesi amacıyla 1923 yılında İzmir'de İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Kongrede ülkenin sanayi yapısının korunabilmesi ve geliştirilebilmesi amaçlanmıştır. Böylece ülkenin dışa bağlılığı azaltılmış olacaktır (Sezgin, 2009:176).

1929 yılındaki Dünya Ekonomik bunalımının etkisiyle bu döneme kadar dışa açık bir politika izleyen Türkiye, dışa kapanmaya başlamıştır ve Türkiye ekonomisi için yeni bir dönem başlamıştır. 1930-1939 yılları arasındaki dönem korumacı ve devletçi politikaların egemen olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkar (Aynacı, 2015:82).

II. Dünya Savaşı zamanlarında ekonomik gelişmelere devlet müdahalesi söz konusudur. 1940-1950 dönemlerinde ekonomideki devalüasyonla iktisat politikasına karşı bir bilinçlenme yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında dış ticarete azalma olmuştur (Sezgin, 2009:176).

1950'li yıllarda dış ticarete dışalımın serbest bırakılması ve  zelleştirme çalışmaları uygulanılmaya çalışılmış, ancak uygulanan dışalım serbestisiyle birlikte dış ticaret açığının hızla yükseldiği gözlenmiştir. Ticaret dengesinde meydana gelen açıklar ve kıt olan döviz rezervlerinin hızla erimesi sonucu devlet müdahalesi gerekmiş ve liberalizasyon denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Koyuncu Efendioğlu, 2011:60).

Türkiye'de 1960larda ekonomi politikalarında planlama dönemi başlamış ve bu dönemde ithal ikameci, korumacı dış ticaret politikaları uygulanmıştır. Uygulanan ithal ikameci politikaların ekonominin dışa bağımlılığını azaltması beklenirken, dönemin dış ticaret verilerine baktığımızda bunun gerçekleşmediği görülmektedir (Aynacı, 2015:85). Yine bu yıllarda Türkiye AET'ye katılım için başvuruda bulunmuş ve Ankara antlaşmasını imzalanmıştır. 1960 ve 1970'lerde ithal ikamesine dayalı dış ticaret politikası sanayileşme amacını gerçekleştirmede başlıca araç olarak kabul edilmiş ve bu politika 1980 yılına kadar da sürdürülmüştür (Koyuncu Efendioğlu, 2011:60).

Tablo 2 bahse konu aldığımız çerçeveler doğrultusunda dış ticaret verilerinin 1923 yılından 1980 yılına kadar olan oranlarını göstermektedir.

Tablo 2. Türkiye'nin 1923-1979 Arası Toplam İhracat, İthalat ve Toplam İhracat ve Toplam İthalatın Büyüme Oranları

Yıllar	Toplam İhracat (Milyon \$)	Toplam İhracatın Büyüme Oranı(%)	Toplam İthalat (Milyon \$)	Toplam İthalatın Büyüme Oranı(%)
1923	50 790	-	86 872	-
1924	82 435	62,3	100 462	15,6
1925	102 700	24,6	128 953	28,4
1926	96 437	-6,1	121 411	-5,8
1927	80 749	-16,3	107 752	-11,3
1928	88 278	9,3	113 710	5,5
1929	74 827	-15,2	123 558	8,7
1930	71 380	-4,6	69 540	-43,7
1931	60 226	-15,6	59 935	-13,8
1932	47 972	-20,3	40 718	-32,1
1933	58 065	21,0	45 091	10,7
1934	73 007	25,7	68 761	52,5
1935	76 232	4,4	70 635	2,7
1936	93 670	22,9	73 619	4,2
1937	109 225	16,6	90 540	23,0
1938	115 019	5,3	118 899	31,3
1939	99 647	-13,4	92 498	-22,2
1940	80 904	-18,8	50 035	-45,9
1941	91 056	12,5	55 349	10,6
1942	126 115	38,5	112 879	103,9
1943	196 734	56,0	155 340	37,6
1944	177 952	-9,5	126 230	-18,7
1945	168 264	-5,4	96 969	-23,2
1946	214 580	27,5	118 889	22,6
1947	223 301	4,1	244 644	105,8
1948	196 799	-11,9	275 053	12,4
1949	247 825	25,9	290 220	5,5
1950	263 424	6,3	285 664	-1,6
1951	314 082	19,2	402 086	40,8
1952	362 914	15,5	555 920	38,3
1953	396 061	9,1	532 533	-4,2
1954	334 924	-15,4	478 359	-10,2
1955	313 346	-6,4	497 637	4,0
1956	304 990	-2,7	407 340	-18,1
1957	345 217	13,2	397 125	-2,5
1958	247 271	-28,4	315 098	-20,7
1959	353 799	43,1	469 982	49,2
1960	320 731	-9,3	468 186	-0,4
1961	346 740	8,1	507 205	8,3
1962	381 197	9,9	619 447	22,1
1963	368 087	-3,4	687 616	11,0
1964	410 771	11,6	537 229	-21,9
1965	463 738	12,9	571 953	6,5
1966	490 508	5,8	718 269	25,6
1967	522 334	6,5	684 669	-4,7
1968	496 419	-5,0	763 659	11,5
1969	536 834	8,1	801 236	4,9
1970	588 476	9,6	947 604	18,3
1971	676 602	15,0	1 170 840	23,6
1972	884 969	30,8	1 562 550	33,5
1973	1 317 083	48,8	2 086 216	33,5
1974	1 532 182	16,3	3 777 501	81,1
1975	1 401 075	-8,6	4 738 558	25,4
1976	1 960 214	39,9	5 128 647	8,2
1977	1 753 026	-10,6	5 796 278	13,0
1978	2 288 163	30,5	4 599 025	-20,7
1979	2 261 195	-1,2	5 069 432	10,2

1980’li yıllara gelindiğinde ekonomik ve siyasal-rejim açısından Türkiye için dönüm noktası olduğuna ve 24 Ocak 1980 Kararlarıyla ithal ikameci sanayileşme stratejisinden dışa açılmaya yönelik bir strateji uygulanmaya başlandığına değinmiştik. Bu yıllarda başlamış olan dış piyasaya açılma kararlarıyla birlikte Türkiye de dış ticarete önemli değişimler meydana gelmiştir. 1 Ocak 1996’da Avrupa Birliği ile Türkiye arasında sanayi ürünlerinde Gümrük Birliği Antlaşması kurulmuştur. Gümrük Birliğiyle birlikte Avrupa ile olan bağlarımızda önemli ölçüde bütünleşme olacağı kuşkusuz bir gerçektir (Kaya, 2006:74).

Tablo 3’de Türkiye’nin 1980-1995 yılları arasında yani Gümrük Birliği’ne kadar olan süreçteki toplam ihracat, ithalat ve toplam ihracat ve toplam ithalatın büyüme oranları verilmektedir.

Tablo 3. Gümrük Birliği Öncesi Toplam İhracat, İthalat ve Toplam İhracat ve Toplam İthalatın Büyüme Oranları

Yıllar	Toplam İhracat (Milyon \$)	Toplam İhracatın Büyüme Oranı (%)	Toplam İthalat (Milyon \$)	Toplam İthalatın Büyüme Oranı (%)
1980	2.910	28,7	7.909	56,0
1981	4.703	61,6	8.933	12,9
1982	5.746	22,2	8.843	-1,0
1983	5.728	-0,3	9.235	4,4
1984	7.134	24,5	10.757	16,5
1985	7.958	11,6	11.343	5,5
1986	7.457	-6,3	11.105	-2,1
1987	10.190	3,7	14.158	27,5
1988	11.662	14,4	14.335	1,3
1989	11.625	-0,3	15.792	10,2
1990	12.959	11,5	22.302	41,2
1991	13.593	4,9	21.047	-5,6
1992	14.715	8,2	22.871	8,7
1993	15.345	4,3	29.428	28,7
1994	18.106	18,0	23.270	-20,9
1995	21.637	19,5	35.709	53,5

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr.)

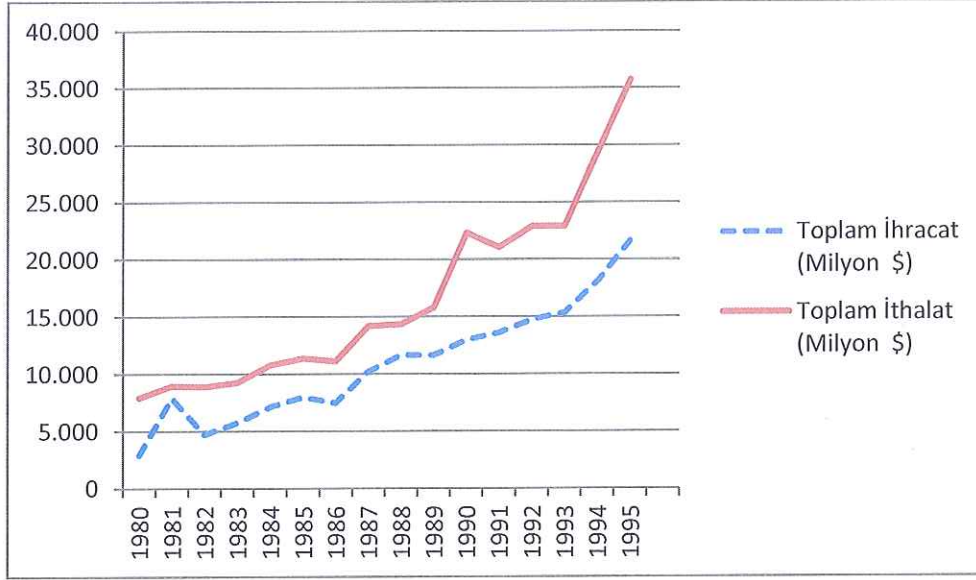
Tablo 3’de de görüldüğü gibi 1980 yılından sonra ihracatın hızlı bir şekilde arttığı gözlenmektedir. 1990’lara gelindiğinde ise ihracatın altı katına çıktığı görülmektedir.

Türkiye 1985’te GATT’nın Sübvansiyon Kodu Anlaşmasını imzalayarak ihracatta doğrudan teşvikleri azaltmaya başlamıştır. 1989 yılı ağustos ayında sermaye

hareketlerinin serbestleştirilmesiyle Türkiye'nin dışı açılma süreci büyük ölçüde tamamlanmıştır. Ama bu süreç dış ticaret ve sermaye işlemlerinde belirsizlik oluşturmuştur (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu,2008:74). 1990 yılında ithalat rejimi kararıyla ithalat teminatları ve ithali izne bağlı mallar listesi yürürlükten kaldırılmış, özel kanunlarla ithalatı yasaklanmış malların ithalatı serbest bırakılmış ve Doğu Avrupa Ülkelerine yapılan ithalat kısıtlamaları kaldırılmıştır (Aynacı, 2015:87). 1990'larda dünya ekonomisinde yaşanan ekonomik durgunluğun yanı sıra Körfez Savaşı'nın da etkisiyle, Türkiye'de yüksek enflasyon, kamu açıklıkları ve iç-dış borçlanmanın artışıyla birlikte 1994 yılına gelindiğinde ekonomik kriz meydana gelmiştir (Aksoy ve Coşkun, 2004,400). Kriz hızla bütün sektörlere yayılmış ve ülke üretiminde azalma meydana gelirken fiyatlar seviyesinde oluşan yükselmeler neticesinde satın alma gücünde daralmalar yaşanmıştır. Aynı şekilde dış piyasadan ürün talebinde de azalmalar yaşandığı gözlemlenirken bu gelişmeleri Türk parasının yabancı paralara karşısında değer kaybetmesine neden oluştur (Sezgin, 2009:182). Tablo 3'de de görüldüğü gibi kriz döneminin de etkisiyle ithalatta büyük ölçüde azalma yaşanmıştır. 1995 yılında ise ithalatın önemli ölçüde artış gösterdiği görülmektedir.

Gümrük Birliği öncesindeki toplam ihracat ve toplam ithalatın etkilerini görsel olarak daha iyi görebilmemiz için Grafik 1 çizilmiştir.

Grafik 1. Gümrük Birliği Öncesi Toplam İhracat ve Toplam İthalat

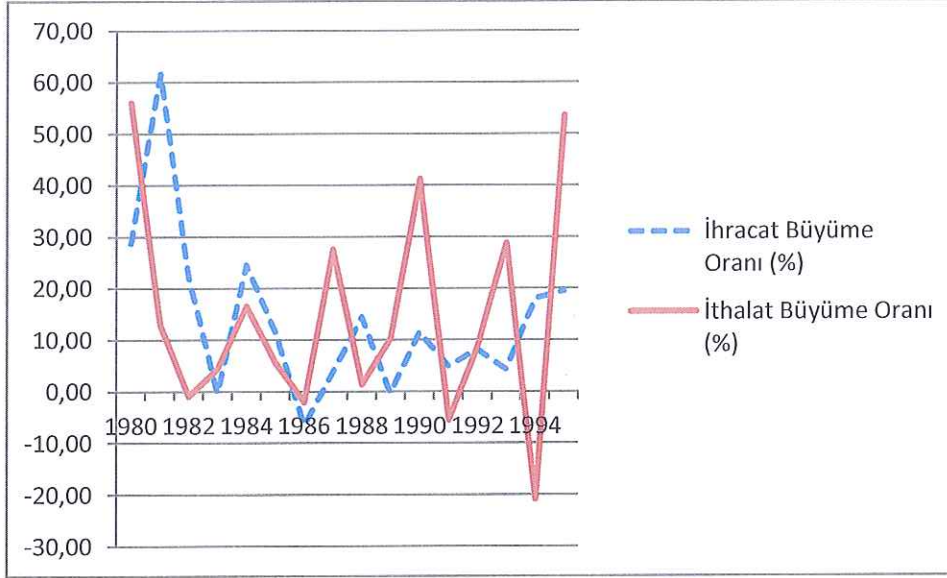


Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr)

Grafik 1’de de görüldüğü üzere ihracat ve ithalat belirli ve paralel ivmelerde artış gösterdiği gözlemlenmektedir. GB öncesine göre, ihracatta olduğu gibi, ithalatta da bir patika değişikliği olmuş, ithalat ortalama olarak daha hızlı artması yanında daha yüksek bir patikaya oturmuştur (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu,2008:76).

Gümrük Birliği öncesinde toplam ihracat ve ithalatın büyüme oranları üzerindeki etkilerini görsel olarak daha iyi görebilmemiz için Grafik 2 çizilmiştir.

Grafik 2. Gümrük Birliği Öncesi Toplam İhracat ve İthalatın Büyüme Oranları



Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr)

Grafik 2’de 1980-1995 yılları arasında gerçekleşen ihracatın ve ithalatın yıllık büyüme hızları verilmiştir. 1994 yılında ekonomik kriz yaşanmış ve bu grafikte de gözlemlendiği gibi ithalat büyüme hızında bir önceki yıla oranla hızlı bir düşüşe neden olmuş, hatta sıfırın altına indiği gözlemlenmiştir. Ekonomik krizin hemen sonrasında ise yine ithalat büyüme hızında çok hızlı bir yükseliş olduğu görülmüştür. 1994 yılında ihracatın büyüme hızı ise bir önceki yıla göre önemli ölçüde artış göstermiştir ve kriz sonrası artışa devam ettiği görülmüştür.

Gümrük Birliği’nin dış ticaret üzerine etkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, ithalat ve ihracatla birlikte dış ticaret hacmiyle birlikte dış ticaret dengesinin de analiz edilmesi gerekmektedir (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu,2008:79).

Tablo 4'te Gümrük Birliği öncesinde toplam ihracat, toplam ithalat, dış ticaret hacmi, dış ticaret dengesi ve ihracatın ithalatı karşılama oranları verilmektedir.

Tablo 4. Gümrük Birliği Öncesi Dış Ticaret Hacmi, Dış Ticaret Dengesi ve İİK Oranı

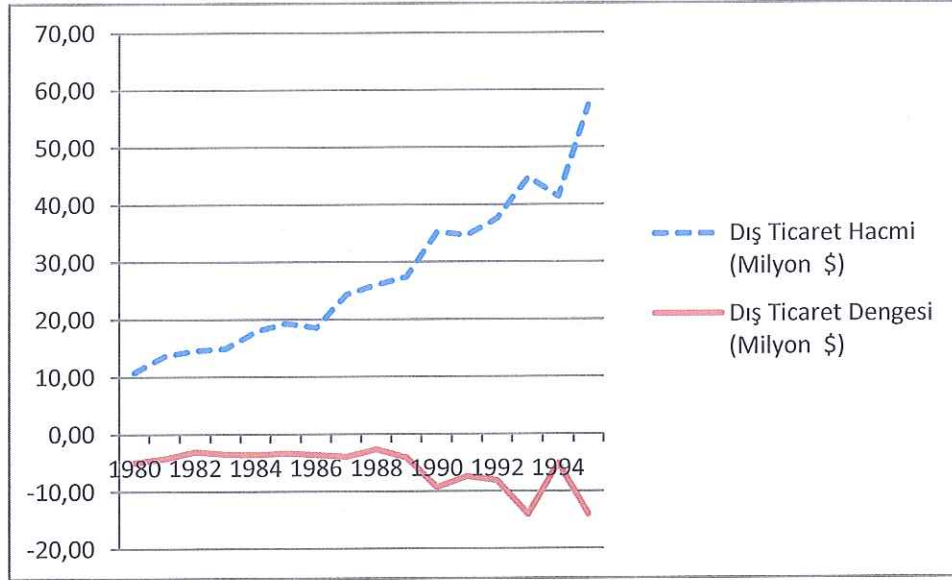
Yıllar	Toplam İhracat (Milyon \$)	Toplam İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1980	2.910	7.909	10.819	-4.999	36,8
1981	4.703	8.933	13.636	-4.230	52,6
1982	5.746	8.843	14.588	-3.096	65,0
1983	5.728	9.235	14.962	-3.507	62,0
1984	7.134	10.757	17.890	-3.623	66,3
1985	7.958	11.343	19.301	-3.385	70,2
1986	7.457	11.105	18.561	-3.648	67,1
1987	10.190	14.158	24.347	-3.967	72,0
1988	11.662	14.335	25.997	-2.673	81,4
1989	11.625	15.792	27.416	-4.167	73,6
1990	12.959	22.302	35.261	-9.342	58,1
1991	13.593	21.047	34.640	-7.453	64,6
1992	14.715	22.871	37.585	-8.156	64,3
1993	15.345	29.428	44.773	-14.083	52,1
1994	18.106	23.270	41.375	-5.164	77,8
1995	21.637	35.709	57.346	-14.071	60,6

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr.)

Tablo 4'te ihracat, ithalat ve dış ticaret hacmi birlikte dikkate alındığında ihracatın büyük ölçüde ithalata bağımlı olduğu gözlemlenmektedir. Dış ticaret hacmi, 1994'te ihracattaki yükselmeye karşın ekonomik krizin etkisiyle ithalattaki yüksek oranlı düşüşün sonucu olarak küçülmüştür ve kriz çıkışıyla yine genişleme yaşanmıştır (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu,2008:79).

Gümrük Birliği öncesinde dış ticaret hacmi ve dış ticaret dengesinin etkilerini görsel olarak daha iyi görebilmemiz için Grafik 3 çizilmiştir.

Grafik 3. Gümrük Birliği Öncesi Dış Ticaret Hacmi Ve Dış Ticaret Dengesi



Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr)

Grafik 3'te de görüldüğü üzere Gümrük Birliği öncesinde dış ticaret hacminde sürekli bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Dış ticaret dengesi ise, 1980-1995 yılları arasında sıfırın altında seyretmiş olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 5'te ise Gümrük Birliği öncesinde gerçekleşen ihracat birim değer endeksi, ithalat birim değer endeksi ve ihracat miktar endeksi, ithalat miktar endeksi verilmektedir.

Tablo 5. Gümrük Birliği Öncesi İhracat- İthalatın Birim Değer Endeksi ve Miktar Endeksi

Yıllar	İhracat birim değer endeksi (Milyon \$)*	İthalat birim değer endeksi (Milyon \$)*	İhracat miktar endeksi (Milyon \$)**	İthalat miktar endeksi (Milyon \$)**
1980	-	-	-	-
1981	-	-	-	-
1982	79,7	68,6	5,8	9,1
1983	76,2	64,1	6	10,7
1984	71,1	61,4	7,6	13,1
1985	67,7	62,3	9,9	14,7
1986	65,8	52,2	10,7	16,6
1987	75,3	56,4	13,3	18,7
1988	72,8	56	15,2	19
1989	69,3	58,8	16,4	19,6
1990	76,4	61,9	17,3	22,5
1991	75,7	60	18,6	21,7
1992	76,7	58,9	19,2	21,9
1993	74,6	55,2	20,2	30,2
1994	71,9	55,7	23,3	23,5
1995	81,6	65,3	24,3	30,3

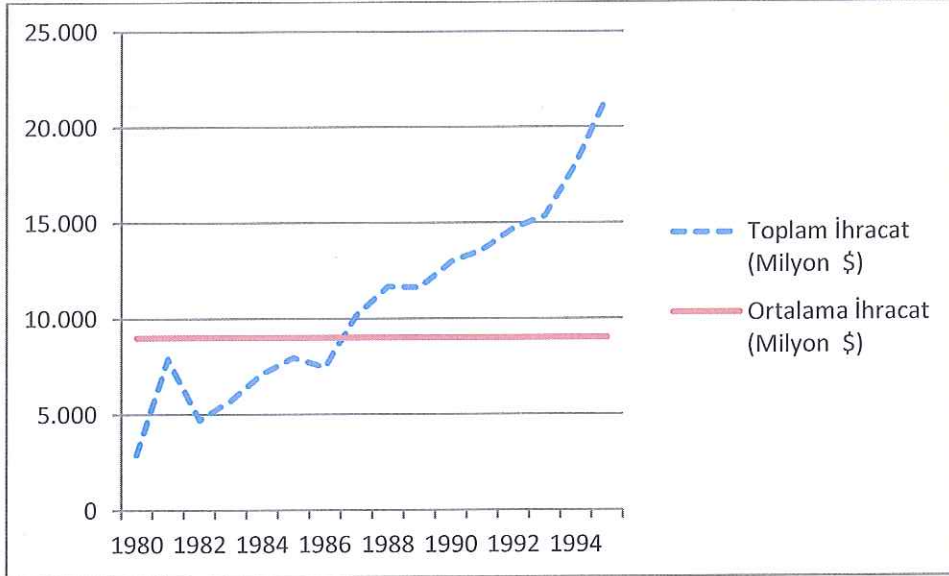
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr.)

* Endeks (2010=100) verilerine göre hesaplanmıştır.

**ISIC Rev3 Ölçüm bazı verilerine göre hesaplanmıştır.

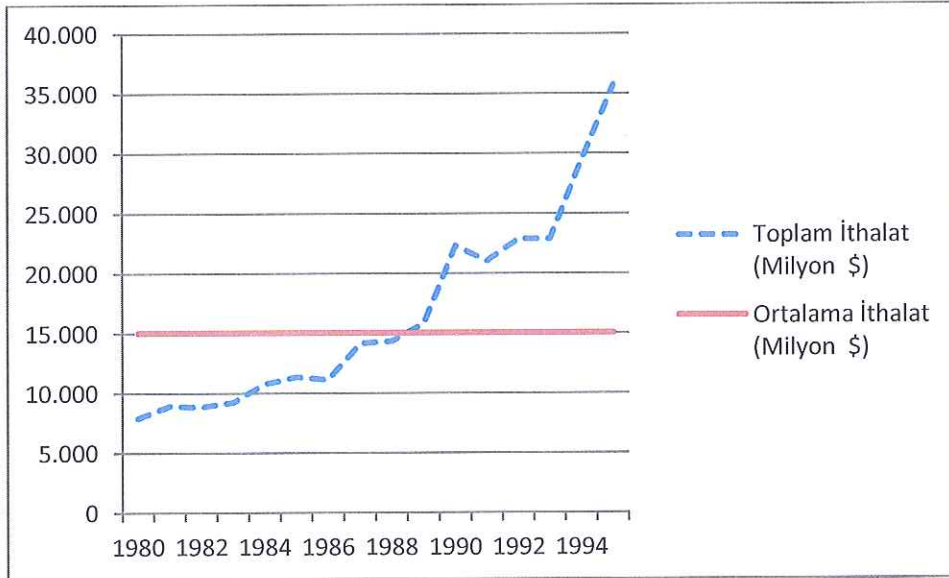
Şimdi ise Gümrük birliği öncesinde oluşan ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesinin verilerinden yararlanarak elde edilen ortalama değerlerle, ortalama ihracat içindeki toplam ihracat, ortalama ithalat içindeki toplam ithalat ve ortalama dış ticaret dengesi içerisindeki dış ticaret dağılımını Grafik 4, Grafik 5 ve Grafik 6 da sırasıyla inceleyelim.

Grafik 4. Gümrük Birliği Öncesi Toplam İhracatın, Ortalama İhracat İçindeki Dağılımı



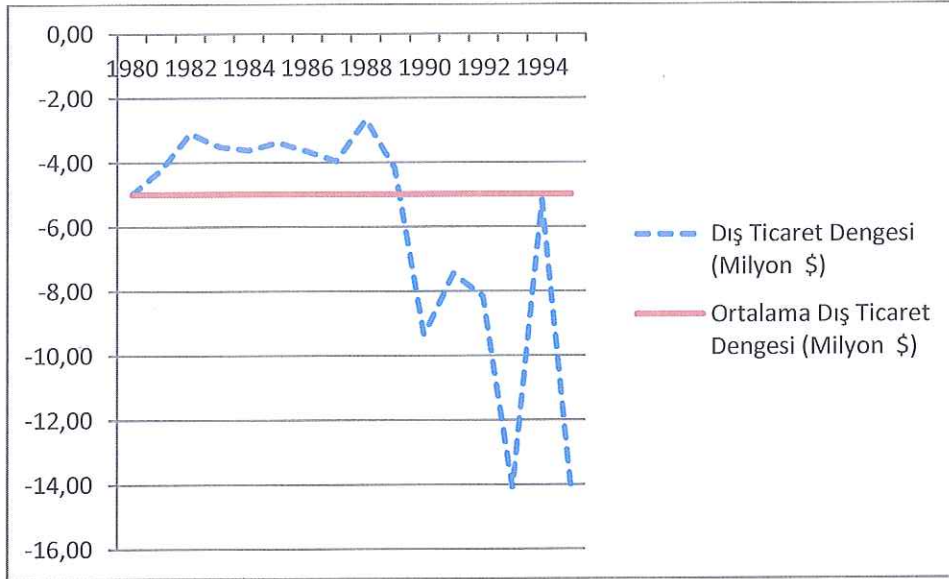
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret İstatistiklerinden Faydalanılarak Oluşturulmuştur.

Grafik 5. Gümrük Birliği Öncesi Toplam İthalatın, Ortalama İthalat İçindeki Dağılımı



Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret İstatistiklerinden Faydalanılarak Oluşturulmuştur.

Grafik 6. Gümrük Birliği Öncesi Dış Ticaret Dengesinin, Ortalama Dış Ticaret Dengesi İçindeki Dağılımı



Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret İstatistiklerinden Faydalanılarak Oluşturulmuştur.

3.1.2. Gümrük Birliği Sonrası Dış Ticaret Gelişimi

Gümrük Birliği, Türkiye ekonomisinin neredeyse tamamını etkileyen en önemli gelişmelerden biridir. GB, Türkiye ekonomisi için yeni fırsatlar oluşturmasının yanında ekonomide birtakım sıkıntılara da yol açtığı iddia edilmektedir (Aynacı, 2015:90).

Türkiye ve AB arasındaki endüstriyel mallar ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımını kabul ederek; tüm gümrük vergilerini, kotalarını, eş etkili vergilerini sıfırlamış aynı zamanda üçüncü ülkelere karşı AB'nin belirlediği ortak gümrük tarifelerini kabul etmiş ve 2001 yılına kadar da tedrici olarak ortak gümrük tarifesine uyum sağlamayı taahhüt etmiştir (Koyuncu Efendioğlu, 2011:64).

1999 yılında Türkiye'nin yaşadığı büyük deprem felaketi sonucunda üretimdeki büyük daralma nedeniyle; gayri safi yurt içi hasılda (GSYİH) %6'nın üstünde bir daralma gerçekleşmiştir. Bu durum ihracata yansımış ve ihracat %1,4 küçülmüştür (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu,2008:74).

1990-2001 yılları arasında ithalatın ihracatı karşılama oranı %50 civarlarında seyrederken, 1999 yılında %65'e, 2001 yılında ise %75'e yükselerek bu civarda seyretmiştir. Meydana gelmiş olan bu artışlar ülkede yaşanmış olan depremin ve yaşanan ekonomik krizin etkileri sonucu oluşmuş ve ithalat oranlarında da bir düşüşün yaşandığı gözlemlenmiştir (Sezgin, 2009:182).

2001'deki kriz sonucunda sabit kurdan dalgalı kura geçiş, ihracatı artırmış ve ithalattaki daralma bir önceki yıla göre %24 oranında gerçekleşmiştir. 2002'deki ihracatta dünya ekonomisinde durgunluk nedeniyle dış talepte azalma meydana gelmiştir. Yurt içi talepteki artışla birlikte ihracatta belirgin bir artış gözlemlenmiştir (Mızırak, 2004:95).

Ekonomiyi iyileştirmek amacıyla istikrar programları uygulamaya konulmuş ve bu program neticesinde ülke ekonomisinde 2002 yılında olumlu sonuçlar meydana gelirken, 2003 yılına gelindiğinde bu iyileşmelerin artarak devam ettiği söylenebilir (Aksoy ve Coşkun, 2004:400).

2008 yılı sonlarına gelindiğinde ABD'de başlayan ve tüm dünyayı etkileyen küresel kriz sonucu Türkiye'de dış ticaret hacmi daralmıştır. Özellikle 2009 yılında etkilerini gösteren bu daralma ihracatımızı %22,6 azaltırken, ithalatımız %30,2 azalmıştır. 2009 yılındaki bu gelişmeler sonucu Türkiye'yle yapılan ticarete ihracat %34,9 azalırken, ithalat %32,2 azalmıştır (Koyuncu Efendioğlu, 2011:66).

Tablo 6’da Türkiye’nin Gümrük Birliği sonrasında yani 1996 yılından günümüze kadar gerçekleşen toplam ihracat ve ithalat, toplam ihracat ve toplam ithalatın büyüme oranları verilmektedir.

Tablo 6. Gümrük Birliği Sonrası Toplam İhracat, İthalat ve Toplam İhracat ve Toplam İthalatın Büyüme Oranları

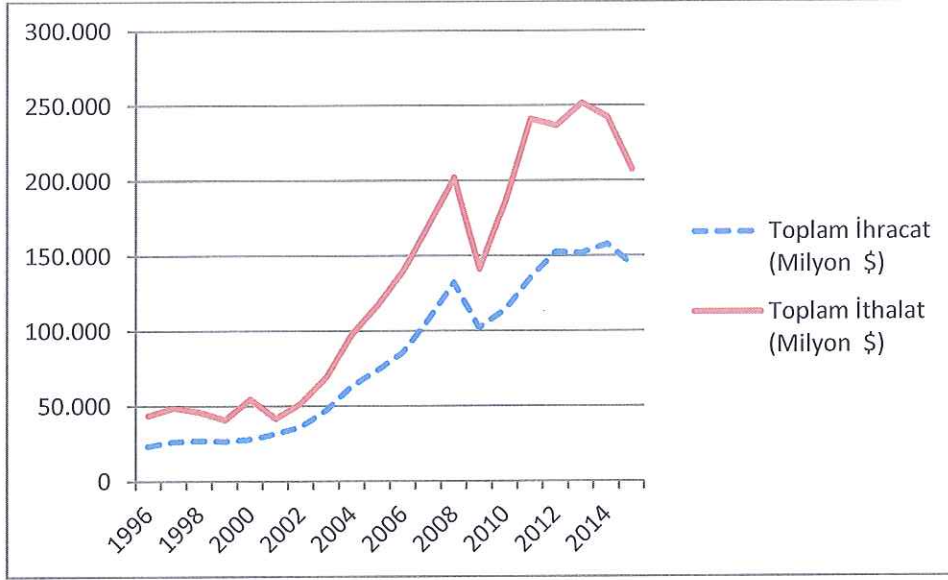
Yıllar	Toplam İhracat (Milyon \$)	Toplam İhracatın Büyüme Oranı (%)	Toplam İthalat (Milyon \$)	Toplam İthalatın Büyüme Oranı (%)
1996	23.224	7,3	43.627	22,2
1997	26.261	13,1	48.559	11,3
1998	26.974	2,7	45.921	-5,4
1999	26.587	-1,4	40.671	-11,4
2000	27.775	4,5	54.503	34,0
2001	31.334	12,8	41.399	-24,0
2002	36.059	15,1	51.554	24,5
2003	47.253	31,0	69.340	34,5
2004	63.167	33,7	97.540	40,7
2005	73.476	16,3	116.774	19,7
2006	85.535	16,4	139.576	19,5
2007	107.272	25,4	170.063	21,8
2008	132.027	23,1	201.964	18,8
2009	102.143	-22,6	140.928	-30,2
2010	113.883	11,5	185.544	31,7
2011	134.907	18,5	240.842	29,8
2012	152.462	13,0	236.545	-1,8
2013	151.803	-0,4	251.661	6,4
2014	157.610	3,8	242.177	-3,8
2015	143.862	-8,7	207.207	-14,4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr)

Tablo 6’da da görüldüğü gibi, Gümrük Birliği’yle birlikte toplam ihracat ve ithalatta genel olarak artış olduğu gözlemlenmektedir. İhracata nazaran ithalatta daha yüksek artışlar olduğu görülmektedir. 2001 krizinin etkisiyle ithalat büyüme oranında ciddi bir düşüş olmuştur. 2008 ABD krizi sonrasında ihracat ve ithalat büyüme oranlarında gözle görülür azalmalar meydana gelmiştir.

Gümrük Birliği sonrasında toplam ihracat ve toplam ithalatın etkilerini görsel olarak daha iyi görebilmemiz için Grafik 7 çizilmiştir.

Grafik 7. Gümrük Birliği Sonrası Toplam İhracat ve Toplam İthalat

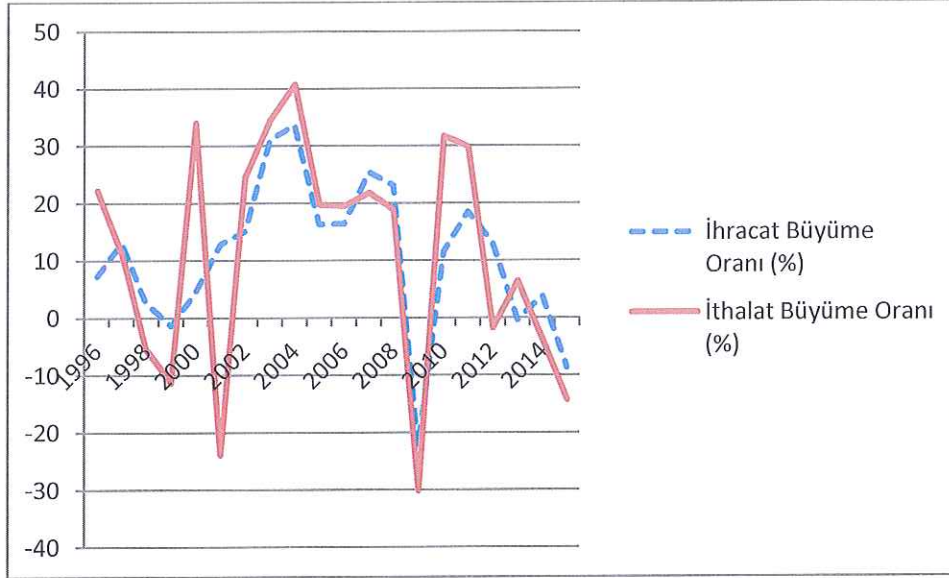


Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr.)

Grafik 7’de 1996-2015 yılları arasında toplam ihracat ve ithalatta artışlar gözlemlenmekte iken bu artışlarda ithalatın ihracattan daha yüksek oranda olduğu görülmektedir. 2008 krizi sonrasında ithalat ve ihracatta düşüşler gözlemlenmekte aynı zamanda ithalattaki daralmanın ihracattaki daralmadan daha fazla olduğu görülmektedir. Kriz sonrası artışlar tekrarlanmıştır.

Gümrük Birliği sonrasında toplam ihracat ve toplam ithalatın büyüme oranları üzerindeki etkilerini görsel olarak daha iyi görebilmemiz için Grafik 8 çizilmiştir.

Grafik 8. Gümrük Birliği Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın Büyüme Oranları



Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr.)

Grafik 8’de de görüldüğü üzere kriz dönemlerinde ithalat büyüme oranı sıfırın altına düşerek ciddi daralmalara gitmektedir. 1999 depremiyle ihracat büyüme oranı ile ithalat büyüme oranında azalma oluşmuş sonrasında ise tekrar artış gözlemlenmiştir. 2001 krizinde ise ihracat büyüme oranında artışa devam ederken ithalat büyüme oranında keskin bir düşüş yaşanmış 2002’ye gelindiğinde ithalat büyüme oranında ciddi bir artış olmuştur. 2008 kriziyle ithalat büyüme oranında ve ihracat büyüme oranında hızlı bir düşüş olmuştur. 2009 yılında hızlı bir artış gözlemlenmiştir. 2010 sonrasında ise ithalat büyüme oranında ve ihracat büyüme oranında azalmalar yaşandığı gözlemlenmektedir.

Gümrük Birliği’nin dış ticaret üzerine etkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, ithalat ve ihracatla birlikte dış ticaret hacmiyle birlikte dış ticaret dengesinin de analiz edilmesi gerekmektedir (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu,2008:79).

Tablo 7’de Gümrük Birliği sonrası toplam ihracat, toplam ithalat, dış ticaret hacmi, dış ticaret dengesi ve ihracatın ithalatı karşılama oranları verilmektedir.

Tablo 7. Gümrük Birliği Sonrası Dış Ticaret Hacmi, Dış Ticaret Dengesi ve İİK Oranı

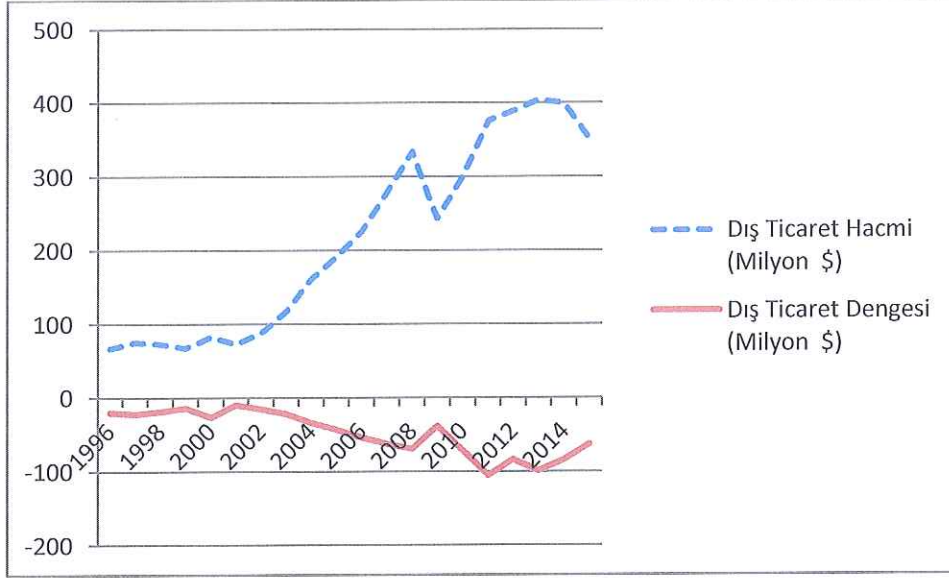
Yıllar	Toplam İhracat (Milyon \$)	Toplam İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1996	23.224	43.627	66.851	-20.402	53,2
1997	26.261	48.559	74.819	-22.297	54,1
1998	26.974	45.921	72.895	-18.947	58,7
1999	26.587	40.671	67.258	-14.084	65,4
2000	27.775	54.503	82.277	-26.727	51,0
2001	31.334	41.399	72.733	-10.064	75,7
2002	36.059	51.554	87.612	-15.494	69,9
2003	47.253	69.340	116.592	-22.086	68,1
2004	63.167	97.540	160.706	-34.372	64,8
2005	73.476	116.774	190.250	-43.297	62,9
2006	85.535	139.576	225.110	-54.041	61,3
2007	107.272	170.063	277.334	-62.790	63,1
2008	132.027	201.964	333.990	-69.936	65,4
2009	102.143	140.928	243.071	-38.785	72,5
2010	113.883	185.544	299.427	-71.661	61,4
2011	134.907	240.842	375.748	-105.934	56,0
2012	152.462	236.545	389.006	-84.083	64,5
2013	151.803	251.661	403.463	-99.858	60,3
2014	157.610	242.177	399.787	-84.566	65,1
2015	143.862	207.207	351.050	-63.362	69,4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr.)

Tablo 7: Türkiye dış ticaret hacminde, 1995 yılları sonlarına doğru ve 1996 yılında Gümrük Birliği’ne girilmesinin ardından genişleme yaşandığı gözlemlenmiştir. Ancak dış ülke ekonomisinde meydana gelen krizin ve 1999 yılında ülkemizde yaşanan depremin etkisiyle 1998-1999 yılında dış ticaret hacminde azalma meydana gelmiştir. 2001 yılında yaşanan krizin etkisiyle tekrar bir düşüş görülürken kriz sonrası dış ticaret hacmi düzenli bir artış göstermiştir. Dış ticaret açığı dış ticaret hacmiyle benzer eğilim gösterir (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu,2008:79). 2008 Krizi sonrasında dış ticaret hacmi bir düşüş yaşamıştır. Fakat devamında artışa devam ettiği gözlemlenmektedir.

Gümrük Birliği sonrasında meydana gelen dış ticaret hacmi ve dış ticaret dengesinin etkilerini görsel olarak daha iyi görebilmemiz için Grafik 9 çizilmiştir.

Grafik 9. Gümrük Birliği Sonrası Dış Ticaret Hacmi Ve Dış Ticaret Dengesi



Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr.)

Grafik 9’da da görüldüğü gibi, Gümrük Birliği sonrasında dış ticaret hacmi artış eğilimindeyken dış ticaret dengesi sıfırın altında seyretmektedir. Aradaki uçurum dış ticaret açığını bize göstermektedir.

Derlemeye aldığımızda ise, Gümrük Birliği’nin Türkiye ekonomisine negatif etkide bulunduğu ve GB’nin Türkiye’nin dış ticaret açığının kapanmasına katkıda bulunmadığı sonucuna varabiliriz. Süreklilik arz eden dış ticaret açığı, dış borçların sürekli arttığını ve açığın finansman maliyetinin giderek arttığını gösterir (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu,2008:80).

Tablo 8’de Gümrük Birliği sonrasında gerçekleşen ihracat birim değer endeksi, ithalat birim değer endeksi ve ihracat miktar endeksi, ithalat miktar endeksi verilmektedir.

Tablo 8. Gümrük Birliği Sonrası İhracat- İthalatın Birim Değer Endeksi ve Miktar Endeksi

Yıllar	İhracat Birim Değer Endeksi (Milyon \$)*	İthalat Birim Değer Endeksi (Milyon \$)*	İhracat Miktar Endeksi (Milyon \$)**	İthalat Miktar Endeksi (Milyon \$)**
1996	77,1	65,1	24,8	36,5
1997	75	62,2	29	43,2
1998	72	59,7	31,8	42,2
1999	67,1	56,4	32,7	41,6
2000	64,2	58,9	36,5	55,2
2001	62,6	58,8	44,6	41,5
2002	61,4	58	51,7	50,1
2003	69,2	64,6	58,1	59,8
2004	80,7	75	66,1	72,1
2005	85,6	80,2	72,9	80,9
2006	88,6	87,1	81,8	87,8
2007	99,8	95,5	91,3	98,9
2008	115,3	114,7	97,3	97,6
2009	96,7	92,3	89,7	84,9
2010	100	100	100	100
2011	111,6	115	106,2	112,9
2012	108,1	111,8	123,9	114,1
2013	108,7	110,62	122,63	122,61
2014	107,01	106,68	129,36	122,36
2015	95,94	89,62	131,69	124,6

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr.)

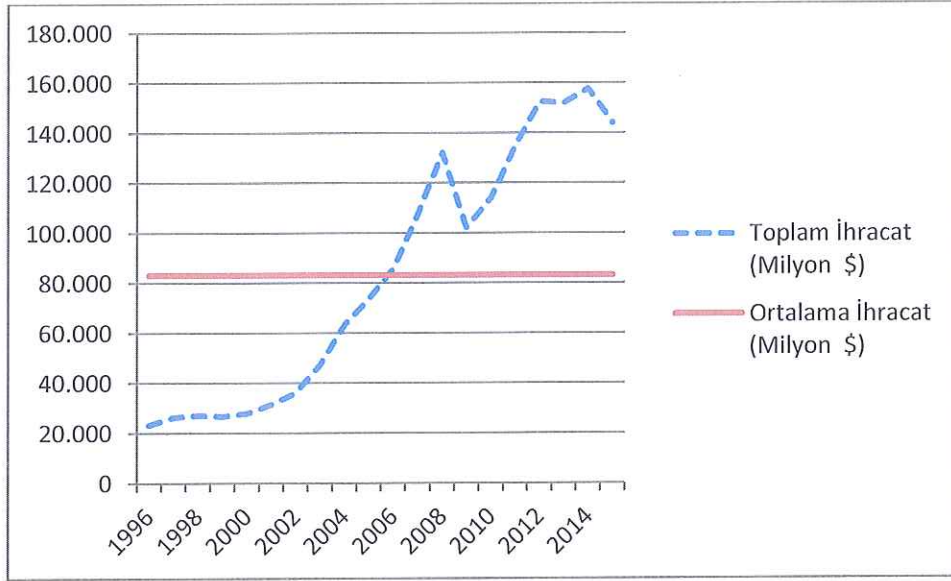
* Endeks (2010=100) verilerine göre hesaplanmıştır.

**ISIC Rev3 Ölçüm bazı verilerine göre hesaplanmıştır.

Tablo 8’de de görüldüğü üzere kriz dönemlerinde değerlerde azalmalar yaşanmıştır. Bunun nedeni de ekonomide daralmaya gidilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda ihracat ve ithalatta azalmalar yaşanmaktadır.

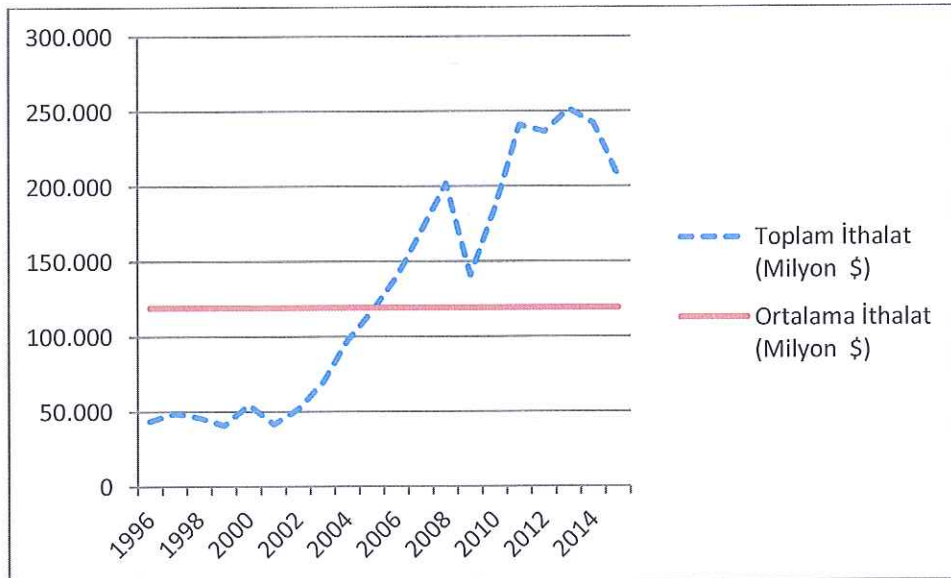
Gümrük birliği sonrasında oluşan ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesinin verilerinden yararlanarak elde edilen ortalama değerlerle, ortalama ihracat içindeki toplam ihracat ile ortalama ithalat içindeki toplam ithalat ve ortalama dış ticaret dengesi içerisindeki dış ticaretinin dağılımı Grafik 10, Grafik 11 ve Grafik 12’de sırasıyla gösterilmiştir.

Grafik 10. Gümrük Birliği Sonrası Toplam İhracatın, Ortalama İhracat İçindeki Dağılımı



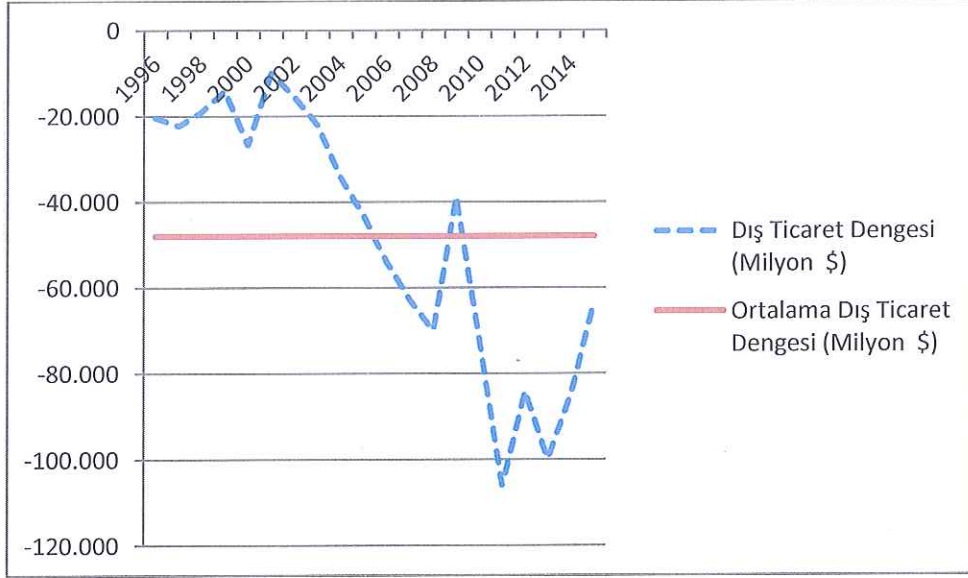
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret İstatistiklerinden Faydalanılarak Oluşturulmuştur.

Grafik 11. Gümrük Birliği Sonrası Toplam İthalatın, Ortalama İthalat İçindeki Dağılımı



Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret İstatistiklerinden Faydalanılarak Oluşturulmuştur.

Grafik 12. Gümrük Birliği Sonrası Dış Ticaret Dengesinin, Ortalama Dış Ticaret Dengesi İçindeki Dağılımı



Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret İstatistiklerinden Faydalanılarak Oluşturulmuştur.

Türkiye'nin 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girmesiyle birlikte, dış ticaret istatistiklerinin derlenmesi Avrupa Birliği ile uyumlu hale getirilmiştir. Ayrıca istatistikler; SITC, ISIC, BEC, NACE, CPA gibi ürün ve faaliyet sınıflarına göre oluşturulmakta ve yayımlanmaktadır (<http://www.resmiistatistik.gov.tr/?q=tr/content/36-dis-ticaret-istatistikleri-ve-endeksler>, 07.07.2017).

İhracat ve ithalatın uluslararası standartlara (ISIC) göre sınıflandırılmasını kapsayan istatistik verileri ise; tarım ve ormancılık, balıkçılık, madencilik ve taş ocakçılığı, imalat sanayi ve elektrik, gaz ve su şeklinde sınıflandırılmaktadır. Tablo 9'da ise bu sınıflandırmanın veri değerleri verilmektedir.

Tablo 9. Uluslararası Standart Sanayi (ISIC, Rev.3) Sınıflamasına Göre İhracat ve İthalat (Milyon \$)

Yıllar	İhracat Genel Toplam	Tarım ve Ormancılık	Balıkçılık	Madencilik ve Taş Ocakçılığı	İmalat Sanayi	Elektrik, Gaz ve Su
1996	23 224	2 147	26	368	20 525	15
1997	26 261	2 353	33	404	23 312	11
1998	26 973	2 357	17	363	24 064	14
1999	26 587	2 057	37	384	23 957	14
2000	27 774	1 659	24	400	25 517	20
2001	31 334	1 976	29	348	28 826	20
2002	36 059	1 754	51	387	33 701	15
2003	47 252	2 120	80	469	44 378	20
2004	63 167	2 541	103	649	59 579	60
2005	73 476	3 328	139	810	68 813	103
2006	85 534	3 480	130	1 146	80 246	123
2007	107 271	3 725	158	1 660	101 081	168
2008	132 027	3 936	240	2 155	125 187	73
2009	102 142	4 347	188	1 682	95 449	139
2010	113 883	4 934	156	2 687	105 466	181
2011	134 906	5 166	186	2 805	125 962	148
2012	152 461	5 188	190	3 160	143 193	190
2013	151 802	5 653	258	3 879	141 358	28
2014	157 610	6 029	346	3 406	147 059	88
2015	143 838	5 756	368	2 798	134 389	73
Yıllar	İthalat Genel Toplam	Tarım ve Ormancılık	Balıkçılık	Madencilik ve Taş Ocakçılığı	İmalat Sanayi	Elektrik, Gaz ve Su
1996	43 626	2 165	1	5 081	35 207	11
1997	48 558	2 416	1	5 127	39 802	83
1998	45 921	2 125	1	3 747	39 024	114
1999	40 671	1 648	1	4 245	33 935	81
2000	54 502	2 123	1	7 096	44 200	131
2001	41 399	1 409	0,8	6 576	32 686	162
2002	51 553	1 702	1	7 192	41 383	128
2003	69 339	2 535	2	9 020	55 689	43
2004	97 539	2 757	7	10 980	80 447	15
2005	116 774	2 801	24	16 321	94 208	18
2006	139 576	2 902	32	22 033	110 378	18
2007	170 062	4 640	30	25 314	133 938	21
2008	201 963	6 391	41	35 649	150 252	15
2009	140 928	4 593	31	20 624	111 030	17
2010	185 544	6 456	33	25 932	145 366	20
2011	240 841	8 895	48	37 331	183 930	86
2012	236 545	7 446	56	42 246	176 235	255
2013	251 661	7 718	58	38 205	196 822	334
2014	242 177	8 588	69	37 126	187 742	438
2015	207 234	7 176	88	27 608	166 821	325

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr.)

Tablo 9’da da görüldüğü üzere uluslararası sınıflandırmalarda ihracatta ve ithalatta da en büyük paya sahip olan değer imalat sanayidir. İkinci sırada ise ihracatta tarım ve ormancılık yer alırken, ithalatta ise madencilik ve taş ocakçılığı gelmektedir.

Tablo 10’da ise; Türkiye’nin dış ticaret verilerinin geniş ekonomik gruplarına (BEC) göre sınıflandırılarak elde edilen ihracat ve ithalat verilerinin genel toplam değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 10. Geniş Ekonomik Grupların (BEC) Sınıflandırılmasına Göre İhracat ve İthalat (Milyon \$)

Yıllar	Genel Toplam İhracat*	Genel Toplam İthalat*
1996	23 224	43 626
1997	26 261	48 558
1998	26 973	45 921
1999	26 587	40 671
2000	27 774	54 502
2001	31 334	41 399
2002	36 059	51 553
2003	47 252	69 339
2004	63 167	97 539
2005	73 476	116 774
2006	85 534	139 576
2007	107 271	170 062
2008	132 027	201 963
2009	102 142	140 928
2010	113 883	185 544
2011	134 906	240 841
2012	152 461	236 545
2013	151 802	251 661
2014	157 610	242 177
2015	143 838	207 234

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr.)

* Yatırım (Sermaye) Malları, Hammadde (Ara mallar), Tüketim Malları ve Başka yerde belirtilmeyen diğer mallar toplamlarından elde edilen verilerdir.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki değerlerin daha iyi anlaşılabilmesi için Gümrük Birliği ihracat ve ithalat verilerine değinmek amacıyla Tablo 11 oluşturulmuştur. Tablo 11’de gümrüklere göre ihracat ve ithalat değerleriyle gümrük birliği dışında kalan ihracat ve ithalat değerleri verilmektedir.

Tablo 11. Gümrük Birliğine Göre İhracat-İthalat ve Birlik Dışı Ükelere Yapılan İhracat- İthalat (Milyon \$)

Yıllar	Gümrüklere Göre İhracat (Milyon \$)	Gümrüklere Göre İthalat (Milyon \$)	Birlik Dışı Ükelere Yapılan İhracat (Milyon \$)	Birlik Dışı Ükelere Yapılan İthalat (Milyon \$)
1996	12 590	24 349	10 633	19 277
1997	13 470	26 127	12 790	22 431
1998	14 837	25 296	12 136	20 624
1999	15 454	22 537	11 133	18 133
2000	15 688	28 552	12 086	25 950
2001	17 575	19 840	13 758	21 558
2002	20 457	25 698	15 601	25 855
2003	27 479	35 156	19 773	34 182
2004	36 698	48 130	26 468	49 408
2005	41 532	52 781	31 943	63 992
2006	48 148	59 447	37 386	80 128
2007	60 754	68 472	46 517	101 590
2008	63 719	74 513	68 308	127 450
2009	47 228	56 616	54 914	84 312
2010	52 934	72 391	60 948	113 153
2011	62 589	91 439	72 317	149 402
2012	59 398	87 657	93 063	148 887
2013	63 039	92 457	88 762	159 203
2014	68 514	88 783	89 095	153 393
2015	63 998	78 681	79 840	128 553

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr.)

Tablo 11’e göre gümrük birliğine ihracatta; 2009 yılına kadar sürekli bir artış gözlemlenirken 2009’da krizden etkilenerek ihracatta düşüş olduğu görülmektedir. Kriz sonrası dış ticaret veri artışları devam etmektedir. Gümrük birliğine ithalata gelindiğinde, 1998/1999, 2001 ve 2009 krizlerinden etkilenerek ithalatta düşüşler meydana gelmiştir. Diğer yıllarda ise dış ticaret veri artışları görülmüştür.

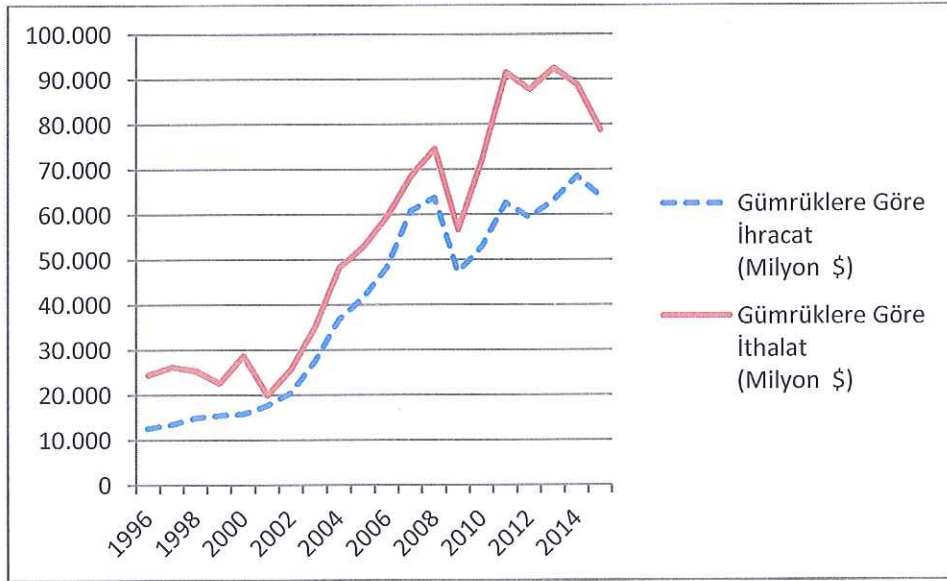
İthalatın bütün kriz dönemlerinden etkilenmiş olması neticesinde, Türkiye’de ithalat ekonomik büyümeye doğrudan bağlantılıdır. Çünkü üretim ithalata fiziksel olarak bağımlıdır ve kriz dönemlerinden kaynaklanan azalmalar ithalatı azaltmakta

yani; Türkiye'nin Gümrük birliğinden yaptığı ithalat azalmaktadır (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu,2008:85).

Birlik dışı kalan ülkeler ihracatta sadece 2009 krizinden, ithalatta ise; 1998/1999, 2001 ve 2009 krizlerinden etkilenerek düşüş yaşamışlardır. Birlik dışında kalan ülkelere birliğe katılan ülkeler ithalatta, birliğin uyguladığı gümrük vergisi ve diğer dış ticaret politikalarını uygulamak zorundadır (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu,2008:93).

Gümrüklere göre ihracat ve ithalat verilerinin görsel olarak daha iyi anlaşılması için Grafik 13 çizilmiştir.

Grafik 13. Gümrüklere Göre İhracat ve İthalat (Milyon \$)

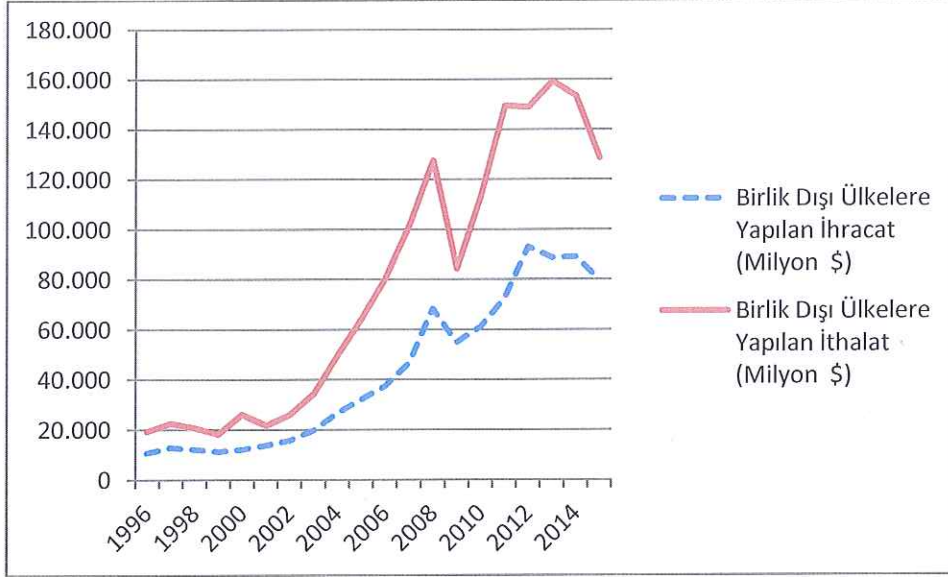


Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr.)

Grafik 13'den de gözlemlendiği üzere; gümrük birliği ithalatı gümrük birliği ihracatından her zaman üst seviyelerde seyretmiştir. İhracatın sürekli bir artış içerisinde olduğu sadece 2009 yılında düşüş yaşadığı görülürken; ithalatta 1999, 2001 ve 2008-2009 yıllarında düşüş olduğu net bir şekilde görülmektedir.

Gümrük Birliği dışındaki verilerin daha iyi anlaşılması için ise, Grafik 14 çizilmiştir.

Grafik 14. Gümrük Birliği Dışı Ülkelere Yapılan İhracat ve İthalat (Milyon \$)



Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr.)

Birlik dışı ülkelerinin ihracat ve ithalat verilerini gördüğümüz Grafik 14'te; ithalatta artışlar varken 2009 yılında keskin bir düşüş yaşandığı açıkça görülmektedir. İhracatta aynı şekilde olmasına karşılık ithalat verilerinin ihracat verilerine göre üst seviyede seyretmesinden dolayı ihracattaki düşüş daha az bir seviyede gerçekleşmiştir.

Sırada ise; seçilmiş bazı ülke gruplarının ihracat değerlerini veren Tablo 12, yine bu seçilmiş ülke gruplarının ithalat değerlerini veren Tablo 13 oluşturulmuştur.

Tablo 12. Seçilmiş Ülkelere Göre İhracat Değerleri (ABD Doları)

Yıllar	Fransa	Almanya	İtalya	Belçika	Hollanda	Bulgaristan	İngiltere	Romanya	İspanya	Polonya
1996	1 053	5 186	1 446	492	769	156	1 260	314	363	253
1997	1 162	5 253	1 387	563	779	175	1 511	358	439	255
1998	1 304	5 460	1 557	669	888	213	1 739	468	513	290
1999	1 569	5 474	1 682	623	932	233	1 829	268	763	219
2000	1 656	5 179	1 789	647	874	252	2 036	325	712	174
2001	1 895	5 366	2 342	688	892	299	2 174	392	950	241
2002	2 134	5 868	2 375	693	1 055	380	3 024	566	1 125	342
2003	2 826	7 484	3 193	885	1 525	621	3 670	873	1 789	486
2004	3 668	8 745	4 648	1 183	2 138	894	5 544	1 235	2 619	697
2005	3 805	9 455	5 616	1 292	2 469	1 179	5 917	1 785	3 010	830
2006	4 604	9 686	6 752	1 381	2 539	1 568	6 814	2 350	3 720	1 060
2007	5 974	11 993	7 480	1 735	3 018	2 060	8 626	3 644	4 579	1 436
2008	6 617	12 951	7 818	2 122	3 143	2 151	8 158	3 987	4 047	1 586
2009	6 211	9 793	5 888	1 795	2 127	1 385	5 937	2 201	2 818	1 322
2010	6 054	11 479	6 505	1 960	2 461	1 497	7 235	2 599	3 536	1 504
2011	6 805	13 950	7 851	2 451	3 243	1 622	8 151	2 878	3 917	1 758
2012	6 198	13 124	6 373	2 359	3 244	1 684	8 693	2 495	3 717	1 853
2013	6 376	13 702	6 718	2 573	3 538	1 971	8 785	2 616	4 334	2 058
2014	6 464	15 147	7 141	2 939	3 458	2 040	9 903	3 008	4 749	2 401
2015	5 845	13 417	6 887	2 557	3 154	1 675	10 556	2 815	4 742	2 329
Yıllar	Çin	Rusya Federasyonu	ABD	Japonya	Hindistan	Malezya	Avusturya	Güney Kore	İsviçre	Çek Cumhuriyeti
1996	65	1 510	1 639	167	59	133	290	101	275	93
1997	44	2 056	2 032	143	60	134	300	54	318	82
1998	38	1 348	2 233	112	73	41	304	37	244	69
1999	36	588	2 436	121	120	36	312	101	268	67
2000	96	643	3 135	149	56	39	292	130	238	101
2001	199	924	3 125	124	74	35	341	62	242	109
2002	268	1 172	3 356	129	72	152	367	54	289	130
2003	504	1 367	3 751	156	71	227	473	57	352	188
2004	391	1 859	4 860	190	136	52	561	79	445	222
2005	549	2 377	4 910	234	219	57	659	99	553	290
2006	693	3 237	5 060	263	222	59	709	155	900	377
2007	1 039	4 726	4 170	246	348	82	844	152	935	577
2008	1 437	6 483	4 299	330	542	98	990	271	2 856	700
2009	1 600	3 189	3 240	232	409	139	807	234	3 935	489
2010	2 269	4 628	3 762	272	606	224	835	304	2 056	694
2011	2 466	5 992	4 584	296	756	182	1 052	528	1 484	888
2012	2 833	6 680	5 604	331	791	165	1 000	527	2 124	786
2013	3 600	6 964	5 640	409	586	272	1 057	460	1 014	772
2014	2 861	5 943	6 341	375	586	315	1 134	470	3 207	836
2015	2 414	3 588	6 395	334	650	357	1 024	568	5 675	768

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr.)

2008 yılında ABD’de finansal alanda meydana gelen kriz zamanla tüm dünya ülkelerine sıçramıştır. Krizin etkileri ülkeler arasındaki dış ticareti de etkilemiştir. Tablo 12’de de görüldüğü gibi, 2008 krizinin etkisiyle ülkelerin ihracat değerlerinde azalmalar yaşanmıştır. Yaşanan krizin etkisinin kaybolmasının ardından ihracat verilerinde artışlar gözlemlenmiştir.

Dünya ticaret hacmindeki daralma artış göstererek 2008 yılında %2,6 seviyesine düşmüştür. Dünya ticaret hacmindeki bu daralmanın devam edeceği, 2009 yılında %4,1seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (Yıldırım, 2010:48).

Tablo 13. Seçilmiş Ülkelere Göre İthalat Değerleri (ABD Doları)

Yıllar	Fransa	Almanya	İtalya	Belçika	Hollanda	Bulgari stan	İngiltere	Roman ya	İspan ya	Polonya
1996	2 771	7 813	4 285	1 128	1 448	362	2 510	441	1 033	79
1997	2 967	8 021	4 463	1 216	1 484	408	2 763	394	1 275	91
1998	3 034	7 316	4 221	1 202	1 446	367	2 683	344	1 276	82
1999	3 127	5 880	3 192	1 133	1 314	295	2 189	401	1 262	81
2000	3 531	7 198	4 332	1 660	1 584	465	2 747	673	1 678	164
2001	2 283	5 335	3 484	984	1 041	393	1 913	481	1 066	168
2002	3 052	7 041	4 096	1 150	1 311	508	2 438	661	1 419	245
2003	4 164	9 452	5 471	1 523	1 656	689	3 500	955	2 003	415
2004	6 201	12 515	6 858	1 991	1 908	959	4 317	1 699	3 253	996
2005	5 887	13 633	7 566	2 241	2 151	1 190	4 695	2 285	3 555	1 244
2006	7 239	14 768	8 649	2 476	2 160	1 663	5 137	2 668	3 832	1 436
2007	7 849	17 539	9 751	2 868	2 655	1 951	5 477	3 112	4 342	1 646
2008	9 022	18 687	10 682	3 150	3 056	1 840	5 258	3 547	4 548	1 977
2009	7 091	14 096	7 594	2 371	2 543	1 116	3 473	2 257	3 776	1 817
2010	8 176	17 549	10 139	3 213	3 156	1 702	4 680	3 449	4 840	2 620
2011	9 229	22 985	13 449	3 959	4 004	2 474	5 840	3 801	6 196	3 496
2012	8 589	21 400	13 344	3 690	3 660	2 753	5 629	3 236	6 023	3 058
2013	8 079	24 182	12 884	3 843	3 363	2 760	6 281	3 592	6 417	3 184
2014	8 122	22 369	12 055	3 863	3 517	2 846	5 932	3 363	6 075	3 082
2015	7 597	21 351	10 639	3 146	2 914	2 254	5 541	2 598	5 588	2 977
Yıllar	Çin	Rusya Federasyonu	ABD	Japonya	Hindistan	Malezya	Avusturya	Güney Kore	İsviçre	Çek Cumhuriyeti
1996	556	1 921	3 515	1 421	258	236	545	719	1 014	108
1997	787	2 174	4 329	2 040	300	283	502	1 085	1 104	98
1998	846	2 155	4 053	2 045	276	284	608	1 124	1 017	93
1999	894	2 374	3 080	1 393	243	218	508	871	748	82
2000	1 344	3 886	3 911	1 620	449	268	516	1 180	890	158
2001	925	3 435	3 261	1 307	354	239	417	759	1 227	126
2002	1 368	3 891	3 099	1 465	564	244	588	900	2 142	316
2003	2 610	5 451	3 495	1 927	722	390	824	1 312	2 968	443
2004	4 476	9 033	4 745	2 684	1 046	646	1 071	2 572	3 404	654
2005	6 885	12 905	5 375	3 109	1 280	785	940	3 485	4 053	698
2006	9 669	17 806	6 260	3 216	1 579	934	1 077	3 556	4 014	681
2007	13 234	23 508	8 166	3 703	2 299	1 253	1 351	4 369	5 268	1 169
2008	15 658	31 364	11 975	4 026	2 457	1 512	1 525	4 091	5 588	1 303
2009	12 676	19 450	8 575	2 781	1 902	960	1 203	3 118	1 999	1 028
2010	17 180	21 600	12 318	3 297	3 409	1 124	1 439	4 764	3 153	1 327
2011	21 693	23 952	16 034	4 263	6 498	1 567	1 736	6 298	5 018	1 755
2012	21 295	26 625	14 130	3 601	5 843	1 278	1 634	5 660	4 304	2 005
2013	24 685	25 064	12 596	3 453	6 367	1 230	1 749	6 088	9 645	2 627
2014	24 918	25 288	12 727	3 199	6 898	1 160	1 814	7 548	4 821	2 420
2015	24 873	20 401	11 141	3 140	5 613	1 339	1 568	7 057	2 445	2 218

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr.)

Tablo 13 genel olarak değerlendirildiğinde, ülkeler 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden etkilenmelerinin sonucunda ithalat değerlerinde azalmalar gözlemlenmiştir. 2003 yılından 2008 yılına kadar ithalat verileri düzenli olarak artarken, 2008 yılındaki krizde etkisiyle ithalat değerlerinde azalış yaşanmıştır. Kriz dönemlerindeki buhranlı dönemi atlatmalarının ardından, ülkelerin ithalat seyrinde artış gözlemlenmiştir.

Seğilmiş lke gruplarının ihracat ve ithalat verilerini inceledik. şimdi ise; Tablo 14'te seğilmiş ülke gruplarının toplam ihracat içindeki ihracat payının % değerleri gösterilecektir. Devamında gelen Tablo 15'te seğilmiş ülke gruplarının toplam ithalatının içindeki ithalat payları verilmektedir.

Tablo 14. Seçilmiş Ülkelere Yapılan Toplam İhracat İçindeki Pay (%)

Yıllar	Fransa	Almanya	İtalya	Hollanda	İspanya	İngiltere	Romanya	Çin	Rusya	ABD	İsviçre	Japonya
1996	4,5	22,3	6,2	3,3	1,6	5,4	1,4	0,3	6,5	7,1	1,2	0,7
1997	4,4	20,0	5,3	3,0	1,7	5,8	1,4	0,2	7,8	7,7	1,2	0,5
1998	4,8	20,2	5,8	3,3	1,9	6,4	1,7	0,1	5,0	8,3	0,9	0,4
1999	5,9	20,6	6,3	3,5	2,9	6,9	1,0	0,1	2,2	9,2	1,0	0,5
2000	6,0	18,6	6,4	3,1	2,6	7,3	1,2	0,3	2,3	11,3	0,9	0,5
2001	6,0	17,1	7,5	2,8	3,0	6,9	1,3	0,6	2,9	10,0	0,8	0,4
2002	5,9	16,3	6,6	2,9	3,1	8,4	1,6	0,7	3,3	9,3	0,8	0,4
2003	6,0	15,8	6,8	3,2	3,8	7,8	1,8	1,1	2,9	7,9	0,7	0,3
2004	5,8	13,8	7,4	3,4	4,1	8,8	2,0	0,6	2,9	7,7	0,7	0,3
2005	5,2	12,9	7,6	3,4	4,1	8,1	2,4	0,7	3,2	6,7	0,8	0,3
2006	5,4	11,3	7,9	3,0	4,3	8,0	2,7	0,8	3,8	5,9	1,1	0,3
2007	5,6	11,2	7,0	2,8	4,3	8,0	3,4	1,0	4,4	3,9	0,9	0,2
2008	5,0	9,8	5,9	2,4	3,1	6,2	3,0	1,1	4,9	3,3	2,2	0,3
2009	6,1	9,6	5,8	2,1	2,8	5,8	2,2	1,6	3,1	3,2	3,9	0,2
2010	5,3	10,1	5,7	2,2	3,1	6,4	2,3	2,0	4,1	3,3	1,8	0,2
2011	5,0	10,3	5,8	2,4	2,9	6,0	2,1	1,8	4,4	3,4	1,1	0,2
2012	6,1	8,6	4,2	2,1	2,4	5,7	1,6	1,9	4,4	3,7	1,4	0,2
2013	5,3	9,0	4,4	2,3	2,9	5,8	1,7	2,4	4,6	3,7	0,7	0,3
2014	4,1	9,6	4,5	2,2	3,0	6,3	1,9	1,8	3,8	4,0	2,0	4,3
2015	4,1	9,3	4,8	2,2	3,3	7,3	2,0	1,7	2,5	4,4	3,9	4,3

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr.)

Tablo 15. Seçilmiş Ülkelere Yapılan Toplam İthalat İçindeki Pay (%)

Yıllar	Fransa	Almanya	İtalya	Hollanda	İspanya	İngiltere	Romanya	Çin	Rusya	ABD	İsviçre	Japonya
1996	6,4	17,9	9,8	3,3	2,4	5,8	1,0	1,3	4,4	8,1	2,3	3,3
1997	6,1	16,5	9,2	3,1	2,6	5,7	0,8	1,6	4,5	8,9	2,3	4,2
1998	6,6	15,9	9,2	3,1	2,8	5,8	0,8	1,8	4,7	8,8	2,2	4,5
1999	7,7	14,5	7,8	3,2	3,1	5,4	1,0	2,2	5,8	7,6	1,8	3,4
2000	6,5	13,2	7,9	2,9	3,1	5,0	1,2	2,5	7,1	7,2	1,6	3,0
2001	5,5	12,9	8,4	2,5	2,6	4,6	1,2	2,2	8,3	7,9	3,0	3,2
2002	5,9	13,7	7,9	2,5	2,8	4,7	1,3	2,7	7,5	6,0	4,2	2,8
2003	6,0	13,6	7,9	2,4	2,9	5,0	1,4	3,8	7,9	5,0	4,3	2,8
2004	6,4	12,8	7,0	2,0	3,3	4,4	1,7	4,6	9,3	4,9	3,5	2,8
2005	5,0	11,7	6,5	1,8	3,0	4,0	2,0	5,9	11,1	4,6	3,5	2,7
2006	5,2	10,6	6,2	1,5	2,7	3,7	1,9	6,9	12,8	4,5	2,9	2,3
2007	4,6	10,3	5,9	1,6	2,6	3,2	1,8	7,8	13,8	4,8	3,1	2,2
2008	4,5	9,3	5,5	1,5	2,3	2,6	1,8	7,8	15,5	5,9	2,8	2,0
2009	5,0	10,0	5,4	1,8	2,7	2,5	1,6	9,0	13,8	6,1	1,4	2,0
2010	4,4	9,5	5,5	1,7	2,6	2,5	1,9	9,3	11,6	6,6	1,7	1,8
2011	3,8	9,5	5,6	1,7	2,6	2,4	1,6	9,0	9,9	6,7	2,1	1,8
2012	3,6	9,0	5,6	1,5	2,6	2,4	1,4	9,0	11,3	6,0	1,8	1,5
2013	3,2	9,6	5,1	1,3	2,5	2,5	1,4	9,8	10,0	5,0	3,8	1,4
2014	3,4	9,2	5,0	1,5	2,5	2,7	1,4	10,3	10,4	5,3	2,0	1,3
2015	3,7	10,3	5,1	1,4	2,7	2,7	1,3	12,0	9,8	5,4	1,2	1,5

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (www.tuik.gov.tr.)

Tablo 14 ve Tablo 15 birlikte genel olarak değerlendirildiğinde ithalat içindeki pay ülkelerde 2001 ve 2009 yıllarında azalmalara neden olmuştur. İhracatta ise; 2008 yılında yaşanan krizinde etkisiyle ülkelerde 2009 yılındaki ihracat payı azalmıştır.

Çalışmamızda Gümrük Birliği'nin; serbest ticaret bölgesindeki gibi, üyelerin aralarındaki ticarete olduğu gibi her türlü miktar kısıtlamalarının kaldırıldığı, serbest ticaret bölgesinden farklı olarak üçüncü ülkelerden ithalatta ortak bir gümrük vergisinin uygulanacağı ekonomik alan olarak tanımlanmıştı. Bu nedenle de; gümrük vergileri doğrultusunda elde edilen değerleri daha iyi görebilmemiz ve toplam ithalat büyüme oranı ile gümrük vergileri büyüme oranının farklarını görebilmemiz için Tablo 16 oluşturulmuştur.

Tablo 16. Gümrük Vergileri

Yıllar	Gümrük Vergileri (Bin TL)	Gümrük Vergileri Büyüme Oranı (%)	Toplam İthalatın Büyüme Oranı ile Gümrük Vergisi Büyüme Oranı Arasındaki Fark
1991	1,102	17,7	23,3
1992	1,830	16,4	7,7
1993	13,171	16,1	-12,6
1994	21,896	17,5	38,4
1995	48,472	15,3	-38,2
1996	62,109	18,0	-4,2
1997	123,622	17,3	6,0
1998	176,051	17,4	22,8
1999	239,138	14,3	25,7
2000	386,134	13,4	-20,6
2001	382,240	16,2	40,2
2002	594,697	14,0	-10,5
2003	889,356	15,9	-18,6
2004	1.213,116	14,9	-25,8
2005	1.360,322	18,80	-0,9
2006	1.538,383	18,24	-1,26
2007	2.080,930	20,05	-1,75
2008	2.440,594	18,96	0,16
2009	2.770,001	19,50	49,7
2010	2.465,856	16,62	-15,08
2011	3.239,829	18,77	-11,03
2012	4.653,092	21,06	22,86
2013	5.194,821	19,84	13,44

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (www.bumko.gov.tr)

3.2. ENDEKSLER

Baz yılı oranla belirli ülkelerin ihracat endekslerinin ithalat endekslerine bölünmesi sonucu ihracatın ithalatı karşılama endeksi(İİK)'ya ulaşılır. Gümrük birliği sonrasında eğer İİK endeksi artarsa, gümrük birliğinin ticaret yaratıcı etkisinin Türkiye'nin ihracatı lehinde geliştiği anlamına gelmektedir (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu,2008:123).

İhracatın ithalatı karşılama oranı formülüne edildiğinde (<http://piyasarehberi.org/sozluk/ihracatin-ithalatı-karsilama-oranı>, 07,07,2017);

$$Karşılama Oranı = 100 * \frac{İhracat}{İthalat}$$

Tablo 17'de de Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden elde edilen 1980'den günümüze kadar olan; ihracat ve ithalat değerlerinden faydalanılarak, toplam ihracatın toplam ithalatı karşılama endeksinin hesaplanmıştır ve tablolaştırılmıştır.

Tablo 17. İhracat - İthalat Endeksi ve İhracatın İthalatı Karşılama Endeksi

Yıllar	İhracat Endeksi	İthalat Endeksi	İhracatın İthalatı Karşılama Endeksi
1980	100	100	100
1981	161,6	112,9	143,1
1982	197,4	111,7	176,7
1983	196,8	116,6	168,8
1984	245,1	135,8	180,5
1985	273,4	143,2	190,9
1986	256,2	140,2	182,7
1987	350,1	178,7	195,9
1988	400,6	180,9	221,4
1989	399,6	199,3	158,4
1990	445,8	281,4	158,4
1991	467,6	265,6	176,0
1992	506,2	288,6	175,4
1993	527,8	371,3	142,1
1994	622,8	293,6	212,1
1995	744,2	450,5	165,2
1996	798,8	550,4	145,1
1997	903,2	612,6	147,4
1998	927,7	579,3	160,1
1999	914,4	513,1	178,2
2000	955,2	687,6	138,9
2001	1077,5	522,3	206,3
2002	1239,9	650,4	190,6
2003	1624,8	874,8	185,7
2004	2172,0	1230,6	176,4
2005	2526,5	1473,3	171,4
2006	2941,1	1760,9	167,0
2007	3688,4	2145,5	171,9
2008	4539,7	2547,9	178,1
2009	3511,9	1777,9	197,5
2010	3915,5	2340,7	167,2
2011	4638,6	3038,3	152,6
2012	5242,0	2984,1	175,6
2013	5219,3	3174,8	164,4
2014	5419,1	3055,1	177,4
2015	4946,3	2613,9	189,2

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret İstatistiklerinden Faydalanılarak Oluşturulmuştur.

Tablo 18’de ise Gümrük Birliği sonrası ihracat endekslerinin verileri, ithalat endeks verileri ve gümrüklere göre ihracatın ithalatı karşılama endeksleri verilmektedir.

Tablo 18. Gümrüklere Göre İhracat- İthalat Endeksi ve Gümrüklere Göre İhracatın İthalatı Karşılama Endeksi

Yıllar	Gümrüklere Göre İhracat Endeksi	Gümrüklere Göre İthalat Endeksi	Gümrüklere Göre İhracatın İthalatı Karşılama Endeksi
1996	100,0	100,0	100,0
1997	106,9	107,3	99,6
1998	117,7	103,8	113,4
1999	122,6	92,5	132,5
2000	124,4	117,1	106,2
2001	139,3	81,3	171,3
2002	162,1	105,3	153,9
2003	217,7	144,0	151,2
2004	290,7	197,1	147,5
2005	331,7	216,1	153,5
2006	384,5	243,4	157,9
2007	485,2	280,3	173,1
2008	508,8	305,0	166,8
2009	377,1	231,7	162,7
2010	422,6	296,2	142,5
2011	523,6	374,1	139,9
2012	496,9	358,6	138,6
2013	527,3	378,2	139,4
2014	573,1	363,1	157,8
2015	535,3	321,7	166,4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret İstatistiklerinden Faydalanılarak Oluşturulmuştur.

Tablo 18’de de görüldüğü gibi; 1999 depreminin de etkisiyle ithalattaki azalmanın bir sonraki yıldaki İİK’yi azalttığı görülmüştür. Yine 2001 ve 2009 yılında ithalat endekslerinin azalması ile bir sonraki yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranlarında azalmaların meydana geldiği gözlemlenmiştir.

Tablo 19’da ise 1996-2015 yılları arasında AB dışı ihracat endeksleri, ithalat endeksleri ve İİK oranları verilmektedir.

Tablo 19. AB Dışı İhracat- İthalat Endeksi ve AB Dışı İhracatın İthalatı Karşılama Endeksi

Yıllar	AB Dışı İhracat Endeksi	AB Dışı İthalat Endeksi	AB Dışı İhracatın İthalatı Karşılama Endeksi
1996	100,0	100,0	100,0
1997	120,3	116,3	103,4
1998	114,1	106,9	106,7
1999	104,7	93,9	111,5
2000	113,6	134,3	84,6
2001	129,3	111,5	115,9
2002	146,6	133,7	109,6
2003	185,8	176,7	105,1
2004	248,7	255,4	97,4
2005	300,1	330,7	90,7
2006	351,2	414,1	84,8
2007	436,9	525,0	83,2
2008	594,6	628,6	94,5
2009	478,0	415,8	114,9
2010	530,5	558,0	95,1
2011	629,4	736,7	85,4
2012	809,9	734,1	110,3
2013	772,4	784,9	98,4
2014	775,2	756,2	102,5
2015	694,6	633,7	109,6

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret İstatistiklerinden Faydalanılarak Oluşturulmuştur.

Tablo 19’da, 1999, 2001 ve 2009 yıllarındaki ithalattaki azalmalar bir sonraki yılın İİK oranlarında düşüşlere neden olmaktadır.

Belirli bir ÷lkeye yapılan ihracat ile bu ÷lke dışında kalan ihracat gelişiminin izlenmesi için sapma endeksleri oluşturulmuştur. Sonuçların 100’ün üstünde (altında) çıkması Türkiye’nin ihracatının o ÷lke lehine (aleyhine) sapma ve gelişme eğilimi gösterdiği anlamına gelmektedir (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu,2008:131).

Tablo 20’de ihracatın sapma endekslerinin hesaplanarak verileri gösterilmiştir.

Tablo 20. Gümrüklere Göre ve AB Dışı İhracat Sapma Endeksi

Yıllar	Gümrüklere Göre İhracat Endeksi	AB Dışı İhracat Endeksi	Sapma Endeksi
1996	100,0	100,0	100,0
1997	106,9	120,3	88,8
1998	117,7	114,1	103,1
1999	122,6	104,7	117,1
2000	124,4	113,6	109,5
2001	139,3	129,3	107,7
2002	162,1	146,6	110,6
2003	217,7	185,8	117,2
2004	290,7	248,7	116,8
2005	331,7	300,1	110,5
2006	384,5	351,2	109,5
2007	485,2	436,9	111,0
2008	508,8	594,6	85,6
2009	377,1	478,0	78,9
2010	422,6	530,5	79,6
2011	523,6	629,4	83,2
2012	496,9	809,9	61,3
2013	527,3	772,4	68,3
2014	573,1	775,2	73,9
2015	535,3	694,6	77,1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret İstatistiklerinden Faydalanılarak Oluşturulmuştur.

Tablo 20’de de görüldüğü gibi; Türkiye’de 1999, 2001 ve 2008/2009 krizlerinde ekonomik krizler doğrultusunda sapma endeksinde düşüşler yaşanmıştır.

Endeks değerinin 100’ün üstünde çıkması gümrük birliği sonrasında ticaret saptırıcı etkinin ortaya çıktığını ve AB’nin diğer ülkeler yerine Türkiye’den ithalatı tercih ettiklerini gösterecektir. Türkiye’nin ise; AB pazarlarını tercih ettiği anlamına gelmektedir (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu,2008:131). Tabloda görüldüğü gibi endeks değerleri 2007 yılı sonrasında 100’ün altında seyretmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRK DIŞ TİCARETİNE ETKİSİNİN ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZ EDİLMESİ

4.1. MODEL VE VERİ SETİ

Türkiye 1 Ocak 1996 yılında Avrupa Birliği ile arasında Gümrük Birliği anlaşmasını imzalamıştır. Bu bölümde de Gümrük Birliği'ne katıldıktan sonra dış ticaret ekonomisine etkisinin analizinin panel çekim modeli yardımıyla incelenmesine değinilecektir.

Çekim Modeli iki ülke arasındaki ticari ilişkileri açıklamak için kullanılmaktadır. Ayrıca insan göçü, bir bölgedeki ticaret anlaşmaları ve doğrudan yabancı sermayeyi etkileyen yatırımların analizinde kullanılan bir yöntemdir (Genç, Artan ve Berber, 2011:212). Genel Çekim Modeli; fizikteki Newton'un çekim yasası dayanmaktadır. Çekim kuvvetinin, cisimlerin kütlelerine ve aralarındaki mesafelere bağlı olarak meydana gelen değişikliklerden yola çıkarak oluşturulmuş, iki ülke arasındaki ticaret hacminin bu ülkelerin büyüklükleri ile doğru orantılı olduğunu ve aradaki uzaklığın ters orantılı olduğunun temeline dayanmaktadır (Özkaya, 2011:281).

Çekim modeli; iktisatta ilk kez Tinbergen (1962) ve Poyhonen (1963) tarafından, ülkeler arasındaki ticari ilişkileri daha iyi analiz etmek amacıyla kullanmışlardır (Artan ve Kalaycı, 2009:180). Newton'un çekim yasasına göre; cisimlerin kütle değerleri attıkça pozitif bir etkilenme, cisimler arasındaki uzaklık

artmaya başladıkça negatif yönde etkilenme gözlemlenmektedir (Genç, Artan ve Berber, 2011:212).

Tinbergen'e göre ülkeler fiziki cisimler olarak algılanır ve büyüklüklerini GSMH türünden ifade ederek mesafelerin iktisadi açıdan en uzak şehirlerle şehirlerarasındaki mesafe kadar olduğunu tarif eder. Uluslararası ticari akımların ülkelerin ekonomik büyüklükleri ile pozitif ilişkili olduğu ilgili ülkeler arasındaki mesafe ile ters orantılı olduğunu gösteren bir çalışma yapmıştır (Golovko, 2009:3).

Poyhonen, Tinbergen'den sonra, çekim modelini dış ticaretle ilişkilendirerek kullanan ilk yazardır. Poyhonen ticaret hacminin, ticaret ortaklarını milli gelirin artan bir fonksiyonu ve ülkeler arasındaki mesafelerin azalan bir fonksiyonu olduğunu ileri sürmüştür. Uzaklığı da taşıma maliyetinin yerine geçen bir kavram olarak tanımlamıştır (Tatlıcı ve Kızıltan, 2011:289).

Çekim modelinin en basit formül edilmiş haliyle şu şekilde gösterebiliriz:

$$T_{ij} = C \cdot \frac{GSYH_i \times GSYH_j}{R_{ij}}$$

Burada;

T_{ij} : i ve j ülkeleri arasındaki ticareti,

$GSYH_i$ ve $GSYH_j$: i ve j ülkelerinin gayri safi yurt içi hasıllarını,

R_{ij} : iki ülke arasındaki uzaklık mesafesini,

C: sabit değeri göstermektedir.

Denklemin logaritmasını aldığımız zaman;

$$\text{Log}(T_{ij}) = \text{Log}(c) + \text{Log}(GSYH_i) + \text{Log}(GSYH_j) - \text{Log}(R_{ij})$$

i ve j ülkeleri arasında ticaret hacmi, bu ülkelerin büyüklüklerinin artan bir fonksiyonu iken, aralarındaki uzaklığın (R_{ij}) ise azalan bir fonksiyonunu ifade eder. Logaritması alınmış bu denklem bize çekim modelini en basit ve yalın haliyle göstermektedir (Ata, 2012:277).

Basit Çekim modelinin uygulanması sonucu doğan sonuçlar; ülkelerin ticaret ortaklarının ekonomik büyüklükleri arttıkça karşılıklı ticaret artarken, aradaki coğrafi uzaklığın artmasıyla karşılıklı ticaret azalmaktadır. Bir ülkenin ihracat düzeyini etkileyen en temel faktör, kendi ekonomik büyüklüğüdür. Yani ihracatını belirli mallarla sınırlandırmayan ülkeler dışsatum hacimlerini artırırılar. Dış ticaret hacminin en önemlilerinden biride ülkelerin birbirine coğrafi yakınlığıdır (Dinçer, 2014:7). Ayrıca panel çekim modeline nüfusu da eklemek gerekmektedir. Analizimizde kullanılan değişkenlerimiz, Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticaretine etkisini incelediğimiz için verilerimiz 1996-2015 yıllarını kapsamaktadır. Modelde kullanılan değişkenler Türkiye'nin ihracatı, AB'nin ihracatı, Türkiye'nin ithalatı, AB'nin ithalatı, Türkiye ve Avrupa Birliğinin kişi başına düşen milli gelirleri ve nüfusları kullanılmıştır. Ayrıca dış ticaretin gerçekleşmesi için ülkeler arasındaki mesafe de modelimize eklenmiştir.

Çalışmada uygulayacağımız ekonometrik analizde kullandığımız değişkenler Dünya Bankası veri tabanından faydalanılarak elde edilmiştir ve analizi gerçekleştirmek için modelimizde kullanılacak olan veri setimizin durağanlığının sağlanması gerekir. Durağanlığın sağlanması için de birim kök testi sınaması yapılır. Modelimizde kullandığımız değişkenlerimizin durağanlık sonuçlarına bakmak amacıyla Tablo 21 oluşturulmuştur.

Tablo 21: Değişkenlerin Birim Kök Testi Sonuçları Düzey Değerler

Değişkenler İhracat-Yöntem	Trendsiz		Trendli	
	İstatistik	Anlamlılık	İstatistik	Anlamlılık
Levin, Lin & Chu t (LLC)	-3.41130	0.0003	1.72080	0.9574
Im, Pesaran and Shin W-stat (IPS)	-0.06105	0.4757	2.38505	0.9915
ADF - Fisher Chi-square	12.2482	0.7267	6.67174	0.9791
PP - Fisher Chi-square	11.8372	0.7551	3.17956	0.9998
İthalat-Yöntem	İstatistik	Anlamlılık	İstatistik	Anlamlılık
Levin, Lin & Chu t*	-0.91428	0.1803	2.67557	0.9963
Im, Pesaran and Shin W-stat	1.55809	0.9404	1.06140	0.8557
ADF - Fisher Chi-square	5.22107	0.9945	8.84271	0.9197
PP - Fisher Chi-square	6.05511	0.9875	9.25407	0.9026
Nüfus-Yöntem	İstatistik	Anlamlılık	İstatistik	Anlamlılık
Levin, Lin & Chu t (LLC)	-3.82190	0.0001	-6.40119	0.0000
Im, Pesaran and Shin W-stat (IPS)	-0.90133	0.1837	-5.62199	0.1694
ADF - Fisher Chi-square	33.3756	0.0066	58.3979	0.0000
PP - Fisher Chi-square	7.87226	0.9526	11.5039	0.7774
Milli Gelir-Yöntem	İstatistik	Anlamlılık	İstatistik	Anlamlılık
Levin, Lin & Chu t (LLC)	-2.45092	0.0071	3.53928	0.9998
Im, Pesaran and Shin W-stat (IPS)	0.11950	0.5476	2.79995	0.9974
ADF - Fisher Chi-square	10.6459	0.8308	3.98857	0.9989
PP - Fisher Chi-square	6.06558	0.9874	3.42151	0.9996

Tablo 21’de düzey değerde birim kök sınamasına göre değerlendirdiğimizde durağan olmadığı sonucuna varılmıştır.

Değişkenlerimizin durağanlığının sağlanması amaçlanmaktadır. Bu nedenle Tablo 22 oluşturulmuştur.

Tablo 22: Değişkenlerin Birim Kök Testi Sonuçları Birinci Fark Değerleri

Değişkenler İhracat-Yöntem	Trendsiz		Trendli	
	İstatistik	Anlamlılık	İstatistik	Anlamlılık
Levin, Lin & Chu t (LLC)	-4.86866	0.0000	-5.21472	0.0000
Im, Pesaran and Shin W-stat (IPS)	-3.58221	0.0000	-2.67905	0.0037
ADF - Fisher Chi-square	40.5813	0.0000	31.6358	0.0111
PP - Fisher Chi-square	56.9470	0.0000	47.4723	0.0001
İthalat-Yöntem	İstatistik	Anlamlılık	İstatistik	Anlamlılık
Levin, Lin & Chu t*	-5.40268	0.0000	-4.68720	0.0000
Im, Pesaran and Shin W-stat	-3.93325	0.0000	-2.02061	0.0217
ADF - Fisher Chi-square	43.2235	0.0003	25.9606	0.0546
PP - Fisher Chi-square	89.9128	0.0000	65.3079	0.0000
Nüfus-Yöntem	İstatistik	Anlamlılık	İstatistik	Anlamlılık
Levin, Lin & Chu t (LLC)	-7.24431	0.0000	-10.0056	0.0000
Im, Pesaran and Shin W-stat (IPS)	-4.91940	0.0000	-6.25238	0.0000
ADF - Fisher Chi-square	60.9522	0.0000	65.3854	0.0000
PP - Fisher Chi-square	16.0436	0.4499	9.97096	0.8681
Milli Gelir-Yöntem	İstatistik	Anlamlılık	İstatistik	Anlamlılık
Levin, Lin & Chu t (LLC)	-1.99747	0.0229	-2.86181	0.0021
Im, Pesaran and Shin W-stat (IPS)	-2.50484	0.0061	-0.68735	0.0459
ADF - Fisher Chi-square	30.0038	0.0180	16.8117	0.3979
PP - Fisher Chi-square	39.7411	0.0008	21.4385	0.1623

Kaynak: Kesgingöz, H. 2016, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*'nde yayımlanan "OECD Ülkelerinde Petrol Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi" makalesinden esinlenerek tablo oluşturulmuştur.

Tablo 22 görüldüğü gibi değişkenler düzey değerlerde değil 1. Farklarda hepsi durağandır. Değişkenler birim kök sınamasına göre LLC, IPS, ADF ve PP birim kök testleri sonucuna göre trendsiz ve trendli olarak değişkenler 1. Farkta durağandır. Değişkenlerin durağanlığı sağlandıktan sonra ekonometrik analizimize devam edebiliriz. Sıradaki adım ise; panel veri analizinde rassal veya sabit etki modellerinin arasında bir tercih yapmaktır. Bu nedenle analizimizde Hausman Testi uygulanarak 2. model oluşturulmuştur. Oluşturulan bu modellere göre ihracat ve ithalatın panel çekim modeline göre Türkiye'nin dış ticaretine ne gibi etkiler yarattığı iki ayrı model oluşturulup ayrı ayrı analiz edilmiştir.

Bu modeller;

$$\text{Model 1: İhracat} = c + \alpha_2 \text{Milli Gelir} + \alpha_3 \text{Nüfus} + \alpha_4 \text{Uzaklık} \dots \dots \dots (?)$$

$$\text{Model 2: İthalat} = c + \alpha_2 \text{Milli Gelir} + \alpha_3 \text{Nüfus} + \alpha_4 \text{Uzaklık} \dots \dots \dots (?)$$

Oluşturulan bu modeller içinde panel veri analizi rassal veya sabit etki modellerinden hangisinin tercih edilip uygulanacağı belirlenerek regresyon oluşturulur.

Model 1 için belirlenecek olan analizin Hausman Testinin sonuçlarını içeren veriler Tablo 23'te gösterilmiştir.

Tablo 23: Model 1 İçin Hausman Testi Sonucu

Hausman Testi			
Test Özeti	Ki-kare İstatistiği	Ki-kare. d.f.	Anlamlılık
Cross-section random	16.878055	2	0.0002

Tablo 23'te gösterilen Hausman testi sonucuna göre; panel veri analizinden sabit etkili modellerin kullanılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Anlamlılık =

0.0002 < 0.050 olduğu için Ho hipotezi kabul edilmez. Yani rassal etki yoktur. Bu nedenle modeli sabit etki ile tahmin etmek gereklidir. Ayrıca uzaklık değişkeni sabit olduğu ve değişmediği için sabit etkiler modeli de uygulanır.

Model 1 için sabit etkili panel veri regresyonunun incelenebilmesi için Tablo 24 oluşturulmuştur.

Tablo 24: Model 1 İçin Sabit Etkili Panel Veri Regresyon Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği	Olasılık
C	-135.0943	28.05473	-4.815386	0.0000
Milli Gelir	1.209277	0.059355	20.37367	0.0000
Nüfus	3.176091	0.522181	6.082355	0.0000
Uzaklık	7.390336	3.005621	2.458838	0.0150
R ² =0.821387		F: 239.1327 (0.000000)		

Analiz sonuçlarına göre elde edilen fonksiyon şu şekildedir:

$$\text{İhracat} = -135.0943 + 1.209277\text{MilliGelir} + 3.176091\text{Nüfus} + 7.390336\text{Uzaklık}$$

Bu fonksiyon bir bütün olarak anlamlıdır. Ayrıca katsayıların hepsi de t testine göre istatistiki olarak anlamlıdır. Model ve parametreler doğru kurulmuştur. Katsayıların anlamlarına gelince ise milli gelir, nüfus ve uzaklığın % 1 artması ihracatı katsayıları oranında arttırmaktadır. Katsayıların ilişkisi istatistiksel olarak anlamlıdır.

Oluşturulan Model 2 analiz sonuçlarına ulaşabilmek adına ilk adımımız olan Hausman testinin sonuçlarına dair veri değerlerini göstermek amacıyla Tablo 25 oluşturulmuştur.

Tablo 25: Model 2 İçin Hausman Testi Sonucu

Hausman Testi			
Test Özeti	Ki-kare İstatistiği	Ki-kare. d.f.	Anlamlılık
Cross-section random	12.231186	2	0.0022

Tablo 25’de Model 2 için uygulanan Hausman testinin sonucuna göre; model 1’deki gibi panel veri analizinden sabit etkili olan modelin kullanılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Anlamlılık = 0.0022 < 0.050 olduğu için Ho hipotezi kabul edilmez. Yani rassal etki yoktur. Bu durumda modeli sabit etki ile tahmin etmek gereklidir. Ayrıca uzaklık değişkeni sabit olduğu ve değişmediği için sabit etkiler modeli de uygulanır. Model 2 için sabit etkili panel veri regresyonunun incelenebilmesi için Tablo 26 oluşturulmuştur.

Tablo 26: Model 2 İçin Sabit Etkili Panel Veri Regresyon Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği	Olasılık
C	32.22821	5.269717	6.115739	0.0000
Milli Gelir	0.361843	0.138451	2.613503	0.0098
Nüfus	0.219620	0.090947	2.414819	0.0169
Uzaklık	-3.633347	0.487010	-7.460515	0.0000
R2=0.459020 F: 44.12188 (0.000000)				

Uygulanan analiz sonucunda ise, şu fonksiyona ulaşılmıştır:

$$\text{İthalat} = 32.22821 + 0.361843\text{MilliGelir} + 0.219620\text{Nüfus} - 3.633347\text{Uzaklık}$$

Bu fonksiyon bir bütün olarak anlamlıdır. Ayrıca katsayıların hepsi de t testine göre istatistiki olarak anlamlıdır. Model ve parametreler doğru kurulmuştur.

Katsayıların anlamlarına gelince ise milli gelir ve nüfus % 1 artması ithalatı katsayıları oranında arttırmaktadır. Uzaklık ters orantılıdır. Katsayıların ilişkisi istatistiksel olarak anlamlıdır.

Oluşturulan modeller yardımıyla Türkiye'nin ihracatında ve ithalatında söz sahibi olan ülkeler ve ülkelerin katsayılarını inceleyebilmemiz için Tablo 27 oluşturulmuştur.

Tablo 27: Ülkelerin Katsayıları

Model 1 İçin İhracat		Model 2 İçin İthalat	
Ülkeler	Katsayıları	Ülkeler	Katsayıları
İspanya	-0.956013	İspanya	0.762669
Fransa	-0.979589	Fransa	-0.539859
İngiltere	-1.193813	İngiltere	-0.568994
İtalya	1.122384	İtalya	-0.892857
Hollanda	4.318343	Hollanda	0.256007
Rusya	-0.531671	Rusya	-0.309015
Almanya	0.299789	Almanya	-1.116695

Tablo 27'de görüldüğü gibi Model 1 için katsayılar ihracata katkı yapan ülkelerin nasıl bir ilişki olduğunu göstermektedir. İspanya, Fransa, İngiltere ve Rusya gibi ülkelerin Türkiye'nin ihracatına katkısı negatiftir. Bunun anlamı; Türkiye'den ihracat yerine, diğer ülkelere yakın olan ihracatı tercih etmeleridir. Pozitif ilişkili olan ülkeler ise İtalya, Hollanda ve Almanya'dır. Bu ülkeler için Türkiye'den ihracat önemlidir.

Model 2 için ise; elde edilen katsayılar Türkiye'nin ithalatına katkı yapan ve yapmayan ülkeleri göstermektedir. Fransa, İngiltere, İtalya, Rusya ve Almanya gibi ülkeler için ithalata katkı negatiftir. İspanya ve Hollanda ise; ithalata pozitif katkı vermektedirler.

İki model birlikte değerlendirildiğinde ise; her iki modelde de Türkiye'nin ihracat ve ithalatına negatif katkı sağlayan lkeler Fransa, İngiltere ve Rusya iken, pozitif katkı sağlayan ülke ise Hollanda'dır. Negatif katkı sağlayan ülkelere Türkiye ihracatından çok daha fazla ithalat yaptığı için bu ülkelere bağımlı kalmaktadır.

SONUÇ

İhracatı belirleyen faktörler milli gelir, nüfus ve ülkeler arasındaki mesafedir. Bu değişkenlerdeki olumlu değişimler ihracatı olumlu etkilerken olumsuz değişimler ise olumsuz etkilemektedir. Model 1 için oluşturulan katsayılar ihracata katkı yapan ülkelerin nasıl bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. İspanya, Fransa, İngiltere ve Rusya gibi ülkelerin Türkiye'nin ihracatına katkısı negatiftir. Bunun anlamı; Türkiye'den ihracat yerine diğer ülkelerden kendine yakın olan ülkelere ihracatı tercih etmektedir. İhracatı pozitif ilişkili olan ülkeler ise; İtalya, Hollanda ve Almanya'dır. Bu ülkeler için Türkiye'den ihracat önemlidir.

İhracata katkısı negatif olan ülkelerin ürün gruplarını sıraladığımızda: Türkiye'nin İspanya'ya ihracatımızdaki başlıca ürün gruplarını; vagonlar, petrol yağları, otomobil, yarış arabaları ve hazır giyim ürünleri oluşturmaktadır. Fransa'ya ihracatımızdaki ürün grupları; karayolu taşıtları, elektrikli ev aletleri ve giyim eşyaları/aksesuarları oluşturmaktadır (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-fransa-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, 30.06.2017). Türkiye'nin İngiltere'ye ihracatını genel olarak; tekstil ve hazır giyim ürünleri, motorlu araçlar ve parçaları, elektrikli ve elektriksiz makineler, demir çelik ürünleri oluşturmaktadır (<http://www.ekonomi.gov.tr/turkiye-ingiltere/dis.ticaret.tr>, 30.06.2017). Rusya'ya ihraç edilen ürün grupları derlendiğinde ise; tekstil ürünleri, yaş meyve-sebze, metal eşya ve motorlu kara taşıtlarından oluşmaktadır (<http://bloomberght.com>, 30.06.2017).

İhracata katkısı pozitif olan ülke ve ürün gruplarını sıralayacak olursak: Türkiye'nin İtalya'ya ihraç ettiği başlıca ürünleri, otomotiv sanayi ürünleri, dokumacılık ürünleri, makineler ve elektriksiz makineler, tarım/gıda maddeleri oluşturmaktadır (<http://www.ekonomi.gov.tr/turkiye-italya-dis-ticaret/>, 30.06.2017). Türkiye'nin Almanya'ya ihraç ürünlerini; örme giyim eşyası ve aksesuarları, kauçuk,

cam ve cam ürünleri, motorlu taşıtlar ve demir çelik ürünleri oluşturmaktadır (<http://www.dışticaret.biz.tr/turkiyenin-almanyaya-ihracatı>,30.06.2017). Hollanda'ya Türkiye'den ihraç ürünlerini ise; giyim eşyası ve aksesuarları, tekstil elyafı ve mamulleri, kara ulaşım araçları oluşturmaktadır (<http://www.mfa.gov.tr/hollanda-ekonomisi.tr.mfa>, 30.06.2017).

Türkiye'nin ithalatını belirleyen faktörler ise; milli gelir ve nüfusla doğru orantılı olarak değişirken ülkeler arasındaki mesafe ile olumsuz etkilenmektedir. Model 2 için belirlenen katsayılar ise; ithalata katkı yapan ülkelerin nasıl bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Fransa, İngiltere, İtalya, Rusya ve Almanya gibi ülkeler için ithalata katkı negatiftir. İspanya ve Hollanda ise ithalata pozitif katkı vermektedirler.

İthalata katkısı negatif olan ülkelerin ürün gruplarını sıraladığımızda: Fransa'dan ithalatımızdaki ürünleri; demir-çelik mamulleri, otomobil aksam/yedek parçaları ile uçaklar ve hava araçları oluşturmaktadır (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-fransa-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, 30.06.2017). İngiltere'den ithal edilen ürünleri; otomotiv ve yan sanayi ürünleri, eczacılık ürünleri, demir çelik ve plastik ve plastikten mamul eşyaları oluşturur (<http://www.ekonomi.gov.tr>, 30.06.2017). Türkiye Rusya'dan; doğalgaz, demir çelik, hububat ithal etmektedir (<http://bloomberght.com>, 30.06.2017).

Türkiye'nin ithalatına pozitif katkı yapan İspanya'ya ithalatımızdaki başlıca ürün gruplarını; otomobil, steysin vagonlar, yarış arabaları, arıtılmış bakır, işlenmemiş bakır alaşımları, kara taşıtları için aksam parçaları oluşturmaktadır (<http://www.mfa.gov.tr/ispanya-ekonomisi.tr.mfa>, 30.06.2017). Hollanda'ya ithal ettiğimiz ürün grupları ise; metal cevherleri, plastik ve kimyasallar, kara ulaşım araçlarından oluşmaktadır (<http://www.mfa.gov.tr/hollanda-ekonomisi.tr.mfa>, 30.06.2017).

Panel çekim modeli için oluşturulan ihracat ve ithalat modellerini birlikte değerlendirdiğimizde ise; Türkiye'nin ihracat ve ithalatına negatif katkı sağlayan ülkeler; Fransa, İngiltere ve Rusya iken, pozitif katkı sağlayan ülke ise Hollanda'dır.

Negatif katkı sağlayan ülkelere Türkiye ihracatından çok daha fazla ithalat yaptığı için bu ülkelere bağımlı kalmaktadır.

Panel ekim modeli yardımıyla Türkiye'nin Gümrük Birliği ticaretinden olumlu yönde etkilendiği görülmüştür. Türkiye'nin Gümrük Birliği için önemli bir ülke olduğu sonucuna varılmış; dış ticaretin ileri ve geriye doğru bağımlı olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır. Ayrıca Türkiye'nin ihraç ve ithal edilen ürün gruplarına baktığımızda, Türkiye'nin ihraç ettiği ürünler genelde; tarım ve montaj sanayi ürün grubundan oluşmaktadır. Dilek (2016)'inde belirttiği gibi tarım ve sanayi sektöründeki katma değeri düşük ürün grubunda Türkiye söz sahibi olduğu için bu durum kişi başına gelire ve büyüme rakamlarına kısıtlı miktarda olsa yansımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, B. M. Coşkun (2004), Türkiye'nin Yakın Dönem Dış Ticaretindeki Değişmeler, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(3), 397-415.
- Aktaş C. ve D. Güven (2003), Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye'nin İthalat Fonksiyonu Katsayılarındaki Değişimin İncelenmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 67-80.
- Aktaş, C. ve V. Yılmaz (2008-Bahar), Gümrük Birliği Sonrası Türkiye'nin İhracat Fonksiyonunun Tahmini, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 89,104.
- Altıok, S. (2007), Avrupa Birliği ile İlişkiler Çerçevesinde Özel Tüketim Vergisi Uygulaması Ve Türkiye Örneği, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Artan S. ve C. Kalaycı (2009), İnternetin Uluslararası Ticaret Üzerindeki Etkileri: Oecd Ülkeleri Örneği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 175-187.
- Aşçı H. B. (2011-Mayıs), Mali Güç ile Askeri Güç Arasındaki Kritik İlişki: Osmanlı İmparatorluğu Örneği, *Savunma Bilimleri Dergisi-Ulusal Hakemli Dergi*, 10(1), 1-29.
- Ata, S. (2012), Türkiye'nin İhracat Potansiyeli: Çekim Modeli Çerçevesinde Bir İnceleme, *International Conference On Eurasian Economies*, 276-282.

- Aynacı, T. (2015), Gümrük Birliği'nin Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticaretine Etkisi, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aysun, A. (2011), Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi: Panel Çekim Modeli Uygulaması, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bakkalcı, A. C. (2002), Avrupa Birliği İle Türkiye Arasında Gerçekleştirilen Gümrük Birliğinin Kaynak Dağılımı Üzerine Etkileri, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 39-55.
- Bilgili, E. (2007), Gümrük Birliği Sonrası Türkiye'nin Batı Avrupa'ya Olan İhracatının Sektörel Analizi, *Ege Akademik Bakış*, 7(1), 239-250.
- Bozdağlıoğlu Y. ve Ö. Özpinar (2011), Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin İhracat Performansına Etkilerinin Var Yöntemi İle Tahmini, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13(3), 39-63
- Cengiz, C. (2013), Türkiye-Ab Gümrük Birliği ve Gümrük Birliğindeki Güncel Sorunlar, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çolak, Ö. F. ve H. Öztürkler ve İ. Tokatlıoğlu (2008-Haziran), *Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Demir, G. (2011), Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslararası İktisat Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Dilek, S. (2016), Oyun Teorisi Eşliğinde Sanayi Ekonomisi (Endüstriyel Ekonomi), Seçkin Yayıncılık.
- Dinçer, G. (2014), Dış Ticaret Kuramında Çekim Modeli, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 24(88), 1-34
- Doğan, M. (2015-Temmuz), Avrupa Birliği Ve Türkiye Ekonomik İlişkileri, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 32, 306-325.
- Doğan, S. ve S. Soyyiğit Kaya (2011), Gümrük Birliği Sonrasında (1996-2009) Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Dış Ticaretinin Ülke ve Fasıl Bazlı Yoğunlaşma Analizi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi*, 14, 1-18
- Dura, C. ve H. Atik (2014- Nisan) *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği Ve Türkiye*, Ankara: Nobel Yayınevi, 885.
- Koyuncu Efendioğlu, B. (2011), Türkiye ve Avrupa Birliği Arasındaki Gümrük Birliği'nin Türk Dış Ticareti Üzerine Etkisi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel İktisat Anabilim Dalı İktisat Programı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Fisunoğlu, H. M. ve F. Yücel (2008-Aralık), Panel Veri Yaklaşımı Altında Gümrük Birliği Anlaşmasının Türk İmalat Sanayi Üzerine Etkilerinin Bir Analizi, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 1-18.
- Genç, M. C. ve S. Artan ve M. Berber (2011), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde Ticaret Akımlarının Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), 207-224.
- Golovko, A. (2009-Haziran), Çekim Modeli: Avrasya Ülkelerinin Dış Ticareti, *EconAnadolu 2009: Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi*, 1-22.

- Güllü, İ. (2015-Ekim), Türk Dış Ticaretinin Serbestleştirilmesi Bağlamında Türkiye-Ab Gümrük Birliği Uygulamasının Rolü: Teorik Bir Bakış, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (4), 159-175.
- Gündüz, O. Ve K. Esengül (2007), Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Dış Ticareti Üzerine Etkileri, *GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 24(1), 43-49.
- Haykır Hobikoğlu, E. (2007), Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisi: Gümrük Birliği Yansımaları, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 65-82.
- Kakıcı, A. (2006), Avrupa Birliği'nde Gümrük Birliği ve Türkiye Uygulaması, Türkiye'ye Etkiler, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Mali Hukuk Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kalaycı, C. ve S. Artan (2009) , Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: Panel Veri Analizi, *Eskişehir Anadolu Üniversitesi Uluslararası Anadolu İktisat Kongresi*, 1-11.
- Karluk, R. (2013-Temmuz), *Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak*, İstanbul: Beta Basım Yayınevi, 2920.
- Kaya, A. (2013), *Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz Avrupa Birliği'ne Giriş*, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 16680.
- Kaya, A. A. (2006), İmalat Sanayi İhracatında Uzmanlaşma: Türkiye -Avrupa Birliği Analizi (1991–2003), *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 6(2), 73-82.
- Kesgingöz, H. (2016/2), OECD Ülkelerinde Petrol Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1564-1572.

- Kızıltan, A. ve M. Ersungur ve Ö. Polat (2008-Ocak), Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Avrupa Birliği İle İhracat ve İthalatına Etkisi, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 83-99.
- Kuşat, N. (2015), Gümrük Birliğinin Türkiye Dış Ticaretine Statik Etkileri: 1980-1995 / 1996-2013 Karşılaştırmalı Analizi, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(4), 625,644.
- Lebe, F. ve T. Bayat (2011), Taylor Kuralı: Türkiye İçin Bir Vektör Otoregresif Model Analizi, *Ege Akademik Bakış*, 11, 95-112.
- Mızırak, Z. (2004), Türkiye'nin Dış Ticaret Gelişim Serüveni 1980-2004, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okul Dergisi*, 89-100.
- Morgil, O. (2006-Kış), Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve Türkiye'nin Uyum Süreci, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 91-102.
- Mucuk M. ve V. Alptekin, (2008 Temmuz-Aralık), Türkiye'de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975 - 2006), *Maliye Dergisi*, 155, 159-174.
- Çolpan Nart, E. (2010), Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi, *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 17(5), 2874-2885.
- Özçalık, M. ve A. Okur (2013-Nisan), Türk Tekstil Ve Hazır Giyim Sektörlerinin Gümrük Birliği Sonrası Ab-15 Ülkeleri Karşısındaki Rekabet Gücü, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 205-223.
- Özer M. A. (2009), Avrupa Birliğine Tam Üyeliğin Eşiğinde Türkiye, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(1), 89-105.

- Özkaya, H. (2011), İkili Ve Çok Taraflı Anlaşmaların Türkiye'nin İhracatı Üzerindeki Etkisi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(2), 279-288.
- Polat, E. (2010), Gümrük Birliği Ve Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir İnceleme (1996-2008), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Saçkan, B. (2013), Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye Avrupa Birliği Dış Ticaret İlişkisinin İncelenmesi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Seymen, D. (2009), Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Ticaretinde Ülke Yoğunlaşmasını Değiştirdi Mi?, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 199,220.
- Sezgin, Ş. (2009), Türkiye'de 1990-2006 Yılları Arasında Dış Ticaret - Ekonomik Büyüme İlişkisi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 175-190.
- Şanlı, F. B. (2004), Küreselleşme ve Ekonomik Entegrasyonlar, *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 2(7), 160-166
- Şençalar, A. İ. (2013), Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne Geçiş Ve Gümrük Birliği'nin Türk Dış Ticaretindeki Yansıması (1990-2009), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tatlıcı, Ö. ve A. Kızıltan (2011), Çekim Modeli: Türkiye'nin İhracatı Üzerine Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, 287-299.

- TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (2007- Eylül), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ankara, 6.
- Terin, M. ve A. Keskin ve S. Terin (2012), Gümrük Birliği'nin Türkiye-AB Tarım Ürünleri Dış Ticareti Üzerine Etkileri, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 43(2), 133-139
- Tonus, Ö. (2007-Nisan), Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye'de Dışa Açıklık ve Sanayileşme, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 193,214.
- Topoğlu E. ve V. Kaya (2011 Temmuz-Ağustos), Türkiye İçin Ab'nin Alternatifi Var Mı? (Türk – İslam Dünyası Ve Türk Cumhuriyetleri Bağlamında Avrupa Birliği Ve Asean Örneği), *Akademik Bakış Dergisi*, 25, 1-14.
- Tümen, N. (2009), Türkiye'nin Avrupa Birliği Uyum Sürecine Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Görüşmelerinin Katkısı, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uysal, C. (2001), Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler, *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 140-153.
- Yaşar, H. N. (2011), Avrupa Birliği ve Türkiye Arasındaki Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye İhracatının Çekim Modeli Uygulaması, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı Avrupa Birliği Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldırım, E. ve C. Dura (2007 Ocak-Haziran), Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28, 141-177.

Yıldırım, S. (2010), 2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), 47-55.

Yılmaz, A. (2012), Ab Gümrük Birliğine Üyeliğin Türkiye Ekonomisine Etkileri, Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Üretim Yönetimi Ve Pazarlama Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yüceol, H. M. (1999-Haziran), Bölgeselleşme Süreci Ve Türkiye-Ab Gümrük Birliği, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 137-144.

Tarı, R. ve H. Bozkurt (2006), Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Var Modelleri İle Analizi (1991.1 2004.3), *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 4, 12-28.

Dış Ticaret İstatistikleri ve Endeksler Resmi İstatistik Portalı <http://www.resmiistatistik.gov.tr/?q=tr/content/36-dis-ticaret-istatistikleri-ve-endeksler>, (07.07.2017).

İhracatın İthalatı Karşılama Oranı, <http://piyasarehberi.org/sozluk/ihracatin-ithalati-karsilama-orani>, (07.07.2017)

Türkiye’nin Almanya’ya İhracatındaki Başlıca Ürünler <http://www.dısticaret.biz.tr/turkiyenin-almanyaya-ihracati>, (30.06.2017).

Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kronolojisi (1959 - 2015), <http://www.ab.gov.tr/112.html>, (24 Haziran 2016).

Türkiye Rusya Dış Ticaret İlişkileri, Bloomberg HT <http://bloomberght.com>,

Türkiye ile Ticaret, Ekonomi Bakanlığı Türkiye İngiltere Dış Ticaret İlişkileri,
<http://www.ekonomi.gov.tr>

Türkiye ile Ticaret, Ekonomi Bakanlığı Türkiye İtalya Dış Ticaret İlişkileri,
<http://www.ekonomi.gov.tr>

Türkiye Fransa İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-fransa-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (30.06.2017).

Türkiye Hollanda İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/hollanda-ekonomisi.tr.mfa>, (30.06.2017).

Türkiye İspanya İlişkileri/ T.C. Dışişleri Bakanlığı <http://www.mfa.gov.tr/ispanya-ekonomisi.tr.mfa>, (30.06.2017).

Türkiye İstatistik Kurumu <http://www.tuik.gov.tr>.

ÖZET

21. yy'da ülkeler ekonomik ve siyasal amaçlarını gerçekleştirebilmek için ekonomik bütünleşme sürecine girmişlerdir. Böylece kendilerini rekabet piyasasında ki risklerden korumayı ve dayanışma halinde oldukları ülkelerle güçlü bir ülke olmayı hedeflemişlerdir. Türkiye'de bu amaçla AB'ye üye olmak istemiştir ve 1 Ocak 1996 yılında Gümrük Birliği anlaşmasını imzalayarak bu sürece dâhil olmuştur. Bu çalışmamın amacı; Gümrük Birliği'nin; Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerinin Türkiye dış ticareti üzerine etkisinin çekim modeli yardımıyla incelenmesidir. Bu doğrultuda Türkiye'nin; ticaret yapısının, diğer ülkelerle siyasi ilişkilerinin ve ekonomisinde meydana gelen değişimleri analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda Türkiye'nin ihracatında milli gelir, nüfus ve ülkeler arasındaki mesafe belirleyici pozitif rol oynayan faktörlerdendir. İthalatında ise milli gelir ve nüfus pozitif etkilerken, ülkeler arasındaki mesafe ithalatı negatif etkilemektedir. Kurulan modellerle birlikte Model 1'de katsayılar ihracata katkı yapan ülkelerin nasıl bir ilişkide olduğunu göstermektedir. İspanya, Fransa, İngiltere ve Rusya gibi ülkelerin Türkiye'nin ihracatına katkısı negatiftir. Bunun anlamı Türkiye'den ihracat yerine, diğer ülkelere kendine yakın olan ihracatı tercih etmektedirler. Pozitif ilişkili olan ülkeler ise İtalya, Hollanda ve Almanya'dır. Bu ülkeler için Türkiye'den ihracat önemlidir. Model 2 için ise elde edilen katsayılar Türkiye'nin ithalatına katkı yapan ve yapmayan ülkeleri göstermektedir. Fransa, İngiltere, İtalya, Rusya ve Almanya gibi ülkeler için ithalata katkı negatiftir. İspanya ve Hollanda ise ithalata pozitif katkı vermektedirler. Her iki modelde de Türkiye'nin ihracat ve ithalatına negatif katkı sağlayan ülkeler Fransa, İngiltere ve Rusya iken, pozitif katkı sağlayan ülke ise Hollanda'dır. Negatif katkı sağlayan ülkelere Türkiye ihracatından çok daha fazla ithalat yaptığı için bu ülkelere bağımlı kalmaktadır.

Arşiv Kayıt Bilgisi

Tezin Adı : Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri
Tezin Yazarı : Çiğdem KAYA
Tezin Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ
Tezin Konusu : Yüksek Lisans Tezi
Tezin Tarihi : 21/07/2017
Tezin Alanı : İktisat
Tezin Yeri : KBÜ/SBE
Anahtar Sözcükler : Ekonomik Bütünleşme, Gümrük Birliği, Statik-Dinamik Etki,
Çekim Modeli

ABSTRACT

In the 21st century, countries entered an economic integration process in order to realize their economic and political goals. Thus, they aimed to protect themselves from the risks in the competitive market and become a strong country in the countries where they are in solidarity. He wanted to be a member of the EU in Turkey for this purpose and he was involved in this process by signing the Customs Union agreement on 1 January 1996. The purpose of this study is; The Customs Union; The relationship between Turkey and the EU is examined with the help of the attraction model of Turkey on foreign trade. In this direction, Trade structure, political relations with other countries, and changes in the economy. As a result of the study, the national income, the population and the distance between the countries in the exports of Turkey are the determinant positive influencing factors. Imports, on the other hand, have negative impacts on imports from countries with positive impacts on national income and population. The coefficients for model 1 along with the models established show how the countries contributing to the exports contribute. Countries such as Spain, France, Britain and Russia have negative contributions to Turkey's exports. This means that Turkey chooses exports from countries that are closer to oneself than other countries instead of exporting. The countries that are positively related are Italy, the Netherlands and Germany. Exports from these countries are important for these countries. For Model 2, the coefficients obtained show the countries that do and do not contribute to Turkey's imports. Import imports are negative for countries like France, England, Italy, Russia and Germany. Spain and the Netherlands are positive imports. In both models, Turkey, which contributed negatively to Turkey's exports and imports, was France, the United Kingdom and Russia, while the Netherlands contributed positively. Negative contributors are dependent on these countries as they import much more than Turkey's exports.

Archive Record Information

Name of the Thesis :Effects of the Customs Union on Foreign Trade of Turkey

Writer of the Thesis : Çiğdem KAYA

Advisor of the Thesis :Assist. Prof. Hayrettin KESGİNGÖZ

Status of the Thesis :Master

Date of the Thesis :21/07/2017

Field of the Thesis :Ekonomy

Place of the Thesis :KBU/SBE

Key Words : Economic Integration, Customs Union, Static-Dynamic Impact, Gravity Model

ÖZGEÇMİŞ

Çiğdem Kaya 18.09.1990 tarihinde Safranbolu'da doğdu. Karabük Cumhuriyet Anadolu Lisesi'ni bitirdikten sonra Selçuk Üniversitesi İktisat Bölümünden 2014 yılında mezun oldu. Lisans tez çalışmasını "Uluslararası Para Fonu (IMF)'nun Türkiye Üzerine Etkileri" üzerine oluşturdu. Lisans mezuniyetinin ardından 2015 yılında Karabük Üniversitesi İktisat Bölümünde yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Çiğdem Kaya iyi derecede İngilizce bilmektedir.